

P. Sat. 1736.
Patres latini
Lactantius

Sec. III. flor. circa 300
pag. 237.

Abt.

J. P. De Novis ord. S. Benedicti
Congregationis S. Mauri edita
quise d'ingeltz geffist Congreg. S. Mauri
Tom. 2: fol. 65.

FIRMIANI LACTANTII

In usum EPI TOM E *J. F. Liden*

INSTITUTIONUM DIVINARUM

A D

PENTADIUM FRATREM.

ANONYMI HISTORIA DE HÆRESI
MANICHÆORUM.

FRAGMENTUM DE ORIGINE
GENERIS HUMANI.

ET

Q. JULII HILARIANI

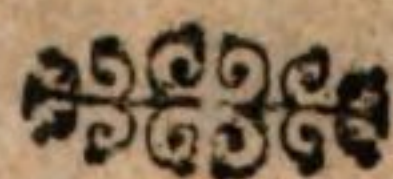
EXPOSITUM

DE RATIONE PASCHÆ ET MENSIS.

Ex antiquissimo Bibliothecæ Regiæ Taurinensis Codice
eruit, recensuit, lucique publicæ dedit, atque
etiam Dissertatione præliminari illustravit

CHRISTOPHORUS MATTHÆUS PFAFFIUS.

Comparavit

J. F. Gregorius

PARISIIS,

Apud JOANNEM-BAPTISTAM DELESPINE,
viâ Jacobæâ, ad insigne sancti Pauli, prope
Fontem sancti Severini.

M. DCCXII.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

DISSERTATIO

PRÆLIMINARIS

DE SCRIPTIS

ARGUMENTISQUE,

quæ in hoc Volumine continentur.

§. I.

IRMIANI Lactantii, facundissimi primitivæ Ecclesiæ Doctoris, Epitomen Institutionum divinarum ad Pentadium fratrem cum Anonymi Historia de hæresi Manichæorum, & fragmento de origine generis humani, itemque Quinti Julii Hilariani Exposito de ratione Paschæ & mensis, ex antiquissimo Bibliothecæ Regiæ Taurinensis Codice MS. luci publicæ exponimus, atque quod felix fau-

A ij

stumque sit, è pulvere & situ eruimus. Hujus instituti nostri, quæ occasio, ratioque nobis exstiterit, dignum utique nobis esse videtur, quod in limine statim tibi, *benevole Lector*, enarremus, confisi, te, quam huic editioni *ἀνεδότωρ* hætenus Ecclesiæ primitivæ monumentorum impendimus, operam tuo calculo approbaturum..

§. 2.

ANnus excessit, ex quo primum in Bibliothecam Serenissimi Sabaudia Ducis admissum, insignis quæ ibidem exstat, Codicum MSS. Hebræorum, Græcorum & Latinorum vis in admirationem rapuit. Latitabat hætenus iste thesaurus, injuriâ belli in his terris fere continui sepultus, nec me latebat tamen, viros doctos hujus Bibliothecæ in suis scriptis aliquam injecisse mentionem. Ita quippe in Actis Sanctorum à Godefrido Henschenio & Daniele Papebrochio collectis Mens. Apr. Tom. I. in Appendice fol. LV. videram *Martyrium Claudiani* Græce conscriptum ex MSS. Menæis Bibliothecæ Ambrosianæ, & duobus MSS. Ducis Sabaudia Taurini exstantibus elatum, & ab iisdem doctissimis viris in eodem opere

de scriptis argumentisque.

5
mense Maio Tom. II. f. 766. seq. exhibitum
ἐγκώμιον εἰς τὴν ἐπάνοδον τῆς πρὸς λευφάνης τῆς
ἐν θεολογίᾳ ὑπογραψάντων πατρὸς ἡμῶν Γρη-
γορίου ex MSS. Serenissimi Sabaudia Ducis
Βίοις δὲ φέρον ἀγίων, id est, Cod. CCII.
fol. 327. seq. quod *Encomium* à Daniele
Cardono latine versum, in eodem Tomo
fol. 448 seq. apparet, ubi sequentia reperi
annotata: *Exhibuit hunc Panegyricum no-
bis Taurino transeuntibus Anno MDCLXI.
Græcus Codex Βίοι δὲ φέρον ἀγίων inscriptus
fol. 327. repertus in Bibliotheca Serenissimi
Ducis Sabaudia. Codicem illum verosimiliter
absumpsit incendium, quo anno MDCLXVII.
Galeria Ducis, quæ Bibliothecam continebat,
deflagavit.* Et hæc ultima verba omnem
spem videndorum Bibliothecæ Taurinen-
sis Codicum MSS. mihi præcluserant,
maxime cum à celeberrimo Joanne Ma-
billonio, qui post id tempus iter littera-
rium in Italiam fecit, nihil ex eâ eru-
tum, publicæque luci datum viderem.

§. 3.

A St post incendium, quo consumpta
magna Bibliothecæ Taurinensis
pars fuit, & quod fieri solet, furto e-
tiam ablata, insignem tamen Codicum

MSS. copiam, è flammis quippe ereptam, restitisse, primum ex Clariss. D. Bernardi de Montfaucon, Monachi Benedictini, qui egregiam antiquitati Ecclesiasticæ illustrandæ operam navat, Diario Italico Cap. XXVIII. §. 23. p. 445. 446. didici, ubi memorat, *Codices MSS. Bibliothecæ Taurinensis* eo tempore, quo Taurinum transierit, *nullo ordine congestos, aliosque aliis impositos conclavis cujusdam latera occupasse, atque ad tria millia adfuisse.* Quæ ipsa in Recensione Bibliothecarum Græcarum Palæographiæ Græcæ præmissa fol. 261. repetit, additque, *se horum Codicum nullam notitiam accepisse.*

§. 4.

HÆc fane aurem mihi vellicabant, atque me admonebant, ut in MSS. hosce Codices penitus inquirerem, & quod mihi superest temporis, qui concatenatis, ut ita dicam, laboribus fatigor, excutiendæ huic Bibliothecæ consecrarem. Nec fefellit quoque propositum meum eventus. Amplissimam enim Codices hosce tractandi permissionem statim nactus, animum à continuis laboribus fatigatum in amænissimo hoc Musarum campo recreavi, & quod ante om-

nia necessarium erat, Indicem Hebræorum Græcorumque Codicum, qui cum tota Bibliotheca jam ante annum in ordinem redacti, atque à pulvere situque liberati erant, manu scriptorum confeci, Latinos tantisper seponens, ut quid ex hac Bibliotheca utilitatis in rem litterariam redundare posset, primo quasi intuitu cognoscerem, atque viros eruditos in partem lætitiæ meæ vocarem.

§. 5.

CÆterum dum huic labori strenuam operam navo, oculis meis se objicit antiquissimus Codex latinus, in fine mutilatus, eam scribendi litterarumque rationem præferens, ut statim mihi innotesceret ad antiquissima eum tempora pertinere. Quod adeo non probatu necessarium esse arbitror, ut potius credam quemvis, qui excusam saltem sculptamque, quam nostræ editioni inserimus, tabellam viderit, calculo suo ea, quæ de antiquitate ejus dicemus, approbaturum. Continet autem iste Firmiani Lactantii Epitomen Institutionum divinarum ad Pentadium fratrem, Anonymi historiam Synopticam de hæresi Manichæorum, Fragmentum de origine generis humani,

Quinti Julii Hilariani Expositum de ratione Paschæ & mensis, quasdam Origenis Presbyteri homilias editas, & prima verba sermonis S. Augustini de Emerito, Donatista Episcopo. Omnia hæc in membrana purissimâ, atque egregie subactâ scripta sunt litteris, insignem atque venerabilem antiquitatem spirantibus, & quas vocant, uncialibus sive quadratis, nec ligatis, verbisque nullo spatio distinctis, sed continuo fluxu euntibus.

§. 6.

Apparet Codicem hunc, etsi longe antiquissimum, ab inepto tamen & linguæ latinæ ignaro fere librario scriptum esse. Ut enim multa, quæ per totum Opus diffusa sunt, vitia taceamus, satis id docet inscriptio voluminis falsissima, titulosque huc non pertinentes ferens. Ita enim ea habet :

IN HOC VOLUME INFRA SCRIPTA
CONTINENTUR.

LIBROS RAGNAPTO PRESBYTERO EX
SUO INGENIO DE ARCA DOMINI
VORGUSTI ABBATIS.

CONTINENTUR IN HOC COR
PORE DIVERSA DE OPIFICIO DEI

de scriptis argumentisque.

9
EPITOMÆ FIRMIANI LACTANTI DE
FINE SÆCULI DE DIVINA PROVI
DENTIA DE ORIGINE HUMANI
. . . ATIONE PASCHÆ ET MENSIS
. . . DE LIB. EXODI ID EST DE
. . . ÆMIA
. . . ATIO

Atque hæc eâdem antiquissimâ manu scripta sunt, cæteris, quæ apponere non potuimus, abscissis, falsissima tamen, uti prima libri inspectio docet. Quæ enim *de Opificio Dei* inscripta videntur, ea *Epitomen Institutionum divinarum* exhibent: quæ *de divina providentia*, historiam synopticam *de heresi Manicheorum* tradunt, adeo, ut quæ librarius scripsit, ipse nescivisse videatur.

§. 7.

Pertinuit hic Codex olim ad Bibliothecam S. Columbanî; titulum enim præfert: *Liber S. Columbanî de Bobio*. Nemo nescit S. Columbanum suo ævo, Monachosque Bobienses insignem Codicum Diplomatumque vim olim collegisse, quorum hinc inde aliqui Codices in Bibliothecis hodieque inveniuntur. Ita *Sacramentarium Bobiense* laudat Theodoricus Ruinartus loco infra §. 8. citando.

Notus est etiam Codex MS. Bibliothecæ Ambrosianæ, qui olim ad Bibliothecam Bobiensem pertinuit, ex quo Henricus Valeſius *Historiæ disputationis Archelai cum Manete* fragmentum, *Epistolamque integram ad Diodorum* latine versa extulit, inque calce Annotationum ad Socratem & Sozomenum exhibuit. Clarissimus quoque Ludovicus Antonius Muratorius postea *fragmentum vetustissimum, in quo Manicheorum hæresis damnatur*, ex eodem Codice eruit ac divulgavit *Anecdotorum latinorum* Tomo II. pag. 112. Denique ut Codices in Monasterio Bobiensi adhuc exstantes taceamus, plura S. Columbani anecdota, maxime vero Homilias, superesse testatur in suo Florilegio Messinghamus, qui quintam ex iis, non omnes, ut male habet Learæus de scriptoribus Hibernicis L. I. p. 18. publicavit. Nec dubito ex his Monasterii Bobiensis Codicibus nostrum quoque elatum esse, maxime cum verba ista, quæ modo posuimus, characterè à S. Columbani, qui sæculo VI. ad finem vergente vixit, & Monasterium Bobiense construxit, ævo non prorsus abludente scripta sint, qui à litteris ipsius codicis, utpote longe antiquioribus, & ad sæculum quintum, saltem initium sexti (si Alphabeto ab illu-

strissimo viro Antonio Magliabechio è
membranis antiquissimis eruto, atque à
Joanne Mabillonio Lib. V. de Re diplo-
maticâ f. 354. tradito fides habenda sit)
referendis maxime distat.

§. 8.

Eiusdem fere antiquitatis esse vide-
tur Codex MS. Bibliothecæ Cano-
nicorum Regularium S. Salvatoris Bono-
niensis, qui Lactantii Opera exhibet, jam-
dudum à Leone Allatio in animadversio-
ne ad fragmenta antiquitatum Hetrusca-
rum, p. 51. & 52. laudatus. Alphabetum e-
jus Latinum & Græcum dat Clarissimus
D. Bernardus de Montfaucon in Diario
Italico Cap. XXVII. pag. 409. & Palæog.
Gr. Lib. III. Cap. IV. f. 222. 223. Etenim
ad sæculum VI. vel VII. antiquitatem
ejus idem refert, qui Codex, si ex asse no-
stro similis sit, omnino antiquior esse vi-
detur. Quod enim Græca attinet, in
omnibus cum vetustissimo Dioscoridis
Codice Cæsareo consentit, & vetustior
fane est scripturis, quas Codices Epistola-
rum Paulinarum Regius & Sangermanen-
sis exhibet, quorum specimina in Palæogr.
Gr. Lib. III. Cap. IV. videntur. Imo
eorum quoque Codicum litteras antiqui-

tate noster superare videtur, quas Theodoricus Ruinartus in Appendice nova ad editionem secundam Operis Mabilloniani de Re diplomatica fol. 636. 637. exhibet, Codicis nempe Pithæani Sedulii Opera continentis & Sacramentarii Bobiensis, quod è Luxoviensi Monasterio à Bertulfo, ineunte sæculo VII. ad Bobiense in Cottiis Alpibus situm, translatum fuisse Ruinartus arbitratur. Nec enim hæ scripturæ ad nostri Codicis antiquitatem ascendunt. Quod si è re nostra esse videretur, aut tanti hæc res esset, conferendo utriusque scripturæ diversos ductus, nullo negotio demonstraremus.

§. 9.

HOc ipso tamen nihil determinatum hîc volumus, sed eruditorum potius virorum censuræ lubentissime nos subicimus, qui optime novimus, in discernendis Codicibus MSS. determinandâque eorum ætate demonstrationes Mathematicas adhiberi non posse. Etenim antiquitas codicum MSS. qui mille annorum ætatem ferunt, non quoad sæcula determinari potest, sed quoad aliquot sæculorum decursum. Unde nec quisquam hætenus fuit, qui cer-

tas dare regulas sustinuerit, quæis distinguere vetustissimi illi codices quoad sæcula possint. Nec enim quovis sæculo æqualis semper scriptura est, sed diversissima sæpius pro ratione librariorum, uti & nostris temporibus diversissimam in diversis scribendi rationem observamus. Sæpe olim librarii Græci latina, & Latini Græca descripserunt, quæ itidem diversitas litterarum ductus maxime variat. Atque in vetustissimis Codicibus nunquam fere annus apponitur, quo scripti ii fuerint, cùm in recentioribus is è contrario sæpius videatur annotatus, etsi & heic fraus aliquando subsit manifesta, falsos annos supponentibus librariis, prout & falsos sæpe titulos veris supponunt. Itaque nonnisi conjecturis hîc locus superest, & qui optime conjicit (quæ fortunæ res est) optimus in discernenda MSS. Codicum ætate criticus videbitur.

§. 10.

Nunc ad rem ipsam, exposita Codicis MS. ratione, progrediamur. Exhibet ille primum Firmiani Lactantii Epitomen Institutionum divinarum ad Pentadium fratrem, cujus hætenus nonnisi fragmentum in editis Lactantii Ope-

ribus comparuit, id nempe, quod *de iustitia* agit, & totius libelli finem comprehendit. Cætera hætenus videbantur injuria temporum periisse, maxime, cum S. Hieronymus, diligentissimus veterum Codicum inspector, suo jam tempore maximam hujus Epitomes partem desideraverit. Ita enim in libro de viris illustribus scribit: *Habemus enim* (Lactantii scilicet) *symposium, quod adolescentibus scribit: & Africa ὁδοπορεύων de Africa usque Nicomediam hexametris scriptum versibus: Alium librum, qui inscribitur Grammaticus: & pulcherrimum de ira Dei: Institutionum divinarum adversus gentes libros VII. Epitomen ejusdem Operis in libro uno ἀκρόαζον: Ad Asclepiadem libros II. De persecutione librum unum: Ad Probum epistolarum libros IV. Ad Severum epistolarum libros II. Ad Demetrianum auditorem suum epistolarum libros II. Ad eundem de Opificio Dei, vel formatione hominis librum unum.* Ex quibus patet Epitomen Lactantii, quoad maximam partem (ultima enim in omnibus Lactantii Codicibus MSS. qui Epitomen exhibent, reperiuntur) jam S. Hieronymi tempore sepultam jacuisse, quæ nunc luci publicæ datur, eo majoris æstimanda pretii, quod eam S. Hieronymus non vidit.

§. II.

Dicitur hæc Epitome Firmiani Lactantii esse in nostro Codice, literis ab eadem, quâ ipse Codex, manuscriptis. Quem titulum verum esse ipsa Codicis doceret inspectio, si titulus quoque non adesset. Dignam enim hîc Lactantio eloquentiam dicendique rationem invenire est, ad quam nullus omnino Scriptorum veterum Ecclesiasticorum accessit, ut taceam in limine statim hujus libelli Institutionum divinarum libros allegari. Plura ad *audientiam* tituli demonstrandam non addimus & quod hîc producimus argumentum, optimo jure fortissimum esse arbitramur, multo certe validius, quam ea fuere argumenta, quibus vir celeberrimus Stephanus Balusius usus est, ubi probare contendit, Lucii Cæciliii librum de mortibus persecutorum Firmiani Lactantii esse. Non heic eam eloquentiæ dicendique vim, non eum orationis florem verborumque copiam inveneris, quæ passim in Epitome apparet, cùm è contrario Lucii Cæciliii stylus sit inæqualis, lentus & mediocris. Num vero cum stylo Lactantii nostri conveniat iste *de spectaculis* libellus,

qui Venetiis An. M. DCCV. sub ejus nomine impressus est, uti Recensiones Trivultinæ anni ejusdem mensis Nov. p. 1991. ferunt, utique ignoramus, qui opusculum id nondum vidimus.

§. 12.

AUsum & hoc dicere Firmianum Lactantium *Lucii Cæcilii* nomine nunquam appellatum fuisse, quod nulla quidem probatione indigere videtur, utpote nulla antiquioris MS. Codicis auctoritate nixum. Unde omnino à Clarissimo D. Nicolao le Nourry, Monacho Benedictino optime factum esse puto, qui dum *Lucii Cæcilii* librum de mortibus persecutorum cum amplissima dissertatione nuper recudi curavit, elegantissimis rationibus ostendit ad Firmianum Lactantium hoc Opus non pertinere. At quamvis non idem sit libri *de persecutione* ab Hieronymo citati, & alterius *de mortibus persecutorum* titulus, hoc tamen non impedit; quominus uno eodemque libro conjunctum fuerit utrumque dicendi argumentum. Ita certe id conjunxit Lactantius in Epitomes Cap. LIII. ubi de suppliciis Christianorum mortibusque persecutorum, in unam massam conjectâ dicendi

dicendi materie , agit , & in hæc verba fatur : Nam cum isti defensores falsorum deorum adversus verum Deum rebelles nomen ejus in nobis persequuntur , nec re nec verbo repugnamus , sed mites , & taciti , & patientes perferimus omnia , quacumque adversus nos potest crudelitas machinari. Habemus enim fiduciam in Deo , à quo expectamus secuturam protinus ultionem. Nec est inanis ista fiducia , si quidem eorum omnium , qui hoc facinus ausi sunt , miserabiles exitus partim cognovimus , partim videmus. Nec ullus habuit impune , quod Deum læsit , & qui sit verus Deus , qui verbo discre noluit , supplicio suo didicit.

§. 13.

Quid si dixerim , nec *Lucium Cœlium* nomen esse ad Firmianum Lactantium pertinens , sed à recentioribus solum librariis , nimis sæpius , ut par est , sapientibus additum ? In antiquissimis enim Codicibus hæc prænomena non inveniuntur , nec vel *Hieronymus* , vel *Augustinus* Lucii Cœlii nomine Lactantium unquam designavere. Nec codex noster *Lucium Cœlium* præfert , nec antiquissimus ille Bononiensis , de quo supra §. 8. diximus , nec octo alii Codices MSS. Bibliothecæ

Taurinensis, quorum quatuor libros Institutionum divinarum, de ira Dei & de Opificio Dei exhibent, omnes excepto unico Codice, in pergameno scripti, alius solas Institutiones divinas in pergameno itidem scriptas continet, alius rursus membranaceus librum de irâ Dei ad Donatum dat, denique alii duo in membrana quoque exarati Lactantii librum de ira Dei, & de opificio Dei, addito in uno Carmine de Phœnice, exhibent. Oxoniensis etiam vetustissimus Codex Lucium Coelum penitus in titulo Lactantii omittit, uti & Codices Ambrosianus, Mutinensis & duo Florentini. Antiquissimæ etiam quævis editiones impressæ nonnisi Firmiani Lactantii nomen præferunt, ita tamen ut in quibusdam Firmianus, in aliis vero Lactantius (quod posterius nomen & aliis commune fuit) præponatur. Id quod & in Codicibus MSS. observavimus.

§. 14.

Sed objicitur huic nostræ conjecturæ, Codex Colbertinus DVII. à celeberrimo Baluzio, cui intererat, ad librum de mortibus persecutorum Lactantio vindicandum, Codicem invenire, ubi

Cæcilii nomen Lactantio esset adpositum: invenitur quoque in Bibliotheca Taurinensi Codex librum de opificio Dei in membrana scriptum exhibens, sed recentior, ubi titulus exstat: *Lucii Cælii Lactantii Firmiani, de Opificio Dei*. Ast Colbertino quidem Codici, quem recentiorum esse conjicio, duo alii Codices ex eadem Bibliotheca nempe M. III. & M. CCCCXCV. jure opponuntur, & huic nostro novem alios Taurinenses opponimus, adeo ut si plura vota concludere hic debeant, Lucius Cælius ad tenebras sit relegandus.

§ 15.

EXplicatis jam, quæ de Autore ejusque nomine dicenda esse videbantur, nunc ad ipsum, quem nobis reliquit, & quem heic publicæ luci exponimus, librum veniamus. Est ille *Epitome Institutionum divinarum*, hoc est, compendium eorum, quæ in Institutionibus divinis dixerat Firmianus, in quibusdam Cod. MSS. & vetustioribus editionibus pessime *Nephythomon* adpellatum. Etenim quæ in Institutionibus divinis prolixè explicavit Lactantius, hîc in unum contulit, istamque rerum multitudinem in

angustum, ut in Præfatione ait, *coarctavit, diffusa substrinxit & proluxa brevavit*. Dedit autem hunc librum ad *Pentadium*, fratrem suum, qui quis sit, una cum ignarissimis nescio. Nec sane celebrem fama illum fuisse oportet, ipso dicente Firmiano *Pentadium Institutionum divinarum Epitomen sibi fieri desiderasse, ut ad ipsum aliquid scribatur, ejusque nomen opere suo celebretur*. Nec celebrem quoque nobilemque Lactantii profapiam fuisse probabile est, etsi eloquentiæ doctorem in juventute egerit, atque Crispum, Constantini M. filium primogenitum litteris erudiverit. Adeo enim, teste Hieronymo in translatione Eusebii, *in hac vitâ pauper fuit, ut plerumque etiam necessariis indiguerit*. Tantum abest, ut à clarissima apud Romanos Cæciliorum gente originem traxerit, etsi & inter primos christianos Cæcili non defuerint, S. Cypriano id nomen gerente, duobusque aliis apud Minucium Felicem & Hieronymum idem ferentibus, nisi paupertatem illam, de quâ diximus, voluntariam fuisse statuamus, quod *Lud. Elie du Pin* placuit. Adde Cl. Nourrii Diss. ad Lucium Cœlium de mortibus persecutorum cap. 2. art. 1. p. 127. 128.

§. 16.

CÆterùm id ante omnia monendum est, quod & supra jam §. 10. dicere cœpinus, hujus Epitomes ultima capita jamdudum fuisse edita, ea nempe, quæ & S. Hieronymus vidisse se memorat in libro de viris illustribus. In LXXII. Capita librum distinximus, quorum priora LV. hætenus lucem non viderunt, cætera vero in omnibus fere Lactantii editionibus exstant. Id unum hîc addimus, primum Codicis nostri folium antiquitate ita detritum discissumque esse; ut major Præfationis pars legi amplius nequeat. Quo non obstante, quæ deerant, supplevimus & restituvimus, atque ita restituvimus, ut nullum sit dubium, quin ista Firmianus noster scripserit. Ex spatiis enim residuisque litterarum ruderibus, licet agnitu difficillimis, fidelissimè ista judicavimus.

§. 17.

Nunc de argumento libri nostri dicenda quædam esse existimamus, quod equidem ab Institutionibus divinis Firmiani Lactantii diversum non est, si

paucissima, quæ in Epitome addit, excipiamus. Multum defudat eloquentissimus scriptor in refutandis gentilibus, & Carmina Sibyllina non uno loco profert, tanquam authentica contra eos testimonia, quibus fidem denegare nequeant. Genuina quippe ea credidit Lactantius, atque bona fide hîc egisse censendus est. Sed ὑποβολιμαία ea ac supposita olim à christianis esse vix est nunc eruditorum aliquis qui dubitet, etsi nec id quoque negandum sit, ex vetustissimis Sibyllarum carminibus Oraculiisque plura inseruisse christianum sagacem, cui ea collectio debetur. *Piam* hanc *fraudem*, siquidem pia dici debet, quæ fraus est in fraudem veritatis conficta, jam Pagani christianis Lactantii tempore objiciebant, etsi Lactantius veritatem propter præjudicatam, quâ Sibyllarum Carmina venerabatur, opinionem tunc agnoscere non potuerit. Ita enim in libro quarto de vera sapientia cap. 15. p. 310. ait: *His testimoniis quidam revicti, solent eo confugere, ut aiant, non esse illa Carmina Sibyllina, sed à nostris ficta atque composita. Quod profecto non putabit, qui Ciceronem Varronemque legerit, aliosque veteres, qui Erythream Sibyllam cæterasque commemorant, quarum exempla proferimus, qui autores ante obierunt, quam*

Christus ex carne nasceretur. Verum non dubito, quin illa Carmina prioribus temporibus pro deliramentis habita sint, quum ea nemo intelligeret. Haftenus Lactantius.

§. 18.

Sed hæc quidem argumenta vix digna Lactantio esse arbitramur. Esto, Ciceronem, Varronem, aliosque veteres de Sibyllis meminisse, esto eos quoque quædam Sibyllarum Carmina produxisse, quæ in christianorum etiam collectione exstabant, ista tamen Sibyllis supponi poterant, quæ maxime contra Gentiles facere videbantur. Falsa quippe veris nominibus adscribi, & vera falsis misceri posse quis dubitet? Novi esse Deistas, qui hoc argumento contra veritatem Religionis christianæ insurgere audeant, dicentes veteres christianos argumenta sua fortissima ex libris ὑποβολιμαίοις contra Gentiles olim desumsisse. Sed misera est hæc objectio. Nec enim veritas Religionis christianæ Carminibus fundatur Sibyllinis, quæ non fere nisi κατ' ὀνόμαζον, quod aiunt, contra Gentiles prolata sunt, nec fraus unius hominis optimæ causæ nocet, quem cæ-

teri fraudem nescientes, semel decepti, deinceps semper sequuntur, etsi omnino optandum esset, ut fraus hæc pia, christiano utpote homine indigna, nunquam commissa fuisset.

§. 19.

CÆterum dum hunc Lactantio nostro errorem condonamus, alius Epitomes Capite 29. occurrit *de origine & necessitate mali*, qui altioris esse indaginis videtur. Sustinet enim clarissimus Ecclesiæ veteris scriptor dicere, bonum non esse posse sine malo, nec virtutem sine vitio, quia contraria hæc mutuo adversoque fulta nisu consistent, sublato vitio tolli virtutem, alterumque sine altero consistere non posse. Quæ omnia si *ad modum solum cognoscendi non ad modum essendi*, ut Scholasticorum barbara voce utar, referret Lactantius, utique tolerari possent. Ast hæc Lactantii sententia non est. *Malum* enim ait à Deo *factum esse*. Nec de malo *pænæ* solum sed & de malo *culpæ* hoc intelligit, & expressis verbis de vitio virtuti opposito loquitur. Ait enim: *Summa igitur prudentia Deus materiam virtutis in malis posuit, quæ idcirco fecit, ut nobis constitueret agonem, in*

quo victores immortalitatis premio coronaret. Hæc in Epitome ita profert Lactantius, quæ in Institutionibus divinis isto animi ardore non erat executus, etsi lib. 2. de origine erroris cap. 4. eandem sententiam defendisset. Videtur enim iis, qui contrarium sentiunt, indignari, eorumque sententiam stultitiæ nomine insignire.

§. 20.

A St rationes ipsius, quas ad probandam opinionem suam profert, nullius sunt momenti. Gratis quippe dicitur bonum sine contrario malo non posse consistere, quia malum sit boni privatio. Nec enim hæc definitio est *positiva*, sed *negativa*, eo inserviens, ut contraria juxta se posita magis elucescant. Non eo absolvitur bonum, quod caret malo, nec bonum fecit Deus, si nihil est, nisi mali privatio. Bonum est, quod voluntati legique divinæ utpote optimæ congruit. Quæ voluntas divina bona est, & bona semper extitit, etsi nulla alia voluntas, vel lex unquam fuerit contraria mala. Constitit itaque ab æterno bonum sine contrario malo, fuit veritas sine contrario mendacio, fuit virtus sine adverso vitio, malum vero ortum est in tempo-

re contra voluntatem Dei ejusque præceptum. Id quod ipse alibi confirmat Lactantius, non in Epitome solum, sed & in Institutionibus divinis, ubi ait, mali fabricatorem fuisse diabolum, etsi & heic incaute loquatur. Ita enim lib. 2. de origine erroris dicit cap. 9. *Et quoniam fas non erat, UT A DEO PROFICISCERETUR MALUM, neque enim contra se ipse faciet, illum constituit malorum inventorem, quem quum faceret, dedit illi ad mala excogitanda ingenium & astutiam, ut in eo esset & voluntas prava, & perfecta nequitia, & ab eo contraria virtutibus suis VOLUIT oriri, eumque secum contendere utrumne ipse plus bonorum daret, an ille plus malorum.* Hæc verba Lactantii contraria sibi esse videri possunt, si ad litteram accipiuntur. Si enim fas non est, ut malum à Deo proficiscatur, quod Lactantius ait, non potuit Deus *voluisse*, ut voluntas prava, & perfecta nequitia in diabolo esset, quam sanctissimus ille abominatur. Nec enim contra se ipse quicquam faciet, nec creaturam suam contra sanctissimum Creatorem ipse formabit rebellem. Dura quoque omnino sunt, quæ hîc dicit noster: *Deum ad excogitandum prudentissimum, ad faciendum solertissimum, antequam ordiretur hoc opus mundi, fecisse in principio bonum & malum,*

contra ea, quæ divinus Moses ait: *Et vidit Deus omne, quod fecit & ecce erat bonum valde.* Genes. cap. 1. 31. Eandem sententiam Lactantius non solum Instit. divin. lib. 2. cap. 9. sed & libro 7. de divino præmio cap. 5. p. 547. seq. itemque de ira Dei cap. 3. p. 614. editionis Tornæfianæ confirmat, atque Epitomes cap. 68 repetit. Utrum autem & qua ratione hæc Lactantii conciliari, atque ad unam reduci sententiam possint, rationibus adhibitis docebit Cl. le Nourry in tomo secundo Apparatus ad Biblioth. PP. proxime edendo.

§. 21.

QUæ cum ita sint, non tamen vetustissimis hæreticis Manichæis, qui paulo ante tempora Lactantii nati sunt, annumerandus est Lactantius. Hi enim duo principia coæterna statuere, bonum & malum, Lactantius vero malum ab æterno non fuisse asserit, sed originem sumxisse in tempore confirmat. Illi Deum & diabolum statuerunt æquales, hic dæmonem malum à Deo creatum esse asserit, primo quidem bonum, postea vero malum, nec à seipso habere potestatem sed à Deo, qui materiam exercendæ vir-

tutis ita nobis subministraverit. Illi plures alios atque horrendos errores defendere sustinuerunt, homines pertinacissimi, & veritati nunquam cessuri; hic in cæteris orthodoxus in errore nondum condemnato hæsit, non bene considerans, quæ diceret; manumque veritati daturus, si fuissent, qui erroris ipsum convicissent.

§. 22.

HOc ipso tamen non dissimulamus, Firmianum Manichæorum sententiæ in eo valde propinquum esse, quum ait, *Corpus malum, animam vero bonam esse hominemque ex bono maloque esse conjunctum.* Verba ipsius sunt: *Diximus superius, ex elementis repugnantibus hominis constare naturam. Corpus enim, quod terra est, comprehensibile, temporale, brutum atque tenebrosum est. Anima vero, quia de cælo est, tenuis, æterna, sensibilis, illustris est. Quæ quia inter se contraria sunt, necesse est, hominem bono & malo esse subjectum. Animæ adscribitur bonum, quia indissolubilis est, corpori malum, quia fragile est. Quoniam igitur sociata & conjuncta sunt corpus & anima, æque bonum & malum cohereat necesse est: nec separari alterutro possunt, nisi quum*

illa separata sunt. Haftenus Lactantius lib. 7. de divino præmio cap. 5. p. 548.

§. 23.

ETenim quæ hîc dicit Lactantius, affinitatem cum iis habere videntur, quæ Manichæi olim ponere sustinuerunt, dicentes animam à Deo, corpus vero à diabolo creatum esse, qui spurcissimus hominum à veritatis tramite & genuina fidei regula aberrantium error est. Nec defuere inter veteres recentioresque, qui eundem errorem licet aliâ ratione erraverint. Crediderunt enim quidam veterum Judæorum aliorumque Adamo Protoplato primùm luminosum corpus atque spirituale à Deo datum fuisse. Cum autem, relicto Creatore, creaturas amare cœpisset, obscurum, carneum, malitiâque vitiatum corpus accepisse. Hanc veterum sententiam & hodie sunt, qui sequantur. Eorum certe in Angliâ, qui Societati Philadelphicæ nomen dedere, plurimi, aliqui etiam in Germaniâ, & in Belgio plures interque eos famosissimus vir *Petrus Poiretus* in *œconomia divina* sententiam hanc, omni fundamento carentem, publice defendere sustinuerunt. Nolim tamen his annu-

merare optimum Lactantium, uti nec Manichæis, quorum errores ante aliquot annos *Petrus Baylius* ex orco revocavit, horrendam nullaque probabilitatis specie tinctam opinionem eloquentiæ flore incautis persuasurus. Inconsiderate ista omnia scripsit, Lactantius nullo Ecclesiæ anathemate damnatus, aut de errore admonitus, dicique omnino de eo debet, quod olim de Joanne Chrysostomo dixit S. Augustinus: *Vobis nondum litigantibus securius loquebatur.* lib. 1. contra Julianum cap. 6.

§. 24.

QUæ post ista in Epitome Lactantii contra Philosophos Gentilium ex Institutionibus divinis repetuntur, utique omnia bene se habent, & communi omnium approbatione digna sunt, nisi quod Lactantius aliquando nimis subtilis esse videatur. Refutat enim philosophos dicentes, philosophiam esse studium sapientiæ. Ergo, ait Lactantius, *non est ipsa sapientia, quia solum est sapientiæ studium.* Quæ frigida paululum est refutatio cap. 30. Deinde cap. 31. refellit etiam Ciceronis definitionem, qui dicit, sapientiam esse divinarum & humanarum

rerum scientiam. Quam tamen definitionem cap. 34. postea ipse expressis verbis approbat, cum ait: *Merito ergo ac recte dictum est, sapientiam esse divinarum & humanarum rerum scientiam. Oportet enim scire nos, quid Deo, quid homini debeamus. Deo scilicet religionem, homini charitatem.* Hæc ipsa satis ostendunt, Lactantium aliquando nimio ἀνδολκῆς studio in fervore disputationis abreptum esse ad ea etiam refellenda, quæ sano sensu tolerari poterant.

§. 25.

CÆterum, quum Lactantius cap. 38. Epitomes communionem bonorum rejicit, vereor, ne plures sint, qui in hanc cum ipso sententiam non descendant. Ait enim, *Platonem in multis ita lapsum esse, ut nemo deterius erraverit, inprimis, quod in libris civilibus omnia omnibus voluerit esse communia, additque, de patrimoniis tolerabile hoc esse, licet sit injustum.* Quod si ita intelligit Lactantius injustum esse, homines lege quadam ad communionem bonorum ineundam cogere, quemvis habebit consentientem. Sed ea ipsius sententia non est, communionem bonorum omni ra-

tione rejicientis, quæ tamen à liberâ hominum societatem ineuntium dispositione, ut arbitror, dependet. Etenim in Ecclesia Hierosolymitana olim ea bonorum obtinuit communio, memorante S. Luca Actuum Apostolicorum cap. 4. com. 32. *Multitudinis vero credentium fuit cor unum & anima una, neque fuit, qui bonorum suorum aliquid sibi proprium esse diceret, sed erant ipsis omnia communia.* Quod Ecclesiæ Hierosolymitanæ exemplum, & aliæ veteres Ecclesiæ postmodum sunt secutæ. Hoc ipso tamen non negamus multa in communione bonorum ineundâ observanda esse, quæ si desint, illam injustam & christianismo haud convenientem reddunt. Unde & videmus communionem has firmo fidei principio haud nixas suâ sponte cadere. Erecta erat ejusmodi societas ante plura lustra in Frisia Occidentali ab iis, qui genium *Joannis de Labadie* sequebantur, parentibus bona sua in communes usus dantibus. Sed cum postea liberi, ad usum rationis venientes protestarentur, quod cito factum est, cito periit.

§. 26.

CAp. 39. contra Antipodes videmus indignantem Lactantium. Ait enim: *De Antipodis quoque sine risu nec audiri nec dici potest. Afferitur tamen quasi aliquid serium, ut credamus esse homines, qui vestigiis nostris habent aduersa vestigia. Tolerabilius Anaxagoras deliravit, qui nigram nivem dixit.* Sed hæc ipsa, quæ ponit Lactantius, sine risu nec audiri, nec dici amplius possunt. Error tamen est, quem cum pluribus veteris Ecclesiæ Doctoribus communem habuit, qui quidem tolerandus maxime fuisset, nisi ii qui Antipodum causam sustinuissent, eam ob rem pro hæreticis fuissent habiti, quod oppidò ridiculum est.

§. 27.

MAjoris momenti sunt quæ de Christo ejusque deitate cap. 42. & 43. dicit Lactantius. Nondum enim in synodo Nicæna determinato *ὁμολογία* in alteram paululum partem inclinare videtur, etsi re vera antiquissimam Ecclesiæ fidem teneat. Ait enim primo, *Filium Dei ex spiritu Dei generatum, Ange-*

C

losque omnes de spiritibus divinis figuratos esse, ex quibus solus filius in consortium summæ potestatis adscitus sit, solus Deus nuncupatus. Deinde ponit Filium à Deo factum, & in primâ nativitate spiritali creatum esse, ut ex solo Deo esset sanctus Spiritus. Quæ verba innuere videntur, primo filium in tempore, ante jacta mundi fundamenta, factum & à Deo creatum esse, adeoque cœpisse, prout Arius & sequentes ipsum hæretici communi Ecclesiæ voce damnati sensere: secundo Filium esse Spiritum sanctum, nec summum Deum, sed demum in tempore in consortium summæ potestatis divinæ adscitum, quem errorem Faustus Socinus cum suis erravit: tertio Filium Dei ad Angelorum pertinere societatem, eandemque cum ipsis tenere originem. Nec dubito quin ita de Lactantio sentiant hodierni Ariani Socinianique homines, qui in Anglia sanctissimos Patres, qui ante concilium Nicænum vixere, in suam pertrahere sententiam inepto labore conantur.

§ 28.

A St præter Scripturam hîc nihil dicit Lactantius. Nec enim per Spiritum sanctum tertiam deitatis personam

innuit sanctissimus Pater, sed ipsam deitatem, ex quâ filium ab æterno progenuit Pater. Deus enim est πνεῦμα *spiritus* Joh. IV. 24. & si Deus Spiritus est, ex Spiritu genitus est filius, & ipse spiritus est, ὁμοθεὺς υἱὸς Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα συναποδείκνυται, *demonstratus filius Dei in virtute secundum spiritum justitiae*. Rom. I. 4. Unde & S. Petrus dicit Christum vivificatum esse τῷ πνεύματι *spiritu*, virtute nempe deitatis inhabitantis, I. Pet. III. 18. quem alibi S. Paulus nominat πνεῦμα αἰώνιον, *spiritum æternum*, per quem Christus Patri se obtulit. Hebr. IX. 14. Deinde, cùm Lactantius ait, *factum fuisse Christum*, Petrum Paulumque rursus habet præeuntes. Petrus enim Act. II. 36. dicit, ὅτι κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, *quod Deus Dominum & Christum ipsum fecerit*, & Paulus Hebr. III. 2. ait, Christum Jesum Apostolum & summum Sacerdotem confessionis nostræ fidelem fuisse πρὸς ποιήσαντι αὐτὸν, *ei, qui ipsum fecerat*, hoc est, *progenuerat*. Ita enim se explicat quoque Lactantius, qui tum ait factum fuisse Dei filium, quum ex Patre natus sit & progenitus. Idem designat Lactantius, cùm dicit Filium Dei crea-

tum esse. Nec enim creare semper ex nihilo aliquid producere significat. *Creare enim Consules* Cicero dixit: & *fortes creantur fortibus & bonis* novimus esse Horatii versum. Aliud sibi quid vult vox Græca κτίζειν, quæ de Christo ut Deo nullibi legitur, ne quidem Proverb. VIII. 22. quem locum in concilio Nicæno potissimum produxere Ariani. Extat enim ibi: *Deus* יידיק *possedit me* ἐκτίσαστό με *non* ἔκτισε, ut corrupta & in mendo cubans Antigraphorum lectio fert.

§. 29.

QUod denique ait Lactantius, filium Dei ex omnibus Angelis solum in summum potestatis divinæ consortium adscitum esse post cœptam jam rerum creationem, ipso optimi Salvatoris testimonio firmatur Matth. XXVIII. 18. ubi ait: *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terrâ.* Imo hanc potestatem Christo ex gratiâ datam esse addit S. Paulus Philipp. II. 9. quod voce ἐξαιέσαστο ibi exprimit. Sed distinguenda est potestas, quam Christus cum Patre semper æqualem vi communis essentiae ab æterno habuit, à potestate, quam ut Messias & Mediator à jactis mundi fundamentis à

Deo Patre per *οἰκονομίαν* accepit. In prioris consortium nunquam adscitus ille fuit, quam *suo jure*, ut Deus habuit Joh. XVII. 5. posteriorem vero demum accepit atque exercuit in tempore. Nec id peculiare etiam Lactantio est Christum appellare Angelum. Filius enim Dei in veteri Testamento Patriarchis apparuit ut Angelus, nec ut Angelus apparuit solum, sed & vocatus est מלאך הברית *Angelus fæderis*, Malach. III. 2. Quæ itaque dicit Lactantius, cum veritate scripturarum consonant, atque ab Arianorum & Socinianorum hæresi divinæ revelationi contraria maxime dissident. Nimis etenim clara sunt Lactantii verba, opinioni Arianæ maxime contraria; *Deus in principio, antequam mundum institueret, de æternitatis suæ fonte deque divino ac perenni spiritu suo filium sibi progenuit, incorruptum, fidelem ac majestati patriæ respondentem, quæ filii æternitatem & æqualitatem cum Patre omnimodam demonstrant.* Epitomes cap. 42. Adde & cap. 49. ubi antiqua & vera fides clarissimis verbis exprimitur. Sunt qui duplicem juxta antiquissimos Patres Filii aiant ex Patre generationem, primam, qua ut *μωυσῆς* *unigenitus* ab æterno genitus fue-

rit , alteram , qua ut *ἀγοτότοκος* primogenitus ante jacta mundi fundamenta fuerit creatus. Sed nimis subtilia hæc sunt, quàm ut vel veritati scriptæ, vel sanctæ antiquissimorum Patrum fidei conveniant. Qui plura hîc desiderat , adeat Dionysii Petavii dogmata Theologica , & Georgii Bulli, Episcopi nuper Menevensis in Anglia , defensionem fidei Nicænæ.

§. 30.

IN sequentibus capitibus Lactantius plura scripturarum sacrarum loca allegat ad probandam de Christi deitate, humanitate , officio , passione & exaltatione doctrinam , quæ examinanda nunc nobis essent , nisi vela Dissertationis hujus contrahenda esse viderentur. Unde, quod prolixius dici poterat, brevibus solum tangimus. Sunt inter hæc à Lactantio citata loca, quæ probandis hisce mysteriis omnino sufficiunt. Sunt & alia, quæ ad rem præsentem non spectant quidem, sed à Lactantio solum *accommodantur* , quæ interpretandi ratio sanctis Patribus communis est. Inveniuntur quoque alia, quorum, quæ referuntur, omnia in origine non exstant , quibusdam in veteri versione aut ab ipso Lactantio

adjectis. Denique & loca à Lactantio citantur, quæ in libris veteris Testamenti plane non scripta videntur, qualia apud Patres multa reperiuntur; quod iis notum, qui scripta veterum Ecclesiæ Doctorum diligenti manu versavere, quemadmodum & è libris Novi Testamenti plura à Patribus allegari videas, quæ in iis non exstant. Imo in ipso Novo Testamento è vetere quædam allegantur, quæ in hoc non inveniuntur. Vide Matth. II. 23. Luc. III. 36. Eph. V. 14. Ebr. IX. 19. XII. 21. ut plura alia loca taceamus. Adde & hoc inveniri forsitan & inter loca à Lactantio citata apocryphorum, apocryphis & genuinis nondum ab Ecclesia distinctis. Sed hæc de allegatis à Lactantio locis dixisse sufficiat. Qui plura de veteri allegandi ratione scire desiderat, videat Dissertationem nostram Criticam de genuinis librorum Novi Testamenti lectionibus ante biennium Amstelodami editam cap. I. §. 4. n. 8.

§. 31.

HÆc dum de allegatis è Scriptura sacra à Lactantio locis differimus, venit in mentem recordari diu ab eru-

ditis jam expetitam esse veteris librorum
sacrorum versionis, quam Italicam vo-
cant editionem. Specimen ejus ante plu-
res annos dedere RR. PP. Benedictini è
Congr. S. Mauri, viri ad ornandam rem
litterariam nati, qui è vetustissimo Co-
dice Corbeiensi, septingentorum anno-
rum, judice Baluzio, ætatem ferente,
Evangelium S. Matthæi, & Epistolam S.
Jacobi extulere, prologomena notasque
adjiciente D. Jo. Martiano, doctissimo e-
jusdem Congregationis socio. Sed cœ-
ptam oporteret telam pertexere, & ex an-
tiquissimis Codicibus vetustissimorumque
Patrum libris perfectum Opus efferre.
Habebat id olim in animo vir eruditissi-
mus Jo. Millius, si Novi Testamenti li-
bros spectes, uti fidem facit Clarissimus
Richardus Bentleius in epistola ad Millium,
Historiæ Chronicæ Joannis Malalæ suffi-
xa, in quâ ita Millium alloquitur: *Sci-*
mus enim te horum omnium editionem in-
stituere, quæ unâ paginâ, & in uno con-
spectu Codicem Alexandrinum, qui fami-
liam ducet, & Cantabrigiensem cum versione
suâ, atque ubi hic deficit, Oxoniensem dein-
ceps atque Gallicum representet. Vide adden-
da p. 94. sed mutavit is postea, ut fieri
solet, consilium. In eâ enim, quam pau-
lo ante mortem suam nobis dedit, Novi

Testamenti editione , Latina versio non
compareret.

§. 32.

CUm vero vetus versio Itala maxima
sui parte perierit, nec ullus amplius
codex inveniat, qui eam incorruptam
exhibeat, omnino necessarium est, ut is
qui eum adgreditur laborem, plures eos-
que antiquissimos inspiciat codices, ex
quibus omni iudicio & perspicacia ad-
hibitis, genuina eruat, nec recentiores
scripturarum sacrarum codices latinos,
quibus Bibliothecæ scatent, multum in
subsidium vocet. In horum codicum nu-
merum veniunt codex antiquissimus Ve-
netus Evangelii S. Marci latine conscri-
ptus, ut docet Clariss. Montfauconius
Diar. Ital. cap. 4. p. 55. 56. Codex Evan-
geliorum & Actorum Apostolicorum Can-
tabrigiensis versionem Latinam cum Græ-
co textu exhibens, Acta Apostolorum
Oxonii in Bibliotheca Bodleiana Græce
& Latine exstantia, quæ olim ad Gui-
lielmum Laudum pertinuerunt; Epistolæ S.
Pauli in codice Claromontano Græco &
Latino, alius Epistolarum Paulinarum co-
dex Græco-Latinus in Cœnobio S. Germa-
ni à Pratis, ut plures alios codices Sco-
rialenses, Italicos, Gallicos, Germani-

cosque taceamus, quorum ex parte in Dissertatione nostra Critica de genuinis librorum Novi Testamenti lectionibus mentionem fecimus.

§. 33.

NEc tamen codices soli sunt, ex quibus eruere versionem antiquam debemus. Conferenda & hîc antiquissimorum Latinæ Ecclesiæ Patrum scripta esse videntur, eaque ex iis loca eruenda, ubi verba scripturæ ex veteri versione memorant. Hæc in unum corpus redacturus erat, uti Recensiones litterariæ Trivultinæ ad an. 1710. mens. Mai. pag. 896. memorant, Franciscus de la Nouë, Ord. Minim. nisi morte præventus fuisset. Magna tamen hîc circumspeditione agendum esse arbitramur. Discrepant enim maxime locorum versiones latinæ à vestutissimis Patribus productæ, cum primis jam temporibus plures versiones Latinæ exstiterint, memorante ita Ambrosio, vel quisquis Autor est Comment. in Rom. cap. 5. Summæ itaque perspicaciæ res est, quænam inter diversas interpretationes versio Italica sit, felici conjectura semper determinare. Num vero ex Officiis antiquis Ecclesiasticis a-

liquid etiam utilitatis capi ad restituendam antiquam versionem possit, uti quidam putavere, aliis dijudicandum relinquimus.

§. 34.

HÆc dum ponimus, veterisque Interpretis exactam editionem optamus, in eam tamen sententiam non descendimus versionem veterem Latinam Græcæ origini præferendam esse, quod librarii quidam cum arbitrarentur, Græcum textum ex versione Latina emendarunt, aut potius corruerunt. Apparent fane hujus corruptionis vestigia in codicibus Romano, Cantabrigiensi & Scorialensibus, quorum lectiones Petrus Faxardus, Marchio Veleſius dedit, aliisque multis, conjiciente ita Jo. Millio. Sed quis nescit repugnare has fraudes fanioribus artis Criticæ regulis, quæ versionem ad originem corrigit, ex quâ elata est? Quod miror inter recentiores non vidisse Jo. Matthæum Caryophilum, Joannem Morinum, multosque alios, qui itidem voluere ut Græca veritas ad Latinos codices examinaretur, contra S. Hieronymi sententiam, qui codices Latinos ex Græcis censuit emendandos.

Vide epist. ad Paul. & Eustoch. p. 1028. tom. 4. & in IV. Evang. præf. p. 1047. tom. 1. Ex alterâ vero parte vetus versio non cæco impetu rejicienda est, uti plurimi faciunt. Ex ea enim plures lectiones Hebræas Græcasque restitui posse, nulli dubitamus. Vide Rich. Simonii Hist. Critic. Text. Nov. Test. cap. 29. p. 353. seq. & Dissertationem nostram Criticam cap. 12. Can. 2. pag. 214. Unde Joannes Boissius vir doctissimus, ut veteris versionis insignem utilitatem daret probatam, *Collationem veteris Interpretis cum Beza, aliisque recentioribus in Evangeliiis & Actis Apostolorum* Londini an. 1655. edidit, ipseque Millius in suâ variarum Novi Testamenti lectionum collectione lectiones versionis Italicæ diligenter annotavit.

§. 36.

Sed nimium forsan digressi sumus. E diverticulo in viam adque Lactantium nostrum revertamur. Plura ille de immortalitate animæ in capitibus 35. 67. & seq. disserit, eamque partim egregiis, partim frigidis rationibus probat. Egregium enim & τῶν ἀθανάτων ἀΐσις est, quod cap. 35. ait: *Si cadit in hominem beata vita, ut Philosophi volunt, cadit ergo & immortalis*

tas. Id enim solum beatum est, quod incorruptum, id solum incorruptum, quod aeternum. Hoc quippe argumentum esse credo, quo quivis infidelis convinci ex sola ratione possit. Perfectam enim omnes nulloque mœrore distinctam semperque duraturam felicitatem anhelant desiderio, ab ipso Deo homini indito, secundum quod homo omnes actiones suas dirigit. Quum itaque in hac vita ea felicitas omnium iudicio attingi nequeat (est enim hujus vitæ voluptas vana, cum multis calamitatibus conjuncta, nec nisi ad tempus durans) patet omnino post mortem eam expectandam esse, & quum æterna sit, animam quoque immortalem esse. Nec enim hoc desiderium beatitudinis suæ homini indidisset Deus, nisi eam aliquando posset assequi

§. 7.

A St id argumentum oppidè frigidum est, quod de igne profert Lactantius. Scribit enim cap. 70. Denique caelesti elemento, quod est ignis, homo solus utitur. Si enim lux per ignem, vita per lucem apparet, eum qui usum ignis habet, non esse mortalem; quoniam id illi proximum, id familiare est, sine quo non potest

nec lux nec vita constare. Nulla in hisce arguendi vis, nulla rationum conclusio apparet. Sed id in optimis quoque ingeniis animadvertimus, eas dum cumulant rationes, nimiaque subtilitate rem agunt, ad infirma oppidò argumenta sæpius devenire, quæ cæteris quoque vim adimunt, doctrinamque satis probatam novis dubiis exponunt.

§. 37.

DEnique quæ de fine mundi ultimisque temporibus Lactantius profert, partim ex traditione, partim ex Apocalypsi S. Johannis cap. 13. & 20. vaticiniis Esaiaë cap. 66. & Evangeliiis desumpta sunt. Approbat traditionem Eliæ in Cod. סנהדרין cap. 11. exstantem, quâ dicitur mundum sex millia annorum esse duraturum, à S. Barnaba multisque aliis Ecclesiæ Patribus olim adoptatam, cap. 70. Regnum quoque Christi millenarium in his terris defendere sustinet cap. 72. quod multis veterum, laudato Barnabæ, Papiæ, Irenæo, aliisque placuisse certum est, ab Ecclesiâ tempore isto nondum proscriptum. Etenim in futuris temporibus designandis eo facilius erratur, quia clavis vaticiniorum expli-

candorum, quæ complementum est, nobis deest, eaque sumuntur dijudicanda, quæ suæ scientiæque sapientiæque optimus Deus reservavit. Hæc, ut arbitror, de Lactantio sufficiunt, cujus (quod adhuc addendum nobis est) Epitomen dum in capita distinximus, summaria non addidimus, quia ipsa Epitome nil nisi summarium est eorum, quæ in majore libro dicuntur. Quæ corrupta nobis videbantur loca, emendavimus, lectionemque codicis MS. semper adjecimus, ut scrupulosis illis hominibus satisfaceremus, qui in quâvis lectione mysterium quærunt, & ea etiam, quæ nullius aliâs momenti sunt, accurate annotari volunt. Id quod & nos fecimus, erroremque nostrum, si alii contrariam hîc foveant opinionem, ingenue deprecamur.

§. 38.

S Equitur, ut de *synoptica Historia*, quæ *originem Manichæorum nobis exhibet*, pauca dicamus. Apparet eam excerptam fuisse ex Actis Archelai Episcopi Carcharensis cum Manete, quæ olim Henricus Valesius ad calcem Annotationum in Socratis & Sozomeni Historiam Ecclesiasticam, postea vero vir clarissimus

Laurentius Alexander Zacagnius vaticanae Bibliothecae Praefectus in Collectaneis Monumentorum veterum Ecclesiae Graecae & Latinae tom. 1. longe pleniora & auctiora ex antiquissima versione latina edidit. Unde & sub finem exstat: *Hæc ita esse melius nosse cupientes Archelaum legant.* Non tamen censuimus hæc supprimenda vel tenebris danda non esse, cum & brevia sint & antiquo in codice reperta, & totam in compendio enarrent historiam, eodem saltem jure luce publica digna, quo fragmentum illud vetustissimum, in quo Manichæorum hæresis damnatur, meruit, ut à Clarissimo Ludovico Antonio Muratorio tom. 2. Anecdotorum Latinorum Bibliothecae Ambrosianae pag. 112. cum Disquisitione satis proluxa ederetur. Vide supra §. 7.

§. 39.

Historiam de Manichæorum hæresi synopticam insequitur *Fragmentum de origine generis humani*, cujus, quis auctor sit, ignoramus. Mediocri linguæ Latinae. Ebraicæ vero plane nulla notitia tinctum fuisse certum est. Nomina enim Hebræa misere admodum interpretatur, quo quidem in argumento plures veterum

rum fuere, qui errarunt. Meliora hîc dant recentiores, ex quibus vir celeberrimus *Matthæus Hillerus*, Academiae *Tubingensis* Professor, argumentum hoc in *Onomastico sacro* egregie executus est, & positis interpretandi nomina propria regulis, admiranda, quam possidet, eruditione penitus exhausit.

§. 40.

PEculiaris Autori huic Anonymo sententia est, quam sub initium statim insinuare lectori videtur, Adamum creatum fuisse Androgynum. Eo enim respicere videntur verba, quæ ponit: *Cum factus esset homo in animam vivam, & esset solitarius adparens in oculis Dei, quem tamen in abdito duos in unam carnem fecisset palam ostendit, os de ossibus ejus sumens ex eadem, unamque carnem mulierem illi faciens, apparuerunt duo in unam carnem.* Hanc sententiam veteres quidam Judæi tenuere, hodieque plurimi tenent, quos §. 23. supra jam allegavimus, maxime vero inter recentiores *Petrus Poiret* in *Oeconomia divina*, ubi expressis verbis opinionem hanc nullâ auctoritate nixam & ut ita dicam, ridiculam proponit. Quod si fateatur esse solum cerebri sui inge-

niique figmentum, me utique habebit maxime consentientem. Sed id pessimum est, viros hosce divinarum scripturarum testimonio sua probare conari. Aiunt enim Moſen scripſiſſe: *Et creavit Deus hominem in imagine ſuâ, in imagine Dei creavit eum, masculum & fœminam creavit eos.* Gen. I. 27. Ex his concludunt Deum marem & fœminam in uno corpore primum creaviſſe, quod ridiculum eſt. Quæ enim cap. I. comm. 27. de creatione hominis dicuntur, ſumma ſunt eorum, quæ cap. 2. poſtea de creatione Adami & Evæ dicta fuere. Nec vix *latus*, ex quo Eva facta eſt, membrum muliebne fuit Adamo ablatum, cùm dormiret, nec ipſa Eva, ut ii homines arbitrantur, in peccato creata eſt, factâ jam transgreſſione, quod ex I. Tim. II. 14. probare conantur, ubi ait S. Paulus: *Adam non ſeductus fuit, ſed Eva ſeducta ēν τῇ διαβολῇ ἡμερῶν in transgreſſione fuit*, ſive transgreſſa eſt præceptum Domini, non, ut ii explicant, in transgreſſione facta, ſive creata eſt. Sed hæc quidem ridicula ſunt & ruſſim cient.

QUod reliquum est in hoc de origi-
ne generis humani fragmento, po-
pulorum maxime origo enarratur, in quâ
demonstranda plurimi hodie laborant,
qui sitim suam ex hoc libello possunt re-
stinguere. Convenit in multis cum Col-
lectione historica ex anonymo, qui sub
Alexandro Severo vixit, Idacio, Toro-
macho aliisque, à Gallo quodam tem-
pore Caroli M. collecta, & ab Henrico
Canisio Antiq. lect. Tom. 2. pag. 579. seq.
editâ, parte nempe collectionis hujus prio-
re, quam G. J. Vossius de Historicis la-
tinis lib. 3. cap. 3. pag. 756. nihil aliud
quam Julii Africani Chronographiam esse
conjicit, à Philippo Labbeo Bibl. Nov.
MSS. Tom. 1. pag. 298. exhibitâ. Hujus
Collectionis autorem Lambecius, qui e-
gregium ejus in Bibliotheca Vindobo-
nensi codicem Gothicis litteris exara-
tum invenerat, Fredegarium Scholasti-
cum esse arbitratus est, cujus Chronicon
cum Gregorio Turonensi, & quibusdam
vetustis Chronicis notisque suis an. M.
DCXCIX. luci dedit Theodericus Rui-
nartus. Add. Christoph. Sandii not. ad
Vossium de Historicis latinis pag. 279. &

52 *Dissertatio preliminaris*
Lambec. Comment. de Biblioth. Vin-
dob. lib. 2. cap. 8. fol. 850.

§. 42.

DEnique ad *Quinti Julii Hilariani Ex-*
positum de ratione Paschæ & mensis
descendimus, cujus ætas ex ipso libro
patet. Scripsit enim Cæsario & Attico
Coss. id est, anno post Christum natum
CCCXCVII. Habemus ejusdem librum
de mundi duratione, seu, ut codex MS.
Vindobonensis fert, de cursu temporum,
quem primum Petrus Pithœus evulgavit,
postea variis Patrum Bibliothecis inser-
tum. In hoc libello allegat Hilarianus
Expositum de ratione Paschæ & mensis
non longe ab initio, cùm scribit: *Nam*
ut ipsi scitis, olim de ratione Paschæ, nume-
roque annorum mundi hortantibus vobis scri-
pta fecisse me, & paulo post: Unde digestis
melius rebus de die sacratissimo Paschæ jam
libellum pramissimus, in quo & qui sit men-
sis primus, legaliter demonstravimus, dehinc
etiam cursum annorum à fabrica mundi in
hoc Opusculo suo quoque ordine supputando
notamus. Cùm itaque hîc Hilarianus li-
brum suum de Paschate ipse alleget, non
dubitamus, quin *Expositum* nostrum ei
sit tribuendum, quod & ex stylo patet.

Nam in utroque libello difficilis ille est, ratioque dicendi confusa atque intricata. Cæterum hoc Expositum dudum perisse crediderant eruditi, dignum utique, quod nunc primum ex antiquissimo codice elatum, lucem videat.

§. 43.

AUtor ejus est *Quintus Julius Hilarianus*. *Hilarionem* dicunt recentiores codices, qui librum de duratione mundi exhibent. Sed vetustior codex Vindobonensis habet: *Incipit liber Quinti Jul. Elariani de cursu temporum. Explicit liber Quint. Jul. Helariani*. Quintum Julium Hilarianum autem scribi debere ostendit codex noster MS. testis omni exceptione major. Ex quo patet fuitiles esse Christophori Sandii, hominis Ariani, conjecturas, qui ait vocem Quinti potius numerum denotare, quem in codicibus MSS. Collectaneorum, supra §. 41. memoratorum, libellus Hilariani de cursu temporum occupaverit, imo nullum talem autorem, nullum Quintum Julium Hilarionem fuisse, sed librum Quint. Jul. Elariani sive Helarioni corrupte dici pro liber quintus vel liber Q. Julii Africani. Vide Sandii notas in Vossium de Histo-

ricis latinis pag. 10. & 289. Ita sane conjecturis non indulgendum est in rebus criticis, & contra claram lucem pugnandum. Quid enim certum amplius erit, si titulos pro lubitu fingere & refingere licitum est? Unde miramur clarissimum Guil. Caveum eandem cum Sandio sententiam hîc adoptare in Histor. litterar. script. Ecclesiast. ad an. CCCXCVII. pag. 195. in *Quinto Julio Hilarione*; nec comprehendere possumus quâ ratione hîc Sandium *non indiligentem veterum librorum indagatorem* laudet, quem alibi *futilem antiquitatis Ecclesiasticæ propotam* vocitaverat.

§. 44.

CÆterùm Hilarianum non ad sæculum V. uti Margarinus Bignæus, & Bibliothecæ Patrum curatores putarunt, sed ad finem quarti sæculi referendum esse subscriptio libri, ab ipso Hilariano emendati, eaque duplex luculenter docet. Ait enim ille: *Consummavimus hoc laboriosum Opus in die isto III. Nonarum Martiarum post Consulatum Arcadii IV. & Honorii III. Quapropter admonemus eos, qui ante à nobis non emendata hæc scripta accipere festinaverunt, ut secundum istum ordinem emendatum Opus habere conentur, ideoque &*

diem & Consules, quod non posuimus primo, nunc huic rationi infiximus, ut exhinc sciat quis emendatum hoc esse Opus. Quintus Julius Hilarianus explicuit, emendavit die III. Nonarum Martiarum, Cesario & Attico Consulibus. Unde optime se habent, quæ de Hilariano nostro dicit G. J. Vossius de Historicis latinis, lib. 2. cap. 22. pag. 199. Quintus Julius Hilario, qui Chronologiam sive de mundi duratione libellum scripsit. Extat in tomo 7. Bibliotheca Patrum, primusque edidit Pithæus. In frontispicio MS. exaratum erat: Hunc librum Rudolphus lucratus est S. Bonifacio anno Domini DCCCLX. quare 260. annis codex ille fuerit antiquior. Ipse vero Hilario quando vixerit, non video, unde colligi possit præterquam hisce ipsius verbis: A passione Domini in Consulatu Cesaris & Attici die 9. April. anni transierunt 369. ubi legendum censeo Cesaris & Attici, qui Consules fuere an. 397. sed à passione Domini usque ad id tempus anni sunt 364. Et sane ita puto Hilarionem scripsisse. Proclivi etiam lapsu X. potuit pro V. poni. Sed si tam vetustus est scriptor, mirum, neminem antiquorum ejus meminisse. Chiliastram fuisse liquet ex libelli extremo. Haftenus Vossius, cujus verba eam ob rem tam proluxa adduximus, quoniam Hilariani nostri historiam plenius illustrant.

§. 45.

DE argumento ipsius libri plura hîc differere non attinet. Tradit etenim cycli Paschalis delineationem generalem, diemque Paschæ juxta veterem calculum, quo uti Hilarianum patet, determinat, nondum decisâ tum temporis gravissimâ controversiâ, quæ inter Ecclesiam Græcam & Latinam multas turbas dedit, demumque in concilio Nicæno finita est. A Latinorum partibus stat noster Hilarianus, uti ex fine libelli patet. Scribit enim: *Unde nos hodie christiani in memoriam liberationis nostræ, jam non ut Judei, in agno occiso, & azymis simila, & in quolibet die, sed ad instar resurrectionis ejusdem Domini nostri feria prima, hoc est, die Dominica primum tantummodo mensem ex lege retinentes, quem luna currendo suis numeris gignit, sicut scriptum est: A quarta decima plena ad vesperum usque in vicesimam primam in azymis sinceritatis & veritatis, mentis scilicet puritate, Pascha Domino celebramus. Ita certe senserat Victor, Episcopus Romanus, & ita quoque postea in concilio Nicæno fuit definitum.*

§. 46.

HÆc, ut arbitror, sufficere possunt ad instruendum lectorem de Anecdotis; quæ in hoc volumine continentur. Superest ut dum ad finem Dissertationi nostræ præliminari imponendum properamus, de Anecdotis Bibliothecæ Taurinensis generatim aliqua dicamus. Exstant in ea, ut potissimum de codicibus Græcis loquamur, (Latinorum enim Indicem nondum confecimus,) catenæ multæ SS. Patrum nondum impressæ, ex quibus multa Anecdota efferre poterit, qui industriam suam tempusque eis excutiendis voluerit collocare. Infinita hîc Officiorum, Menæorum, *παρθενίων*, Paradisorum, Limonariorum, &c. (in quibus dicta & facta SS. Patrum collecta videntur) multitudo est, ex quibus multa egregia hauriri possunt. Acta quoque Sanctorum ad nauseam usque hîc inveniuntur, inter quæ aliqua sunt quantivis pretii antiquissima, & quæ periisse hætenus crediderant eruditi, dignissima sane, quæ docti Soc. Jesu Patres, qui Antuerpiæ Actis Sanctorum colligendis edendisque insudant, in usus suos describi curent? Totus enim pene Simeon

Metaphrastes in codicibus Taurinensibus, variis iis, & diversæ antiquitatis, exhibetur, & quod præcipuum est, ex varietate ista codicum & scripturarum nullo negotio ostendi potest, quæ genuina sint Metaphrastæ, quæ spuria. Vereor enim ne graviter hîc allucinatus sæpius fuerit, qui istud argumentum tractavit *Leo Allatius*: nec oportebat viros doctos cæco quasi impetu in omnibus ipsum sequi. Acta conciliorum, quæ hîc exstant, dignissima quoque sunt, quæ cum impressis conferantur. Taceo plurima sanctorum Patrum scripta, codicesque à nemine hætenus collatos, mixtis ubique insignibus Anecdotis superbientes, inò & plura volumina, quæ lucem nondum aspexere, doctissimorumque virorum, quorum operâ ex tenebris eruantur, industriam urgent atque expectant. Horum omnium rationem in Indice codicum Græcorum Bibliothecæ Taurinensis, quem proxime forsitan luci publicæ dabimus, prolixius delineabimus; ut quid ex hocce thesauro in rem litterariam redundare emolumenti queat, eo melius eruditi possint cognoscere. Id unum hîc addimus, Auctorum prophanorum pauciores hîc inveniri codices, inter quos tamen hos censeo in antecessum memo-

randos. Inter plures *Sexti Empirici* codices, est CCXCIV. primo libros Pyrrhonicarum hypotheseon tres, deinde vero decem libros *περὶ μαθηματικῆς*, ac denique duo schediasmata de bono & malo, itemque de honesto & turpi, dialecto Dorica scripta, & Hipparcho cuidam communiter attributa, cum variis aliis similibus brevibusque capitulis continens, & quod præcipuum est, ab Henrico Stephano, qui cum Florentiæ an. M. DLV. emerat, emendatus; dignus certe, qui viri summi Jo. Alberti Fabricii industriam experiretur. Hic enim Sextum Empiricum, vel nuper edidit, vel proxime saltem evulgabit. Exstat quoque in Bibliotheca Taurinensi codex Dionis Cassii, quem Obadiah Oddy, Anglus, vir doctissimus notis suis & emendationibus illustratum aliquando dabit, ea quæ jam per plures annos meditatus est, egregia uno impetu in lucem publicam protrusurus.

§. 47.

SEd danda est opera, ut saltem ii, qui nunc edendis SS. Patrum scriptis insudant, eam ex hâc Bibliotheca utilitatem capiant, quæ ex ea sperari ex-

petique possit. Ita ex codicibus Taurinensibus S. Cypriani Opera exhibentibus plurimum credimus utilitatis in eam editionem redundare posse, quam à pluribus annis jam Parisiis parat celeberrimus, & nostrâ laude major *Stephanus Baluzius*, quod & de nova S. Damasceni editione, quam Clariss. *Lequien* Ord. Dominic. publicæ luci dabit, de Operibus quoque S. Gregorii Nazianzeni à doctissimo D. *Louvardo*, Monacho Benedictino edendis, de S. itidem Basilio, cujus, quæ exstant, Parisiis denuo evulgaturus est Clariss. D. *Iulianus Garnierius*. In Germania vero typis aliquando reddere decrevit, qui ex codicibus Bodleianis multa in usus suos contulit, eruditissimus *Io. Christoph. Leolsius*, cujus ante biennium, cum Oxonii ambo versaremur, familiaritate usi sumus. De Operibus denique Photii post Capperonnierium, Lud. Eliam du Pin, Jo. Fridericum Leincklerum, qui infausta omnes Lucina usi sunt, à Cl. viro *Christiano Friderico Boernero*, Græcæ linguæ in Academia Lipsiensi Professore, nunc edendis dictum esto, qui posterior egregia quidem ex Codicibus Taurinensibus extrahere potest, si tanti hanc rem esse credit. Plurima etiam S. Ephræmi Opera Græca in codicibus nostris ex-

stant, quorum primitias edere cœpisse D. *Tloaithefum*, Oxoniensem Græcæ linguæ Professore, nuper cognovimus. Multa quoque S. Chrysostomi Anecdota, digna sane, quæ cum iis, quorum amplissimum numerum in Italia collegit laudatissimus *Montfauconius*, in Angliâ vero Clarissimus *Ericus Benzelius*, in unum conjuncta lucem videant. Quinimo etiam ex Bibliotheca Taurinensi plura in suos usus convertere posset Clarissimus D. *Anshelmus Bandurinus*, Monachus Benedictinus, ad ea augenda & polienda, quorum edendorum fidem fecit. Sed quò dilabimur? Opus enim est, ut tandem pedem figamus.

§. 48.
QUod restat sub finem hujus Dissertationis officii nostri memores gratias maximas rependimus Viro Reverendo D. AMADEO PHILIBERTO MACHETO, S. Th. D. & Ecclesiæ Anneciensis Collegiatae S. Mariæ Decano, in quo certantem cum humanitate summam solidamque eruditionem, nec minorem ad nos in excutiendis Bibliothecæ Regiæ Taurinensis Codicibus juvandos zelum admiramur, pro eo, quo hætenus nos, dum operæ huic litterariæ vacamus, prosecutus est, & prosequi adhuc pergir, favore atque benevolentia, easdemque

etiam Nobilissimo Viro D. FRANCISCO CULLETO, Archivorum Sereniss. Ducis Custodi, omni, qua par est, animi contentione reddimus. Profectò id in laudem doctissimi nostri MACHETI poni ad-dique meretur, cum codices Bibliothecæ Taurinensis, à tempore inde incendiï hucusque confusos, nullumque in ordinem redactos, jubente ita Celsissimo Duce, disposuisse atque à situ & pulvere, quo obstiti erant, liberaffe.

§. 49.

DEnique & Reverendo & Clarissimo viro, Domno NICOLAO LE NOURRY, Monacho Benedictino è Congregatione S. Mauri, qui acceptis à nobis litteris eâ, quâ pollet, humanitate omnem curam adhibuit, ut Typographum, qui nostra imprimeret, inveniret, summam gratiarum actionem proponimus, & secundo, quem parat, ad Bibliothecam Patrum Apparatus Tomo, egregio utique summæ, quam possidet, eruditionis monumento faustam ex toto corde Lucinam apprecamur.

MONITUM.

Primam codicis MS. paginam describere non potui; cum litteræ à vetustate ferè penitus deletæ pergamentum quoque valdè laceratum sit. Quæ itaque in subsequenti specimine videntur, dimidiam ferè partem tertiæ paginæ conficiunt.

Specimen

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS par la grace de Dieu, Roy de France & de Navarre, à nos amez & feaux Conseillers, les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maîtres des Requêtes ordinaires de nôtre Hôtel, Grand Conseil, Prevôt de Paris, Baillis, Senechaux, leurs Lieutenans Civils, & autres nos Justiciers qu'il appartiendra, Salut: nôtre amé JEAN-BAPTISTE DELESPINE, Imprimeur-Libraire à Paris, Nous ayant fait supplier de lui accorder nos Lettres de permission pour l'impression d'un Livre intitulé *Firmiani Lactantii Epitome Institutionum divinarum ad Pentadium fratrem, &c.* Nous lui avons permis & permettons par ces presentes, d'imprimer ou faire imprimer ledit Livre en telle forme, marge, caracteres, & autant de fois que bon lui semblera, & de le vendre, faire vente & debiter par tout nôtre Roïaume, pendant le temps de quatre années consecutives, à compter du jour de la date desdites presentes; faisons défenses à tous Imprimeurs-Libraires, & autres personnes de quelque qualité & conditon qu'elles soient, d'en introduire d'impression étrangere dans aucun lieu de nôtre obéissance, à la charge que ces presentes seront enregistrées tout au long sur le Registre de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris, & ce dans trois mois de la date d'icelles; que l'impression dudit Livre sera faite dans nôtre Roïaume, & non ailleurs, en bon papier & en beaux caracteres, conformément aux Reglemens de la Librairie, & qu'avant que de l'exposer en vente, il en sera mis deux Exemplaires dans nôtre Bibliothèque pu-

blique, un dans celle de nôtre Château du Louvre, & un dans celle de nôtre très-cher & feal Chevalier, Chancelier de France, le Sieur Pheypeaux, Comte de Pontchartrain, Commandeur de nos Ordres, le tout à peine de nullité des presentes; du contenu desquelles vous mandons & enjoignons de faire jouir l'exposant ou ses ayans cause, pleinement & paisiblement, sans souffrir qu'il leur soit fait aucun trouble ou empêchement. Voulons qu'à la copie desdites presentes, qui sera imprimée au commencement ou à la fin dudit Livre, foy soit ajoutée comme à l'original. Commandons au premier nôtre Huissier ou Sergeant, de faire pour l'exécution d'icelles tous Actes requis & nécessaires, sans demander autre permission, & nonobstant Clameur de Haro, Charte Normande, & Lettres à ce contraires. **CAR** tel est nôtre plaisir. **DONNE'** à Versailles le dixième jour du mois de Mars l'an de grace mil sept cens douze, & de nôtre Regne le soixante-neuf. Par le Roi en son Conseil. **DE S. HILAIRE.**

Registré sur le Registre No. 449. de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, page 335. No. 491. conformément aux Reglemens, & notamment à l'Arrest du 13. Août 1703. à Paris le 28. jour du mois d'Avril 1712.

L. JOSSE, Syndic.

FIRMIANI LACTANTII
 E P I T O M E
 INSTITUTIONUM DIVINARUM
 A D
 PENTADIUM FRATREM.

^a P R Æ F A T I O.

QU AN QU AM divinarum In-
 stitutionum libri, quos jam
 pridem ad illustrandam ve-
 ritatem ^b religionemque conscripsi-
 mus, ita legentium mentes instruant,
 ita informant; ut nec prolixitas pa-
 riat fastidium, nec oneret ubertas;
 tamen horum tibi Epitomen fieri;
 P E N T A D I frater, desideras; credo,

^a Non extat in MS. uti nec Capitem tituli.

^b in MS. *regionemque*.

ut ad te scribam, tuumque nomen in nostro qualicunque opere celebretur. Faciam quod postulas, etsi difficile videtur ea, quæ septem maximis voluminibus explicata sunt, in unum conferre. Fit enim totum & minus plenum, cum tanta rerum multitudo in angustum coarctanda sit, & brevitate ipsa minus clarum, maximè cum & argumenta plurima & exempla, in quibus lumen est probationum, necesse sit præteriri; quoniam tanta eorum copia est, ut vel sola librum conficere possint. Quibus sublati, quid potest utile, quid apertum videri? Sed enitar, quantum res finit, & diffusa substringere, & prolixa breviare; sic tamen, ut neque res ad copiam, neque claritas ad intelligentiam deesse videatur in hoc opere, quo in lucem veritas protrahenda est.

CAPUT PRIMUM.

PRima incidit quæstio, sitne aliqua providentia, quæ aut fecerit aut regat mundum. Esse nemini dubium est, siquidem omnium ferè Philosophorum, præter scholam Epicuri, una vox, una sententia est nec fieri sine artifice Deo potuisse mundum, nec sine rectore constare. Itaque non solum à doctissimis viris, sed & omnium mortalium testimoniis ac sensibus coarguitur Epicurus. Quis enim de providentia dubitet, cum videat cœlos terramque sic disposita, sic temperata esse universa, ^a ut non ^a modò ad pulchritudinem ornatumque mirabilem, sed ad usum quoque hominum, cæterorumque viventium commoditatem aptissimè convenirent? Non potest igitur, quod ratione constat, sine ratione cœpisse,

^a ut, non extat in MS.

quoniam certum est esse providentiam.

CAPUT II.

Sequitur alia quæstio, utrumne Deus unus an plures, quæ quidem multum habet ^a ambiguitatis. Dissentiunt enim non modo singuli inter se, verum etiam populi atque gentes. Sed qui rationem sequetur, intelliget nec Dominum esse posse nisi unum, nec Patrem nisi unum. Nam si Deus, qui omnia condidit, & idem Dominus, & idem pater est, unus sit, necesse est, ut idem sit caput idemque fons rerum. Nec potest aliter rerum summa consistere, nisi ad unum cuncta referantur, nisi unus teneat gubernaculum, nisi unus frena moderetur, regatque universa membra, tanquam mens una. Si multi sint in examine apum reges, peribunt aut dissipabuntur, dum regi-

^a in MS. *ambiguitas*.

bus incescit magno discordia motu :
si plures in armento duces , tam diu
præliabuntur , donec unus obtineat :
si multi in exercitu Imperatores , nec
pareri poterit à milite , cum diversa
jubeantur , nec ab iis ipsis unitas ob-
tineri , cum sibi quisque pro moribus
consultat. Sic in hac mundi Republi-
ca nisi unus fuisset moderator , qui
& conditor , aut soluta fuisset omnis
hæc moles , aut nec condi quidem
omnino potuisset. Præterea in multis
non potest esse totum , cum singuli
sua officia , suas obtineant potestates.
Nullus igitur eorum poterit omnipo-
tens nuncupari , quod est verum
cognomentum Dei ; quoniam id so-
lum poterit , quod in ipso est ; quod
autem in aliis , nec audebit attingere.
Non Vulcanus sibi aquam vindica-
vit , aut Neptunus ignem , non Ce-
res artium peritiam , nec Minerva
frugum , non arma Mercurius , nec
Mars lyram , non Jupiter medicinam.

nec Asclepius fulmen , facilius illud
ab alio jactum suscipiet , quàm ipse
torquebit. Si ergo singuli non pos-
sunt omnia , minus habent virium ,
minus potestatis , is autem Deus pu-
tandus est , qui potest totum , ^a non
qui de toto minimum.

CAPUT III.

UNus igitur Deus est , perfec-
tus , æternus , incorruptibilis ,
impassibilis , nulli rei potestative sub-
jectus , ipse omnia possidens , omnia
regens , quem nec æstimare sensu
valeat humana mens , nec eloqui lin-
gua mortalis. Sublimior enim ac
major est , quàm ut possit aut cogi-
tatione hominis aut sermone com-
prehendi. Denique , ut taceam de
Prophetis unius Dei prædicatori-
bus , Poëtæ quoque & Philosophi &
Vates testimonium singulari Deo

^a in MS. pro non , extat quàm.

perhibent. Orpheus principalem Deum dicit, qui cœlum solemque cum cæteris astris, qui terram, qui maria condiderit. Item noster Maro summum Deum modò spiritum, modò mentem nuncupat, eamque velut membris infusam totius mundi corpus agitare, item Deum per profunda cœli, per tractus maris terrarumque discurrere, atque ab eo universas animantes trahere vitam. Ne Ovidius quidem ignoravit à Deo instructum esse mundum, quem interdum opificem rerum, interdum mundi fabricatorem vocat.

CAPUT IV.

Sed veniamus ad Philosophos, quorum certior habetur autoritas, quàm Poëtarum. ^a Plato monarchiam adferit, unum Deum dicens, à quo fit mundus instructus

^a Vox *Plato* non extat in MS.

mirabili ratione perfectus. Aristoteles auditor ejus unam esse mentem, quæ mundo præsideat, confitetur. Antisthenes unum esse dicit naturalem Deum, ^a totius summæ gubernatorem. Longum est recensere quæ de summo Deo vel Thales vel Pythagoras & Anaximenes antea, vel postmodum Stoïci, Cleantes & Chrysippus & Zenon, vel nostrorum Seneca Stoïcos secutus, & ipse Tullius prædicaverint, cum hi omnes, & quid sit Deus, definire tentaverint nec ulli subjectum esse naturæ, cum ab ipso sit omnis natura generata. Hermes, qui ob virtutem multarumque artium scientiam Trismegistus meruit nominari, qui & doctrinæ vetustate Philosophos antecessit, quique apud Ægyptios ut Deus colitur, majestatem Dei singularis infinitis adserens laudibus, Dominum & Patrem nuncupat, eumque

^a MS. *utius* habet.

esse sine nomine , quòd proprio vocabulo non indigeat , quia solus sit , nec habere ullos parentes , quia ex se & per se ipse sit. Hujus ad filium scribentis exordium tale est : Deum quidem intelligere difficile est , eloqui verò impossibile , etiam cui intelligere possibile est ; perfectum enim ab imperfecto , invisibile à visibili non potest comprehendi.

C A P U T V.

SUpereſt de vatibus dicere. Varro decem Sibyllas fuiſſe tradit , primam de Perſis , ſecundam Libyſſam , tertiam Delphida , quartam ^a Cumæam , quintam Erythræam , ^a ſextam ^b Samiam , ſeptimam Cuma- ^b nam , octavam Hellespontiam , nonam Phrygiam , decimam Tiburtem , cui ſit nomen Albunea. Ex his

^a Cimeam, MS.

^b Samaiam, MS.

^a omnibus ^a Cumææ solius tres esse
 libros, qui Romanorum fata conti-
 neant, & habeantur arcani, cæte-
 rarum autem ferè omnium singulos
 extare haberique vulgò, sed eos Si-
 byllinos velut uno nomine inscribi,
 nisi quod Erythræa, quæ Troïci bel-
 li temporibus fuisse perhibetur, no-
 men suum verum posuit in libro,
 aliarum confusi sunt. Hæ omnes,
^b de quibus dixi, Sibyllæ præter ^b Cu-
 mæam, quam legi nisi à Quinde-
 cimviris non licet, unum Deum esse
 testantur, principem, conditorem,
 parentem, non ab ullo generatum
 sed à seipso fatum, qui & fuerit à sæ-
 culis, & sit futurus in sæcula, & id-
 circò solus coli debeat, solus timeri,
 solus à cunctis viventibus honorari.
 Quarum testimonia, quia breviare
 non poteram, prætermisi, quæ si
 desideras, ad ipsos tibi libros rever-

^a Cumana, MS.

^b Cymæam, MS.

tendum est. Nunc reliqua persequamur.

CAPUT VI.

HÆc igitur tot ac tanta testimonia liquidò perdocent, unum esse regimen in mundo, unam potestatem, cujus nec origo excogitari, nec vis enarrari potest. Stulti ergò, qui de concubitu natos putant Deos esse, cùm ^a ipse sexus & corporum copulatio idcirco mortalibus à Deo data sint, ut per sobolis successionem genus omne servetur. Immortalibus verò quid opus est aut sexu aut successionem, quos nec ^b voluptas nec interitus attingit? Illi ergo, qui Dii putantur, quoniam & genitos esse tanquàm homines & procreasse constat, mortales utique fuerunt: sed Dii crediti sunt, quòd,

^a MS. ipsi.

^b MS. voluntas.

cùm essent Reges magni ac potentes, ob ea beneficia, quæ in homines contulerant, divinos post obitum honores consequi meruerunt, ^{a a} positisque templis atque simulachris memoria eorum tanquàm immortalium retenta est atque celebrata.

C A P U T V I I.

Sed cùm sit omnibus ferè gentibus persuasum Deos esse; res tamen eorum gestæ, quas tàm Poëtæ quàm Historici tradiderunt, homines fuisse declarant. Hercules, per quæ tempora fuerit, quis ignorat, cùm idem & inter Argonautas navigaverit, & expugnata Troja, Laomedontem Priami Patrem ob perjurium interfecerit? Ab eo tempore paulò amplius, quàm mille & quingenti computantur anni. Hic

^a MS. positique.

ne natus quidem honestè traditur, sed Alcimenæ adulterio genitus, & ipse vitiis genitoris addictus. Nec fœminis unquam nec maribus abstinuit, orbemque totum non tam gloriæ quàm libidinis causa, nec tantum ad necandas belluas, quantum ad serendos liberos peragravit. Cumque esset invictus, ab una tamen Omphale triumphatus est, cui clava & spolio leonis tradito, indutus ipse fœminea veste atque ad pedes mulieris abjectus, pensa, quæ faceret, accepit. Idem postea instinctu furoris elatus, parvos liberos & uxorem Megaram trucidavit. Postremo sumpta Dejanyræ conjugis veste, cùm diffliueret ulceribus, doloris impatiens, rogi sibi in Ætæo monte construxit, eoque se vivum cremavit. Sic efficitur, ut etiamsi ob virtutem Deus credi potuisset, ob hæc tamen homo fuisse credatur.

cùm essent Reges magni ac potentes, ob ea beneficia, quæ in homines contulerant, divinos post obitum honores consequi meruerunt, ^a positisque templis atque simulachris memoria eorum tanquàm immortalium retenta est atque celebrata.

CAPUT VII.

Sed cùm sit omnibus ferè gentibus persuasum Deos esse; res tamen eorum gestæ, quas tàm Poëtæ quàm Historici tradiderunt, homines fuisse declarant. Hercules, per quæ tempora fuerit, quis ignorat, cùm idem & inter Argonautas navigaverit, & expugnata Troja, Laomedontem Priami Patrem ob perjurium interfecerit? Ab eo tempore paulò amplius, quàm mille & quingenti computantur anni. Hic

^a MS. positique.

ne natus quidem honestè traditur, sed Alcimenæ adulterio genitus, & ipse vitiis genitoris addictus. Nec fœminis unquam nec maribus abstinuit, orbemque totum non tam gloriæ quàm libidinis causa, nec tantum ad necandas belluas, quantum ad serenandos liberos peragravit. Cumque esset invictus, ab una tamen Omphale triumphatus est, cui clava & spolio leonis tradito, indutus ipse fœminea veste atque ad pedes mulieris abjectus, pensa, quæ faceret, accepit. Idem postea instinctu furoris elatus, parvos liberos & uxorem Megaram trucidavit. Postremo sumta Dejanyræ conjugis veste, cùm diffliueret ulceribus, doloris impatiens, rogam sibi in Ætæo monte construxit, eoque se vivum cremavit. Sic efficitur, ut etiamsi ob virtutem Deus credi potuisset, ob hæc tamen homo fuisse credatur.

CAPUT VIII.

ASculapium Tarquitiuſ tradit ex incertis parentibus natum, & ob id expoſitum, atque à venatoribus collectum, caninis uberibus educatum, Chironi in diſciplinam datum. Hic Epidauri moratus eſt, Cynofuriſ, ut Cicero ait, ſepultus, cùm eſſet ictu fluminis interemtus. Apollo autem Pater ejus non dedignatus eſt alienum gregem paſcere, ut acciperet uxorem, & dilectum puerum cùm peremiſſet imprudens, gemitus ſuos inſcripſit in flore. Marti, viro fortiſſimo, adulterii crimen non defuit, ſiquidem catenis cum adulterâ vinctus ſpectaculo fuit. Caſtor & Pollux alienas ſponſas non impunè rapuerunt, quos Homerus non poëtica ſed ſimplici fide mortuos ſepultosque teſtatur. Mercurius, qui de ſtupro Veneris genuit

Androgynum , Deus esse meruit ,
quia lyram reperit & palæstram. Li-
ber Pater , debellata India , victor ,
cùm Cretam forte venisset, ^a Ariad-
nen conspexit in litore , quam The-
seus & violaverat & reliquerat. Tùm
amore inflammatus, eam sibi in con-
jugium sociavit , & coronam ejus ,
ut Poëtæ ferunt , inter astra signavit.
Mater ipsa post fugam & obitum
viri cùm in Phrygia moraretur , vi-
dua & anus formosum adolescentem
in delitiis habuit , & quia fidem non
præstiterat , ademtis genitalibus, ef-
fæminavit. Ideò etiam nunc Gallis
sacerdotibus gaudet.

C A P U T I X.

Ceres unde Proserpinam nisi de
stupro genuit ? unde Latona
geminos nisi ex crimine ? Venus
Deorum & hominum libidinibus

^a MS. *Arianam*,

exposita, cū regnaret in Cyp̄ro, ar-
tem meretriciam reperit ac mulieri-
bus imperavit, ut quæstum facerent,
ne sola esset infamis. Ipsæ illæ virgi-
nes Minerva & Diana num castæ?
Unde igitur profilivit Erichthonius?
a Num in terram Vulcanus a semen
effudit, & inde homo tanquàm fun-
gus enatus est? Aut illa cur Hippo-
lytum, vel ad secretas sedes, vel ad
mulierem religavit, ubi solus inter
ignota nemora ætatem ageret, & jam
mutato nomine, Virbius vocaretur?
Quid hæc significant, nisi incestum,
quod Poëtæ non audent confiteri.

C A P U T X.

HOrum autem omnium rex &
pater Jupiter, quem tenere
in cœlo summam credunt potesta-
tem, quid habuit potestatis, qui Sa-
turnum Patrem regno expulit, &

a Semen, non extat in MS.

armis fugientem persecutus est? quid continentiae, qui omnia libidinum genera exercuit? Nam idem Almenam Lædamque summis viris nuptas adulterio fecit infames, idem pulchritudine pueri captus, venantem ac virilia meditantem, ad fæmineos usus violenter abripuit. Quid virginum stupra commemorem, quarum multitudo quanta fuerit, filiorum numerus ostendit? In una tamen Thetide abstinentior fuit. Erat enim prædictum, quòd is, quem paritura esset, major patre suo futurus esset. Pugnavit ergo cum amore, ne quis se major nasceretur. Sciebat ergo, se non esse perfectæ virtutis, magnitudinis, potestatis, qui, quod ipse Patri fecerat, timuit. Cur igitur maximus optimus nominatur, cùm se & peccatis contaminaverit, quod est injusti ac mali, & majorem timuerit, quod est ^a imbecillis ac minoris.

^a MS. imbecilli à minoris.

CAPUT XI.

Sed dicet aliquis ficta hæc esse à Poëtis. Non est hoc poëticum^a sic fingere, ^a ut totum mentiare, sed ut ea, quæ gesta sunt, figura & quasi velamine aliquo versicolore prætexas. Hunc habet poëtica licentia modum, non ut totum fingat, quod est mendacis & inepti, sed ut aliquid cum ratione commutet. In imbrem se aureum vertisse dixerunt^b Jovem, ut Danaën falleret. Quis est imber aureus? Utique aurei nummi, quorum magnam copiam offerens, & in sinum infundens, fragilitatem virginalis animi hâc mercede corrumpit. Sic & imbrem ferreum dicunt, cum volunt multitudinem significare telorum. Catamitum in aquilâ rapuit. Quæ est aqui-

^a MS aut.^b Jovem, non extat in MS.

la ? Legio scilicet , quoniam figura hujus animalis insigne legionis est. Europam transvexit in tauro. Quis est taurus ? Utique navis , quæ tutelam habuit , tauri specie figuratam. Sic Inachi filia non utique bos facta transnavit, sed ejusmodi navigio iram Junonis effugit , quod habebat bovis formam. Denique cùm in Ægyptum delata esset , Isis est facta , cujus navigium certo quodam die in memoriam fugæ celebratur.

CAPUT XII.

V Ides ergo , non omnia Poëtas^a confinxisse , & quædam præfigurasse , ut cùm vera dicerent , aliquid tale numinis adderent iis , quos Deos esse dicebant , sicut etiam de regnis. Cùm enim dicunt Jovem Cœli regnum forte tenuisse , aut Olympum montem significant , in

^a MS. confixisse.

quo Saturnum & Jovem postmodum habitasse veteres historiæ produnt, aut partem Orientis, quæ sit quasi superior, quòd inde lux nascitur, Occidentis autem velut inferior, & ideo Plutonem inferos esse sortitum, mare verò cessisse Neptuno, quòd oram maritimam cum omnibus insulis obtinuerit. Multa sic Poëtæ colorant, quod qui nesciunt, tanquam mendaces eos arguunt, verbo duntaxat. Nam re quidem credunt, quoniam Deorum simulachra sic fingunt; ut cùm mares ac fæminas faciant, & alios conjuges, alios parentes, alios liberos fateantur, Poëtis utique assentiunt: hæc enim sine coitu & generatione esse non possunt.

CAPUT XIII.

Sed omittamus sanè Poëtæ. Ad historiam veniamus, quæ simul & rerum fide & temporum nititur

vetustate. Euhemerus fuit Messenius, antiquissimus scriptor, qui de sacris Inscriptionibus veterum templorum & originem Jovis, & res gestas omnemque progeniem collegit, item cæterorum Deorum parentes, patrias, actus, imperia, obitus, sepulchra etiam persecutus est. Quam historiam vertit Ennius in latinam, cujus hæc verba sunt: Hæc ut scripta sunt, Jovis fratrumque ejus stirps atque cognatio, in hunc modum nobis ex sacra scriptione traditum est. Idem igitur Euhemerus Jovem tradit, cum quinquies orbem circumivisset, & amicis suis atque cognatis distribuisset imperia, legesque hominibus, multaque alia bona fecisset, immortalis gloria memoriaque affectum sempiterna, in Cretâ vitam commutasse, atque ad Deos abiisse, & sepulchrum ejus esse in Creta, in oppido Gnosso, & in eo scriptum antiquis litteris Græcis

ZANKPONOT, quod est Jupiter Saturni. Constat ergo ex iis, quæ retuli, hominem fuisse, in terramque regnasse.

C A P U T X I V.

TRanſeamus ad ſuperiora, ut originem totius erroris deprehendamus. Saturnus Cœlo & Terrâ traditur natus. Hoc utique incredibile eſt. Sed cur ita traditur, ratio certa eſt, quam qui ignorat, tanquam fabulam reſpuit. Saturni Patrem Uranum fuiſſe vocitatum, & Hermes autor eſt, & ſacra hiſtoria docet. Trismegiftus paucos admodum fuiſſe cùm diceret perfectæ doctrinæ viros, in iis cognatos ſuos enumeravit, Uranum, Saturnum, Mercurium. Euhemerus eundem Uranum primum in terram regnaſſe commemorat his verbis: Initio primus in terris imperium ſummum Cœlus habuit, is id regnum una

cum fratribus suis sibi instituit atque paravit.

Heic in Cod. MS. plura deficiunt, duo certè, ut arbitror, folia. Nec

vox PARAVIT tota extat,

sed solum PARA sub finem pa-

ginae. Sequitur:

hominum stultam benevolentiam & errorem divinitas attributa sit.

CAPUT XX.

Dixi de religionibus, quæ sunt communes omnium gentium. Dicam nunc de Diis, quos Romani proprios habent. Faustuli conjugem Romuli ^a Remique nutricem, ^a cujus honori ^b Larentinalia sunt ^b dicata, vulgati fuisse corporis quis ignorat? Et idcirco Lupa nuncupata est, & in feræ speciem figurata. Faula quoque & Flora meretrices e-

^a MS. Rem. q;

^b MS. Laurentinalis.

rant , quarum altera Herculis fuit
scortum , sicut Verrius tradit , alte-
ra cùm magnas opes corpore quæ-
sivisset , populum scripsit hæredem ,
& ideò in honorem ejus ludi Flora-
lia celebrantur. Tatiùs muliebri fi-
mulachrum in cloaca maxima reper-
tum consecravit , & Deam Cloaci-
nam nuncupavit. Obsessi à Gallis
Romani ex mulierum capillis tor-
menta fecerunt , & ob id Veneri Cal-
væ aram templumque posuerunt ,
item Pistori Jovi , quòd eos monue-
rat in quiete , ut ex omni fruge^a pa-
nem facerent , & supra hostes jace-
rent , quo facto desperantes Galli pos-
se inopiâ Romanos subigi , ab obse-
dione discesserant. Pavorem ac Pal-
lorem Tullus Hostilius Deos fecit.
Colitur & Mens , quam , credo , si ha-
buissent , nunquàm colendam putas-
sent. Honorem atque Virtutem Mar-
cellus invenit.

^a *pacem* , MS.

CAPUT XXI.

Sed & alios ejusmodi commentitios Deos Senatus instituit spem, fidem, concordiam, pacem, pudicitiam, pietatem, quæ omnia, cum in animis hominum esse vera deberent, intra parietes falsa posuerunt. Hos tamen quamvis extra hominem in nulla sint omnino substantia, mallem potius coli, quàm rubiginem, quàm febrem, quæ non sacrandæ sunt sed execrandæ, quàm fornacem cum suis fornacalibus sacris, quàm stercutem, qui fumo pinguefacere terram primus ostendit, quàm Deam mutam, quæ Lares genuit, ^a quàm Cuninam, quæ cunis infantium præest, quàm Cacam, quæ ad Herculem de furto boum detulit, ut occideret fratrem. Quàm multa sunt alia portenta atque ludibria, de qui-

bus piget dicere? Terminum tamen non libet præterire, quia ne Jovi quidem Capitolino cessisse traditur, cum lapis esset informis. Hunc finium putant habere custodiam, eique publicè supplicatur, ut Capitolii immobile saxum Romani Imperii^a fines & conservet^a & proroget.

CAPUT XXII.

HAs omnes ineptias primus in Latio Faunus induxit, qui & Saturno avo cruenta sacra constituit, &^b Fatuam Faunam conjugem sororemque inter Deos conlocavit, ac bonam Deam nominavit. Deinde Romæ Numa, qui agrestes illos ac rudes viros superstitionibus novis^c oneravit, sacerdotia instituit, & Deos familiis gentibusque distribuit, ut animos ferocis populi ab armo-

^a MS. deest. *℥*.

^b MS. *Fentan.*

^c *℥* non est in MS.

rum studiis avocaret. Ideo Lucilius deridens ineptias istorum, qui vanis superstitionibus serviunt, hos versus posuit:

Terriculas lamias Fauni, quas Pompeiique

Instituere Numæ, tremant has, hic omnia ponit,

Ut pueri infantes credunt, signa omnia a athena ^a

Vivere & esse homines, b sic isti omnia ficta ^b

Vera putant, credunt signis corinesse c in athenis, ^c

Pergula pictorum veri nihil, omnia picta.

Tullius quoque de natura Deorum commentitios ac fictos Deos queritur inductos, & hinc extitisse falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones penè aniles. Quæ sententia eò debet gravior comparari,

^a MS. aena

^b lege isti sic.

^c MS. inhanis.

quòd hæc disseruit & Philosophus &
Sacerdos.

C A P U T X X I I I .

Diximus de Diis, nunc de riti-
bus sacrorum culturisque di-
cemus. Jovi Cyprio, sicut Teucrus
instituerat, humana hostia mactari
solebat. Sic & Tauri Dianæ hospi-
^ates immolabant, ^a Latialis quoque
Jupiter humano sanguine propitia-
^btus est. Etiam ante ^b Saturnum sexa-
genarii homines ex persona Apolli-
nis de ponte in Tiberim dejicieban-
tur. Et eidem Saturno Carthaginien-
ses non modò infantes profecrabant,
^c sed ^c & victi à Siculis, ut piaculum
solverent, ducentos nobilium filios
immolarunt. Nec illa his humanio-
ra sunt, quæ fiunt etiam nunc Matri
magnæ atque Bellonæ, in quibus

^a MS. *Latialis*.

^b MS. *Saturno*.

MS. & non extat in MS.

Antistites non alieno sanguine, sed suo litant, cum ^a amputatis genitibus à viris migrant, nec ad fœminas transeunt, aut ^b sectis humeris ^b detestabiles aras proprio cruore respergunt. Sed hæc crudelia. Veniamus ad mitia. Isidis sacra nihil aliud ostendunt, nisi quemadmodum filium parvum, qui dicitur Osiris, perdidit & invenerit. Nam primò Sacerdotes ac Ministri, de ceteris omnibus membris, tuncque pectoribus, plangunt, dolent, quærunt, affectum matris imitantes, postmodum puer per Cynocephalum invenitur. Sic luctuosa sacra lætitiâ terminantur. His etiam Cereris simile mysterium est, in quo, facibus accensis, per noctem Proserpina inquiritur, & ea inventa ritus omnis gratulatione ac tædarum jactatione finitur. Lampfaceni asellum Priapo mactant. Ea

^a MS. jam putatis.

^b MS. secutis humeris.

enim visa est aptior victima, quæ ipsi, cui mactatur, magnitudine virilis obscœni posset æquari. Lindos est ^a oppidum ^a Rhodi, ubi Herculis sacra maledictis ^b celebrantur. Hercules enim cum boves aratori abstulisset atque immolasset, ille injuriam suam convitiis ultus est, eoque ipso Sacerdote postmodum constituto, sanctum est, ut iisdem maledictis & ipse & alii postea Sacerdotes sacra celebrarent. Cretici autem Jovis mysterium est, quomodo infans aut substractus sit patri, aut educatus. Capella præsto est, cujus uberibus puerum Amalthea nutrit. Idem etiam Matris Deum sacra demonstrant. Nam quia tùm Corybantes galearum tinnitibus & scutorum pulsibus vagitum pueri texerant, nunc imago rei refertur in sacris, sed pro galeis cymbala, pro scutis tympana

^a MS. *Rhodiis.*

^b MS. *celebratur.*

feruntur , ne puerum vagientem Saturnus exaudiat ?

C A P U T X X I V.

HÆc sunt mysteria Deorum. Nunc etiam originem Religionum requiramus , ut & à quibus & per quæ tempora institutæ fuerint, eruamus. Didymus in iis libris, qui inscribuntur ^a Ἐξηγήσεις τῶν δαιμονίων, Melissea fuisse tradit Cretensium Regem, cujus filia fuerint Amalthea & Melissa, quæ Jovem nutrierint caprino lacte ac melle. Hunc novos ritus ac pompas sacrorum introduxisse, & primum Diis sacrificasse, id est Vestæ, quæ dicitur Tellus. Unde Poëta :

*primamque Deorum
Tellurem.*

& postmodum : *Deum matri.* Euche-

^a MS. Ἐξηγήσεις

^a merus autem in sacra ^a historia ipsum Jovem dicit, postquam imperium ceperit, sibi multis in locis fana posuisse. Nam circuiens orbem, ^b ^b ut quemque in locum venerat, principes populorum amicitia sibi & hospitii jure sociabat. Cujus rei ut posset memoria servari, fanum sibi creari jubebat atque ab hospitibus suis annua festa celebrari. Sic per omnes terras cultum sui nominis seminavit. Quando autem isti ^c fuerint, facile colligi potest. Scribit enim ^d Thallus in historia sua, ^d Belum Regem Assyriorum, quem Babylonii colunt, quique Saturni fuerit æqualis & amicus, antiquiorem fuisse Troïco bello annis CCCXXII. & sunt ab Ilio capto anni M. CCCCLXX. Unde apparet, non amplius quam M. DCCC. esse annos, ex quo

^a MS. storia.

^b i. e. quemcunque.

^c hospites innuit.

^d MS. Bellum.

a novis Deorum cultibus institutis, humanum genus inciderit in errorem.

CAPUT XXV.

M Eritò igitur Poëtæ commutatum esse aureum seculum memorant, quod fuerit regnante Saturno. Nulli enim tunc Dii colebantur, sed unum & solum Deum noverant. Postquàm se terrenis ac fragilibus subjugaverunt, colentes ligna & æra & lapides, commutatio seculi facta est usque ad ferrum. Amissa enim Dei notitia, & uno illo vinculo humanæ societatis abrupto, vastare se invicem, prædari, ac debellare cœperunt. Quod si fursum oculos suos tollerent, ac Deum intuerentur, qui eos ad adspectum cœli sui que excitavit, nunquam se curvos & humiles facerent terrena veneran-

a nobis extat in MS. littera enim *v*, semper ferè per *b* exprimitur.

do, quorum stultitiam Lucretius graviter incusat, dicens: *Et faciunt animos humiles formidine divum, depressosque premunt ad terram,*^a qua reddunt. Nec intelligunt quàm vanum sit ea timere, quæ feceris, aut ab his aliquod sperare præsidium, quæ muta & insensibilia nec vident nec audiunt supplicantem. Quid ergo majestatis aut numinis habere possunt, quæ & fuerunt in hominis potestate ne fierent, aut ut aliud fierent, & sunt etiam nunc. Nam & violari & furto^b sublatis possunt, nisi illa & lex sepiat & humana custodia. Num igitur mentis suæ compos videri potest, qui talibus optimas victimas cædit, dona consecrat, pretiosas vestes offert, quasi^c uti possunt, qui motu carent? Merito ergo Dionysius Siciliae Tyrannus Deos Græciæ, cùm

^a Hæc verba, quid sibi velint, divinare non possum. Locus cubat in mendo.

^b Forſan legendum eſt *ſubtrahi*.

^c Lege *uti eis poſſint*.

eam victor occupasset, spoliavit atque derisit, & post sacrilegia, quæ admiserat, ad Siciliam prospera navigatione remeavit, regnumque tenuit usque ad senectutem. Nec eum Dii violati puniri potuerunt. Quantò fatius est, spretis inanibus, ad Deum se convertere, tueri statum, quem à Deo acceperis, tueri nomen. Idcirco enim ἀνδραγαθος, quia sursum spectat, nominatur. Sursum autem spectat, qui Deum verum & vivum, qui est in cœlo suspicit, qui artificem, qui parentem animæ suæ non modo sensu ac mente, verum etiam vultu & oculis sublimibus quaerit. Qui autem se terrenis humilibusque substernit, utique illud, quod est inferius, sibi præfert. Nam, cum ipse opus Dei sit, simulachrum autem opus hominis, non potest humanum opus divino anteponi, & sicut Deus hominis parens est, ita simulachri homo. Stultus igitur &

amens, qui adorat, quod ipse fabricavit. Cujus artificii detestabilis & inepti auctor fuit Prometheus, patruo Jovis Japeto natus. Nam cum primum Jupiter, summo potitus imperio, tanquam Deum se constituisse vellet, ac templa condere, & quaereret aliquem, qui humanam figuram posset exprimere, tunc Prometheus extitit, qui hominis effigiem de pingui luto figuraret, ita verisimiliter, ut novitas ac subtilitas artis miraculo esset. Denique illum & sui temporis homines, & postea Poëtae, tanquam fictorem veri ac vivi hominis prodiderunt, & nos, quoties fabrefacta signa laudamus, vivere illa & spirare dicimus. Et hic quidem auctor fuit fictilium simulachrorum. Sequentes autem posterii & de marmore sculpservnt, & ex ære fuderunt: deinde processu temporum ex auro & ebore accessit ornatus, ut non modo similitudines

oculos hominum, verum etiam fulgor ipse præstringeret. Sic illecti pulchritudine, ac veræ majestatis obliti insensibilia sentientes, irrationabilia irrationabiles, exanima viventes colenda sibi^a ac veneranda duxerunt.^a

CAPUT XXVI.

Nunc refellamus eos etiam, qui elementa mundi tanquam Deos habent, id est, cælum, solem atque lunam, quorum artificem non cognoscentes, ipsa opera mirantur & adorant. Qui error non imperitorum modo, verum etiam Philosophorum est; siquidem Stoïci universa cœlestia in Deorum numero habenda censent, quia certos & rationabiles motus habent, quibus succedentium sibi temporum vicissitudines constantissimè servant. Non est igitur in his voluntarius mo-

^a MS. ad.

tus, quia præstitutis legibus serviunt, non proprio utique sensu, sed opificio summi conditoris, qui illa sic ordinavit, ut inenarrabiles cursus & certa spatia conficerent, quibus dierum ac noctium, æstatis & hyemis alterna variarent. Quod si effectus eorum, si meatus, si claritatem, si constantiam, si pulchritudinem admirantur, intelligere debuerunt, quantò his pulchrior & præclarius & potentior sit ipse conditor, atque artifex eorum Deus. Sed illi divinitatem humanis visibus æstimaverunt, ignorantes nec æternum esse posse, quod veniat sub aspectum, nec quod sit æternum, posse oculis mortalibus comprehendi.

CAPUT XXVII.

UNum & ultimum restat, ut, quoniam plerumque accidit, sicuti in historiis legimus, ut maje-

statem suam Dii ostendisse videantur per auguria , per somnia , per oracula , tum etiam poenis eorum , qui sacrilegia commiserant , doceam quæ ratio id effecerit , ne quis etiam nunc in eosdem laqueos incidat ,
^a quos illi veteres inciderunt. Cum^a Deus pro virtute majestatis suæ mundum de nihilo condidisset , cœlumque luminibus adornasset , terram verò & mare compleisset animalibus , tum hominem , de limo ad imaginem similitudinis suæ figuratum , inspiravit ad vitam , posuitque eum in Paradiso , quem consererat omni genere fructiferi ligni , & præcepit ei , ne una ex arbore , in qua posuerat ei scientiam boni malique , gustaret , fore interminatus , ut vitam perderet , si fecisset , si verò mandatum servaret , immortalis permaneret. Tum serpens , qui erat unus ex Dei ministris , invidens homini , quod

^a adest in quos.

esset immortalis effectus, illexit eum dolo, ut mandatum Dei legemque transcenderet. Et hoc modo scientiam quidem boni ac mali accepit, sed vitam, quam perpetuam Deus tribuerat, amisit. Ejecit ergo peccatorem de sancto loco, & in hunc orbem relegavit; ut victum quæreretur per laborem, ut difficultates & ærumnas pro merito sustineret, ipsumque Paradisum vallo igneo circumfudit, ne quis hominum ad diem usque judicii ad locum illum perpetuæ beatitudinis conaretur irrepere. Secuta est hominem mors ex Dei sententia, & tamen vita ejus, licet temporalis esse cœpisset, in mille annis terminum sumsit, & id fuit humanæ vitæ spatium usque ad cataclysmi tempus. Nam post diluvium paulatim vita hominum breviata, & ad annos centum viginti redacta est. Serpens verò ille, qui de factis Diabolus, id est, criminator sive dela-

tor nomen accepit, non destitit, semen hominis, quem à principio deceperat, persequi. Denique eum, qui primus in hoc orbe generatus est, inspirato ^a livore, in cædem fratris ^a armavit; ut de duobus primogenitis hominibus alterum extingueret, alterum faceret parricidam. Nec quievit deinceps, quo minus per singulas generationes pectoribus hominum malitiæ virus infunderet, ^b eos corrum- ^b peret, depravaret, tantis denique sceleribus obrueret, ut justitiæ jam ^c rarum esset exemplum, ^d & vive- ^c ^d rent homines ritu belluarum. Quod Deus cùm videret, Angelos suos misit, ut vitam hominum excolerent, eosque ab omni malo tuerentur. His mandatum dedit, ut se terrenis abstinerent, ne qua labe maculati honore angelico mulctarentur. Sed eos

^a libere MS.

^b eos non extat in MS.

^c MS. rerum.

^d MS. sed.

quoque idem ille subdolus criminat-
 tor, dum inter homines commoran-
^a tur, illexit ad ^a voluptates, ut se cum
 mulieribus inquinarent. Tum dam-
^b nati ^b sententiâ Dei, & ob peccata
 projecti, & nomen Angelorum &
 substantiam perdiderunt. Ita Diabo-
^c li satellites facti, ut ^c haberent solâ-
 tium perditionis suæ, ad perdendos
^d homines ^d se converterunt, quos ut
 tuerentur, advenerant.

C A P U T X X V I I I.

HI sunt dæmones, de quibus
 Poëtæ sæpè in carminibus suis
 loquuntur, quos custodes hominum
 appellat Hesiodus. Ita enim persua-
 serunt hominibus illecebris atque
 fallaciis suis, ut eosdem Deos esse
 crederent. Denique Socrates habe-

^a MS. voluntates.

^b MS. sententiam.

^c MS. habeant.

^d Se non extat in MS.

re se à prima pueritia custodem, ^a re-^a
ctoremque vitæ suæ dæmonem præ-
dicabat, sine cuius nutu & imperio
nihil agere posset. Adhærent ergo
singulis, & sub nomine Geniorum
aut Penatium domos occupant. His
sacraria constituuntur, his quotidie
libatur ut laribus, his honos datur
tanquam malorum depulsoribus,
^b hi à principio, ut averterent ho-^b
mines à Dei veri agnitione, novas
religiones & cultus Deorum intro-
duxerunt, hi memorias Regum mor-
tuorum consecrari, templa consti-
tui, simulachra fieri docuerunt, non
ut honorem Dei minuerent, ^c aut ^c
suum augerent, quem peccando a-
miserunt, sed ut vitam hominibus e-
riperent, spem veræ lucis auferrent,
ne homines, unde illi exciderunt,
ad immortalitatis cœleste præmium

^a MS. Rectorem quæ.

^b MS. his

^c MS. haur.

^a pervenirent. ^a lidem Astrologiam prodiderunt, & auguratum, & aruspicinam, quæ cum per se falsa sint, tamen ipsi, autores malorum, sic ea gubernant, sic temperant, ut vera credantur. Ipsi etiam magicæ artis ^b præstigias ad ^b circumscribendos oculos repererunt. Illorum adspiratione fit, ut quod sit, non esse, & ^c quod non sit, esse videatur. Ipsi ^c necromantias, ipsi sortes & oracula ^d invenerunt, ut mentes hominum per ambiguos exitus mentita divinatione deludant. In templis verò & sacrificiis omnibus præsentés adsunt, & prodigiis quibusdam fallacibus editis ad miraculum præsentium, sic homines circumveniunt, ut inesse numen simulachris & imaginibus credant. Irrepunt etiam corporibus, ut spiritus tenues, vitiatisque mem-

^a MS. *Idem*.

^b MS. *circumscribendos*, id est fallendos.

^c MS. *necromantias*.

^d *invenerunt* non extat in MS.

bris morbos conciunt, quos sacrificiis votisque ^a placati postmodum relaxent; somnia immittunt, aut planè terrores, ut ipsi rogentur, aut quorum exitus respondeant veritati, ut venerationem sui augeant. Nonnunquam etiam in sacrilegos e-dunt aliquid ultionis, ut quisquis viderit, timidior ac religiosior fiat. Sic fraudibus suis obduxerunt humano generi tenebras; ut oppressâ veritate, summi ac singularis Dei nomen in oblivionem veniret.

C A P U T X X I X.

Sed dicit quispiam: Cur ergo verus ille Deus patitur hæc fieri? ^b An potius malos vel summovet ^b vel extinguit? Cur vero ipsi dæmoni ^c ἀρχαὶ à principio fecit, ut esset, ^c qui cuncta corrumperet, cuncta dif-

^a MS. placatis.

^b An hîc idem est ac cur non.

^c MS. αρχον,

perderet. Dicam breviter, cur hunc talem esse voluerit. Quæro utrumne virtus bonum sit an malum? Negari non potest, quin bonum. Si bonum est virtus, malum est igitur è contrario vitium. Si vitium ex eo malum est, quia virtutem impugnat, & virtus ex eo bonum est, quia vitium affligit, ergo non potest virtus sine vitio consistere, & si vitium sustuleris, virtutis merita tollentur. Nec enim potest ulla fieri sine hoste victoria. Ita fit, ut bonum sine malo esse non possit. Vidit hoc Chrysippus, vir acris ingenii, de providentia differens, eosque stultitiæ redarguit, qui bonum quidem à Deo factum putant, malum autem negant. Hujus sententiam interpretatus est Agellius in libris noctium Atticarum, sic dicens: Quibus non videtur mundus Dei & hominum causa institutus, neque res humanæ providentia gubernari, gravi se ar-

gumento uti putant, cùm ita dicunt: Si esset providentia, nulla essent mala. Nihil enim minus aiunt providentiæ congruere, quàm in eo mundo, propter quem homines fecisse dicatur ^a Deus, tantam vim ^a esse ærumnarum & malorum. Adea Chrysippus cum in libro *de negotiis* quarto differeret: Nihil prorsus, inquit, istis insulsius, qui opinantur bona esse potuisse, si non essent ^b ibidem mala. Nam cùm bona malis contraria sint, utraque necesse est opposita esse inter se, & quasi mutuo adversoque fulta nisu consistere. Nullum à Deo contrarium est sine contrario altero. Quo enim pacto justitiæ sensus esse posset, nisi essent injuriæ: aut quid aliud justitia est, quàm injustitiæ privatio? Quid item fortitudo ^c sit, non intelligi potest, nisi ex ignaviæ adpositione, quid

^a Deus non extat in MS.

^b Forfan legendum est *istidem*.

^c sit, non extat in MS.

^a continentia , ^a nonnisi ex intemperantia? Quo item modo prudentia esset, nisi forte contraria imprudentia? Proinde, inquit, homines stulti cur non hoc etiam desiderant, ut veritas sit, & non sit mendacium.

^b Namque itidem sunt bona & mala, felicitas & importunitas, voluptas & dolor. Alterum enim ex altero, sicut Plato ait, verticibus inter se contrariis deligatum, si tuleris unum, abstuleris utrumque. Vides ergo id, quod sæpè dixi, bonum & malum ita sibi esse connexa, ut alterum sine altero constare non possit. Summa igitur prudentia Deus materiam virtutis in malis posuit, quæ idcirco fecit, ut nobis constitueret agonem, in quo victores immortalitatis præmio coronaret.

^a nisi in MS.

^b MS. Nam quæ

CAPUT XXX.

DOcui, ut opinor, cultus Deorum non modò impios, sed etiam vanos esse, vel quòd homines fuerint, quorum memoria post obitum consecrata sit, vel ^a quòd simulachra ipsa insensibilia & surda ^a sint, quia sunt ficta de terra, nec oportere hominem, qui debeat spectare cœlestia, terrenis se subjungere, vel quòd spiritus, qui eas religiones sibi vindicant, incesti & impuri sint, & ideo Dei sententiâ condemnati ceciderint in terram, nec fas esse in eorum ditionem venire, quibus potior sis, si Deum verum sequi velis. Superest ut, quoniam de falsa religione diximus, etiam de falsa sapientia disseramus, quam Philosophi profitentur, homines summa quidem doctrina & eloquentia præditi, sed longè à veritate sum-

^a MS. quor.

D

^a moti, quia nec Deum nec ^a sapientiam Dei cognoverunt. Qui licet sint arguti ac disertis, tamen quia humana est eorum sapientia, etiam cum his congredi non verebor; ut appareat à veritate mendacium, à cœlestibus terrena facile posse superari. Quid sit Philosophia hoc modo definiunt: Philosophia est amor vel studium sapientiæ. Non est ergo ipsa sapientia, quia necesse est aliud esse, quod amat, aliud, quod amatur. Si studium est sapientiæ, ne sic quidem Philosophia sapientia est.

^b Sapientia ^b enim res est ipsa, quæ quæritur, studium verò, quod quærit. Ipsa igitur definitio, vel nominis significatio, declarat Philosophiam non esse ipsam sapientiam, dicam ne studium quidem esse sapientiæ, quo sapientia non comprehenditur. Quis enim studere dica-

^a MS. sapientia.

^b MS. autem.

tur ei rei , quam nullo modo possit attingere? Qui medicinæ , aut grammaticæ , aut oratoriæ studet , studiosus ejus artis , quam discit , dici potest , ubi didicit , jam Medicus , jam Grammaticus , jam Orator dicitur. Sic oportuit & studiosos sapientiæ , postquam didicissent , sapientes nominari. Cùm autem studiosi sapientiæ , quamdiu vivant , vocentur , apparet illud studium non esse , quòd ad ipsam rem , quæ studio petitur , non potest perveniri , nisi forte qui ad finem usque vitæ ut sapiant student , apud inferos sapientes erunt. Omni autem studio subjacet finis. Non est igitur id studium rectum , quod non habet finem.

CAPUT XXXI.

PRæterea duo sunt , quæ cadere in Philosophiam videntur ,

scientia & opinatio, quæ si auferantur, tota Philosophia corrui-
tur, tota Philosophia corrui-
^a qui utrumque Philosophiæ ipsi phi-
losophorum principes ademerunt.
Scientiam Socrates, opinionem fu-
stulit Zeno. Videamus an recte sa-
pientia est, ut Cicero definivit, di-
vinarum & humanarum rerum scien-
tia. Quæ definitio si vera est, non
cadit in hominem sapientia. Quis
enim mortalium hoc sibi possit as-
sumere, ut divina & humana scire
se profiteatur? Humana omitto, quæ
quanquam cum divinis connexa
sunt, tamen quia sunt hominis,
concedamus ut homo illa scire pos-
sit. Divina certè per se scire non po-
test, quia homo est: qui autem scit
illa, divinus sit necesse est, ac prop-
terea Deus. Homo autem nec divi-
nus, nec Deus est. Non potest igi-
tur per scire homo divina. Nemo er-
go sapiens, nisi Deus, aut certè

^a is homo, quem Deus docuit. Illi ^a autem, quia nec dii sunt, nec à Deo docti, sapientes ergo, id est. divinarum & humanarum rerum scientes esse non possunt. Recte igitur à Socrate atque Academicis scientia sublata est. Opinio quoque non congruit sapienti. Id enim quisque opinatur, quod ignorat. Opinari autem scire te, quod ignores, temeritas ac stultitia est. Recte igitur opinatio à Zenone sublata est. Si ergo scientia in homine nulla est, & opinatio esse non debet, Philosophia radicitus amputatur.

CAPUT XXXII.

Huc accedit, quòd non est uniformis, sed divisa in sectas, & in multas discrepantesque sententias dissipata statum non habet. Cùm enim singulæ alias omnes ^b impu- ^b

^a MS, his^b MS. impugnet.

gnent & affligant, nec sit aliqua ex
iis, quæ non iudicio cæterarum, stul-
titiæ condemnetur, utique discor-
dantibus membris, corpus omne Phi-
losophiæ ad interitum deducitur.
Hinc Academia postmodum nata
est. Nam cum viderent ejus sectæ
principes omnem Philosophiam,
Philosophis invicem oppugnantibus
esse subversam, ^a susceperunt adver-
sus omnes bellum, ut omnia om-
nium dissolverent, nihil ipsi asseren-
tes, nisi unum, nihil sciri posse. Ita
sublatâ scientiâ, Philosophiam vete-
rem subruerunt. Sed ne ipsi quidem
philosophorum nomen retinuerunt,
qui ignorantiam fatebantur, quia
nescire omnia non modò philoso-
phi, sed ne hominis quidem sit. Ita
^b philosophi, quia nihil ^b munimenti
habent, mutuis se vulneribus extin-
guant, & ipsa tota Philosophia suis

^a MS. *subreperunt.*

^b MS. *monimenti.*

se armis consumat ac finiat. ^a At e-^a
nim sola Physice labat. Quid illa
moralis? Num aliquâ firmitate sub-
nixa est? Videamus an philosophi
in hac saltem parte consentiant, quæ
ad vitæ statum pertinet.

CAPUT XXXIII.

QUod sit in vita summum bo-
num quæri necesse est; ut ad
illum vita omnis & actiones nostræ
^b dirigantur. Cùm de hominis sum-^b
mo bono quæritur, tale constitui de-
bet, primum, ut id ad hominem so-
lum pertineat, deinde, ut animi sit
proprium, postremò, ut ^c virtute ^c
quærat. Videamus ergo, an sum-
mum bonum, quod philosophi de-
terminant, tale sit, ut nec mutum
animal, nec corpus attingat, nec pos-
sit sine virtute conquiri. Aristippus,

^a MS. at enim habet pro At verò.

^b MS. dirigantur.

^c MS. virtutem.

^a Cyrenaicæ sectæ conditor, qui summum bonum esse censuit corporis voluptatem, de numero philosophorum, deque cœtu hominum propellendus est, ^b quia se pecudi comparavit. Hieronymi summum bonum est nihil dolere, Diodori, ^c dolere desinere. Sed cæteræ animantes dolorem fugiunt, & cùm non dolent, aut dolore desinunt, gaudent. Quid igitur homini dabitur eximium, si bonum ejus summum commune cum belluis judicatur. Zeno summum bonum putavit, cum natura congruenter vivere. ^d At hæc definitio generalis est. Omnes enim animantes cum natura congruenter vivunt, & est sua cuique natura. Epicurus animi asseruit voluptatem. ^e Quid est voluptas animi, nisi gaudium, quo plerumque luxuriat ani-

^a MS. *Cyrenaica*.

^b MS. *qui*.

^c MS. *dolore*.

^d MS. *ad*.

^e MS. *si*.

mus, ac relaxatur vel ad lufum vel ad rifum. Sed hoc bonum etiam muta contingit, quæ cum pabulis fatura- ta sunt, in gaudium & lasciviam re- solvuntur. Dinomachus & ^a Calli- phon honestam voluptatem proba- verunt, sed aut idem dixerunt, quod Epicurus, ut corporis sit voluptas inhonesta, aut si corporis volupta- tes, alias turpes, alias honestas puta- verunt, jam non est summum bo- num, quod corpori adscribitur. Pe- ripatetici ex bonis animi & corpo- ris & fortunæ summum bonum con- flant. Animi bona probari possunt. Sed si auxilio indigent ad complen- dam beatitudinem, utique imbecil- la sunt. Corporis verò atque fortu- næ non sunt in hominis ^b potestate, ^b. nec jam summum bonum est, quod aut corpori aut extra positis assigna- tur; quia & pecudes attingit hoc du-

^a MS. Calliso.

^b MS. potestatem.

plex bonum, quibus opus est, ut & bene valeant, & victu non indigeant. Stoici aliquanto melius sensisse creduntur, qui summum bonum virtutem esse dixerunt. Sed virtus non potest esse summum bonum, quoniam, si malorum laborumque tolerantia est, beata per se non est, sed efficere aut procreare summum bonum debet; quia perveniri ad illud sine difficultate ac labore maximo non potest. ^a At verò Aristoteles longe à ratione aberravit, qui honestatem virtuti copulavit, quasi aliquando virtus aut ab honestate secerni, aut turpitudini posset adjungi. Eryllus Pyrrhoniū scientiam fecit summum bonum. Hæc quidem & hominis & animi solius est, sed potest sine virtute contingere. Nec enim beatus putandus est, qui vel auditu aliquid didicerit, vel parva lectione cognoverit, nec est summi boni definitio,

^a MS. *ad.*

quia potest esse aut rerum malarum,
aut certè inutilium scientia. Et si sit
bonarum & utilium, quam labore
fis assecutus, summum tamen bo-
num non est, quia non propter se
expetitur scientia, sed propter aliud.
Nam idcirco artes discuntur, ut sint
nobis aut victui, aut gloriæ, aut e-
tiam voluptati, quæ ^a utique summa
bona esse non possunt. Ergo ne in
^b Ethica quidem philosophi regulam ^b
tenent, quandoquidem in ipso car-
dine, id est, in ea disputatione, quâ
vita formatur, inter se pugnant. Nec
enim possunt paria esse aut similia
præcepta, cùm alii forment ad vo-
luptatem, alii ad honestatem, alii
verò ad naturam, alii ad scientiam,
alii ad quærendas, alii ad fugiendas
opes, alii ad nihil dolendum, alii ad
patientiam malorum, in quibus om-
nibus, sicut superiùs ostendi, à ra-

^a MS. *utiqua*.^b MS. *Ethica*.

tione declinant, quia Deum nesciunt.

CAPUT XXXIV.

Videamus nunc, quid sit summum bonum, quod sit propositum sapienti summum bonum. Ad justitiam nasci homines non modò litteræ sacræ docent, verùm etiam idem ipsi philosophi nonnunquam fatentur. Cicero sic ait: Sed omnium, quæ in doctorum hominum disputane versantur, nihil est profecto præstabilius, quàm planè intelligi nos ad justitiam esse natos. Est hoc verissimum. Nec enim ad scelus nascimur, cùm simus animal sociale atque commune. Feræ ad sævitiam gignuntur. Aliter enim nequeunt quàm præda & sanguine victitare.

^a ^b Eadem tamen etsi ultima fames

^a MS. intellegi.

^b MS. eandem.

^a urgeat, nihilominus generis sui^a animalibus parcunt. Idem faciunt & aves, quas aliorum visceribus pasci necesse est. Quantò magis hominem, qui cum homine & commercio linguæ, & communione sensus copulatus est, parcere homini oportet, eumque diligere. Hæc est enim justitia. Sed quoniam soli homini sapientia data est, ut Deum intelligat, & hæc sola hominis mutorumque distantia est, duobus officiis obstricta est ipsa justitia. Unum Deo debet ut patri, alterum homini velut fratri. Ab eodem enim Deo geniti sumus. Meritò ergo ac recte dictum est, ^b sapientiam esse divina-^brum & humanarum rerum scientiam. Oportet enim scire nos quid Deo, quid homini debeamus, Deo scilicet religionem, homini charitatem. Sed illud superius sapientiæ,

^a MS. urgeat.

^b MS. sapientia.

hoc posterius virtutis est, & utrumque justitia comprehendit. Si ergo constat ad justitiam nasci hominem, necesse est justum malis esse subjectum, ut virtutem, quâ est præditus, in usu habeat. Virtus enim malorum sustinentia est. Voluptates fugiet ut malum; opes contemnet, quia fragiles sunt, ^a & si habuerit, dilargietur, ut miseros servet; honores non appetet, quia sunt breves & caduci; injuriam nulli faciet, si fuerit passus, non retribuet, & diripientem sua non persequetur. Nefas enim ^b ^b judicabit hominem lædere, & si quis extiterit, qui cogat desciscere à Deo nec cruciatus, nec mortem recusabit. Ita fiet, ut eum necesse sit & inopem, & humilem, & in contumeliis, aut etiam cruciatibus vivere.

^a MS. deest &.

^b MS. judicavit

CAPUT XXXV.

Quis igitur erit fructus iustitiæ
atque virtutis, si nihil habe-
bit in vita nisi malum? Quodsi vir-
tus, quæ bona omnia terrena con-
temnit, mala universa sapientissime
perfert, ipsamque mortem pro offi-
cio suscipit, sine præmio esse non
potest, quid superest, nisi merces
ejus immortalitas sola sit? Nam, ^a si
cadit in hominem beata vita, ut phi-
losophi volunt, in eo solo non dissi-
dentes, cadit ergo & immortalitas.
Id enim solum beatum est, quod in-
corruptum, id solum incorruptum,
quod æternum. Immortalitas ergo
est summum bonum, quia & homi-
nis, & animi, & virtutis est. Tan-
tum ad hanc dirigimur, ad hanc ca-
piendam nati sumus. Idcirco nobis
Deus virtutem, iustitiamque propo-

^a MS. sic ait in homine.

nit, ut æternum illud præmium nostris laboribus assequamur. De ipsa verò non mortalitate suo loco disseremus. Restat λογική philosophia, quæ ^a ad beatam ^a vitam nihil confert. Sapientia enim non in sermonis ornatu, ^b sed in corde atque sensu ^b consistit. Quod si & physica supervacua ^c ^d est, & hæc ^c logica, in ^d ethica verò, ^e quæ sola necessaria est, philosophi erraverunt, qui summum bonum nullo modo invenire potuerunt, inanis igitur & inutilis omnis Philosophia reperitur, quæ nec rationem hominis comprehendere, nec officium potuit munusque complere.

^a vitam non extat in MS.

^b consistit non extat in MS.

^c λογική extat in MS.

^d MS. Hetica.

^e MS. que.

CAPUT XXXVI.

QUoniam de Philosophia dixi breviter, nunc etiam de philosophis pauca dicam. Epicuri doctrina hæc est, inprimis nullam esse providentiam. Et idem deos esse non abnuit. Utrumque contra rationem. ^a Nam si sunt dii, est igitur providentia. Aliter enim Deus intelligi non potest, cujus est proprium providere. Nihil, inquit, curat. Ergo non modo humana, sed ne cœlestia quidem curat. Quomodo igitur, aut unde esse illum affirmas? Exclusa enim providentia curaque divina, consequens erat ut non esse omnino Deum diceres. Nunc eum verbo reliquisti, re sustulisti. Unde ergo rerum natura est, si Deus nihil curat. Semina, inquit, sunt minuta, quæ nec videri, nec tangi pos-

^a Sed extat in MS.

sunt, quorum coitu fortuito & orta sunt omnia, & semper oriuntur. Si nec videntur, nec ulla corporis parte sentiuntur, unde esse illa scire potuisti? Deinde si sunt, quâ mente conveniunt, ut aliquid efficiant? Si sunt lævia, cohærere non possunt, si hamata & angulata, ergo secabilia sunt. Hami enim & anguli extant & possunt amputari. Sed hæc delira & inutilia. Quid quod idem animas extinguibiles facit, quem refellunt non modo philosophi omnes & publica persuasio, verùm etiam responsa vatum, carmina Sibyllarum, ipsæ denique divinæ voces Prophetarum; ut mirum sit extitisse unum Epicurum, qui cum pecoribus ac belluis sortem hominis æquaret. Quid Pythagoras, qui primus est philosophus nominatus, qui animas quidem immortales esse, in alia tamen corpora vel pecudum, vel avium, vel bestiarum commeari

^a statuit. Nonne satius fuerat eas^a cum suis corporibus extinguere, quàm sic ad aliena damnari; satius omnino non esse, quàm post hominis formam, vel suam, vel canem vivere? Et homo ineptus, ut fidem dicto adderet, seipsum Trojano bello Euphorbum fuisse dixit, quo occiso, in alias figuras animalium transiisse, post rem Pythagoram factum. O felicem, cui soli tanta memoria concessa est, vel potius infelicem, cui translato in pecudem non licuit nescire, quid fuerit. Atque utinam solus ^b delirasset. Invenit etiam, qui ^b crederent, & quidem indoctos homines, ad quos stultitiæ transfiret hæreditas.

^a statuit. Nonne non extat in MS. nisi non

^b MS. deliberaffet.

CAPUT XXXVII.

Post hunc Socrates Philosophiæ tenuit principatum, sapientissimus etiam oraculo dictus, quia se fatebatur unum scire, quod nihil sciret. Cujus Oraculi autoritate abstinere se physicos oportebat, ne aut quærerent ea, quæ scire non poterant, aut scire se putarent, quæ ignorabant. Videamus tamen an sapientissimus Socrates, sicut Pythius prædicavit. Usurpabat hoc sæpe proverbium, quod supra nos, nihil ad nos pertinere. Jam excessit sententiæ suæ terminos. Nam, qui unum se scire dicebat, aliud invenit, quod tanquam sciens diceret; sed id frustra. Nam & Deus, qui utique supra nos est, quærendus est, & religio suscipienda, quæ sola nos discernit à belluis, quam quidem So-

crates non modò ^a repudiavit, verùm ^a etiam derisit, per anserem canemque jurando, quasi verò per Æsculapium non posset, cui voverat gallum? En sapientis viri sacrificium. Et quia eum profecrare ipse non potuit, amicos moriturus oravit, ut post se solverent votum, scilicet ne apud inferos velut debitor teneretur. Hic profecto & pronunciavit, quod nihil scierit, & ^b probavit. ^b

CAPUT XXXVIII.

HUjus auditor Plato, quem deum philosophorum Tullius nominat, qui solus omnium sic philosophatus est, ut ad veritatem propius accederet; tamen quia Deum ignoravit, in multis ita lapsus est, ut nemo deterius erraverit, inprimis quòd in libris civilibus

^a MS. repudiabit.

^b MS. probabit.

omnia omnibus voluit esse communia. De patrimoniis tolerabile est, licet sit injustum. Nec enim aut obesse cuiquam debet, si sua industria plus habet, aut prodesse, si sua culpa minus. Sed, ut dixi, potest aliquo modo ferri. Etiamne conjuges, etiamne liberi communes erunt? Non erit sanguinis ulla distinctio, nec genus certum, nec familiae, nec cognationes, nec affinitates, sed sicut in gregibus pecudum confusa & indiscreta omnia, nulla erit in viris continentia, nulla in foeminis pudicitia. Quis esse in utrisque amor conjugalis potest, in quibus non est certus aut proprius affectus? Quis erit in patrem pius, ignorans unde sit natus? Quis filium diliget, quem ^a putabit alienum? Quin etiam foeminis curiam reservavit, militiam, & magistratus, & imperia permisit. Quanta erit infelicitas urbis illius,

^a MS. putavit.

in qua virorum officia mulieres occupabunt? Sed hæc aliàs latius. Zeno Stoïcorum magister, qui virtutem laudat, misericordiam, quæ summa est virtus, tanquam morbum animi amputandam judicavit, quæ & Deo cara est, & hominibus necessaria. Quis est enim, qui aliquo in malo constitutus nolit esse miserabilis, ac non desideret auxilia succurrentium, quæ ad opem ferendam nonnisi misericordiæ^a affectu excitantur. Hanc ille licet humanitatem, licet pietatem vocet, non rem sed nomen immutat. Hic est affectus, qui soli homini datus est, ut imbecillitatem nostram mutuis adjumentis levaremus, quem qui tollit, ad vitam nos redigit belluarum. Nam, quod dicit paria esse peccata, ex eadem immanitate est, quâ misericordiam veluti morbum infectatur. Qui enim nullam facit differentiam

^a MS. affectus.

delictorum, aut levia magnis suppliciis afficienda censeret, quod est crudelis iudicis, aut gravia parvis, quod est dissoluti, utrumque reipublicæ incommodum. Si enim summa scelera leviter puniantur, audacia malis crescet ad facinora majora, & si levibus delictis poena gravior irrogetur, multi cives, quoniam nemo sine delicto esse potest, in periculum venient, qui correpti possent esse meliores.

CAPUT XXXIX.

Illa verò levia. Sed ex eadem vanitate nascuntur. Xenophanes orbem lunæ decem & octo partibus dixit esse maiorem, quàm hæc nostra sit terra. Itaque intra finem ejus aliam terram contineri, quæ ab hominibus & omnis generis animalibus incolatur. De Antipodis quoque sine risu nec audiri, nec dici po-

rest. Afferitur tamen quasi aliquid
ferium, ut credamus esse homines,
qui vestigiis nostris habent adversa
vestigia. Tolerabilius Anaxagoras
deliravit, qui nigram nivem dixit.
Quorundam non modo dicta, sed e-
tiam facta ridenda sunt. Democri-
tus agrum suum à patre sibi relictum
deseruit, & pascua publica fieri pas-
sus est. Diogenes cum choro canum
suorum, qui virtutem illam sum-
mam & exactam rerum omnium
^a contemptum profitetur, mendicare
victum maluit, quàm honesto labore
conquirere, aut habere ullam rem fa-
miliarem. Certe vita sapientis exem-
plum esse vivendi cæteris debet. Si
horum sapientiam omnes imitentur,
quomodo stabunt civitates? Sed for-
sitán ^b iidem Cynici exemplum ve-
recundiæ præbere potuerunt, qui
palam cum conjugibus suis cubita-

^a MS. *contemptu*.

^b MS. *idem*.

verunt. Nescio quam possent virtutem defendere, qui pudorem sustulerunt. Non melior his Aristippus, qui, credo, ut amiculæ suæ Laidi placeret, Cyrenaicam instituit disciplinam, quâ summi boni finem in voluptate corporis collocavit, ne aut peccatis autoritas, aut vitiis doctrina deesset. An illi fortiores magis^a sunt probandi, qui ut^a mortem contempsisse dicerentur, voluntariam, necem sibi intulerunt. Zeno, Empedocles, Chrysippus, Cleanthes, Democritus, & hos imitatus Cato,^b nescierunt homicidii crimine teneri secundum jus legemque divinam eum, qui se interfecerit. Deus enim nos in hoc domicilium carnis induxit, ille nobis temporale corporis habitaculum dedit, ut incolamus, quamdiu idem voluerit. Nefas igitur habendum est, sine Dei jussu

^a MS. ἔσ.^b nec scierunt. ita MS.

velle migrare. Non est ergo vis ^a ad- ^a
hibenda naturæ. Scit ille quemad-
modum opus suum resolvat. Cui o-
peri si quis manus impias adhibue-
rit, ac divini opificii ^b vincula dirru- ^b
perit, Deum conatur effugere, cu-
jus sententiam nec vivus quisquam
nec mortuus poterit evadere. Sce-
rati ergo ^c sunt & nefarii, quos su- ^c
perius nominavi, qui etiam docue-
runt quas causas habere debeat
mors voluntaria; ut parum sit sce-
leris, quòd homicidæ in semetiplos
extiterunt, nisi ad hoc nefas & alios
erudirent.

CAPUT XL.

Innumerabilia sunt philosopho-
rum dicta factaque, quibus eo-
rum insipientia redargui possit. Ita-
que quoniam cuncta enumerare non

^a MS. *at hibenda.*

^b MS. *vincla dirrumperit.*

^c MS. *non habet sunt.*

possumus, pauca suffecerint. Satis est intelligi, philosophos neque iustitiæ, quam ignorabant, neque virtutis, quam mentiuntur, esse doctores. Quid enim doceant, qui suam sæpe ignorantiam confitentur. Mitto Socratem, cuius est ^a nota sententia. Anaxagoras omnia circumfusa tenebris esse pronunciat. Empedocles angustas ad inveniendam veritatem sensuum semitas esse. Democritus in profundo quodam puteo demersam veritatem jacere testatur, quam quia nusquam reperiunt, idcirco adfirmant neminem adhuc extitisse sapientem. Quoniam igitur nulla est (apud Platonem Socrates ^b dicit) ^b humana sapientia, sequamur ergo divinam, Deoque gratias ^c agamus, qui eam nobis & ^c revelavit & tradidit, ac nobis gratulemur,

^a MS. *mota.*

^b MS. *humanam sapientiam Deo.* Vocem tamen *De* librarius rursus delevit.

^c MS. *revelabit.*

quòd veritatem ac sapientiam cœlesti beneficio tenemus, quam tot ingeniis, tot ætatibus requisitam Philosophiam^a nemo potuit invenire.

C A P U T X L I.

Nunc quoniam falsam religionem, quæ est in deorum cultibus, & falsam sapientiam, quæ est in philosophis, refutavimus, ad veram religionem sapientiamque veniamus. Et quidem ^b conjunctè, ^b quia cohærent, de utraque dicendum est. Nam Deum verum colere id est, nec aliud quidquam, quàm sapientiam. Ille enim summus & conditor rerum Deus ^c est, qui ^c hominem velut simulachrum suum fecit. Idcirco utique soli ex omnibus animalibus rationem dedit, ut honorem sibi tanquam patri, & tan-

^a MS. *num* pro *nemo*.

^b MS. *conjuncta*.

^c *est* non extat in MS.

quàm Domino referret, & hac pietate atque obsequio immortalitatis præmium mereretur. Hoc est verum divinumque mysterium. Illis autem, quia vera non sunt, nulla concordia. Neque in Philosophia sacra celebrantur, neque in sacris Philosophia tractatur, & ideo falsa Religio est, quia non habet sapientiam, ^a ideo falsa ^a sapientia, quia non habet religionem. Ubi autem utraque conjuncta sunt, ibi esse veritatem necesse est, ut si quæeratur ipsa veritas quid sit, rectè dici possit aut sapiens religio, aut religiosa sapientia.

CAPUT XLII.

DIcam nunc, quid sit vel sapiens religio, vel sapientia religiosa. Deus in principio antequam mundum institueret, de æternitatis suæ fonte, deque divino ac perenni

^a MS. *sapientiam.*

spiritu suo filium sibi progenuit incorruptum, fidelem, virtuti ac majestati patriæ respondentem. Hic est virtus, hic ratio, hic sermo Dei, hic sapientia. Hoc opifex, ut Hermes ait, & consiliatore, ut Sibylla, & præclaram & mirabilem hujus mundi fabricam machinatus est. Denique ex omnibus Angelis, quos idem Deus de suis spiritibus figuravit, solus in consortium summæ potestatis adscitus est, solus Deus nuncupatus. Omnia enim per ipsum, & sine ipso nihil. Denique Plato de primo ac secundo Deo non planè, ut philosophus, sed ut vates locutus est, fortasse in hoc Trismegistum secutus, cujus verba de Græcis conversa subjeci: Dominus & factor universorum, quem Deum vocari existimavimus, secundum fecit Deum visibilem & sensibilem. Sensibilem autem dico, non quod ipse sensum accipiat, sed quod in sensum mittat

& visum. Cùm ergo hunc fecisset primum, & solum, & unum, optimus ei apparuit, & plenissimus omnium bonorum. Sibylla quoque Deum dicit ducem omnium à Deo factum; & alia, Deum Dei filium esse noscendum, sicut ea, quæ in libris posui, exempla declarant. Hunc Prophetæ divino spiritu pleni prædicaverunt, quorum ^a præcipue Salomon in libro Sapientiæ, item pater ejus cœlestium scriptor hymnorum, ambo clarissimi Reges, qui Trojani belli tempora CLXXX. annis antecesserunt, hunc ex Deo natum esse testantur. Hujus nomen nulli esse notum, nisi ipsi & Patri, sicut docet Johannes in Revelatione. Hermes ait non posse nomen ejus mortali ore proferri. Ab hominibus tamen duobus vocabulis nuncupatur, Jesus, quod est Salvator, & Christus, quod est Rex. Salvator ideo, quia

^a MS. *præcipua*.

est sanatio & salus omnium, qui per eum credunt in Deum. Christus ideo, quia ipse de cælo in sæculi huius consummatione venturus est; ut iudicet mundum, & resurrectione mortuorum factâ, regnum sibi constituat æternum.

CAPUT XLIII.

Sed ne qua forte sit apud te hæsitatio, cur eum, qui ante mundum ex Deo natus sit, Jesum Christum ^a appellemus, qui ante annos ^a CCC. natus ex homine est, rationem tibi breviter exponam. Idem est Dei & hominis filius. Bis enim natus est. Primum de Deo in spiritu ante ortum mundi, postmodum in ^b carne ^b ex ^c homine, Augusto imperante, cujus rei præclarum & grande my-

^a MS. *appellamus.*

^b MS. *carne.*

^c Hic recentior manus in MS. pro *homine* posuit *vir-*
gine.

sterium est, in quo & salus hominum, & religio summi Dei, & omnis veritas continetur. Nam cum primum scelerati atque impii deorum cultus per insidias dæmonum irrepsit, tum penes solos Hebræos religio Dei mansit, qui tamen non lege aliqua, sed traditum sibi per successionem cultum patrio more tenuerunt usque ad id tempus, quo de Ægypto exierunt, Moyse duce primo omnium Prophetarum, per quem illis lex est à Deo imposta, ^a qui Judæi sunt postmodum nominati. Servierunt igitur Deo vinculis legis obstricti. Sed ^b iidem paulatim ad profanos ritus aberrantes, alienos deos susceperunt, & derelicto patrio cultu, ^c insensilibus simulachris immolaverunt. Propterea Deus Prophetas ad eos misit, divino spiritu adimpletos, qui illis peccata

^a in MS. extat *hui qui.*

^b MS. *idem.*

^c Manus recentior correxit *insensibilibus.*

exprobrarent, & pœnitentiam indicerent, qui secuturam ultionem minarentur, ac denunciarent futurum, si in iisdem delictis perseverassent, ut alium mitteret novæ legis latorem, ^a & , ingrato populo ab hæreditate summoto, aliam sibi plebem fideliores de exteris gentibus congregaret. Illi autem non modo perseverarunt, verum etiam eos ipsos, qui mittebantur, interfecerunt. Itaque damnavit eos ob hæc facinora, nec adjecit ulterius Prophetas mittere ad populum contumacem, sed filium suum misit, ut gentes universas ad gratiam Dei convocaret. Nec illos tamen, licet impios & ingratos, ab spe salutis exclusit, sed ad ipsos potissimum misit, ut si forte paruiissent, non amitterent quod acceperant, si autem Deum suum non suscepissent, tùm hæredibus abdicatis, gentes in adoptionem ve-

nirent. Jussit igitur eum summus pater descendere in terram, & humanum corpus induere; ut subjectus passionibus carnis, virtutem ac patientiam non solum verbis, sed etiam factis doceret. Renatus est ergo ex virgine sine Patre tanquam homo; ut quemadmodum in prima nati-
 a vitate spiritali creatus, a & ex solo Deo sanctus spiritus factus est, sic in secunda carnali ex sola matre genitus, caro sancta fieret; ut per eum caro, quæ subjecta peccato fuerat, ab interitu liberaretur.

CAPUT XLIV.

HÆc sic futura, ut exposui, Prophetæ ante prædixerant. Apud Salomonem ita scriptum est: *Infirmatus est uterus virginis & accepit fœtum, & gravata est, & facta est in multa miseratione mater*

virgo. Apud ^a Esaïam sic : Ecce vir-
go accipiet in uterum , & pariet filium ,
& vocabitis nomen ejus Emmanuel ,
quod significat nobiscum Deus. Fuit
enim nobiscum in terra , cum in-
duit carnem , & nihilominus Deus
fuit in homine , & homo in Deo.
Utrumque autem ^b fuisse à Prophe-
tis ante prædictum est. Quod Deus
fuerit , Esaïas ita dicit : Adorabunt te ,
& in te precabuntur , quoniam in te
Deus est , & nos nesciebamus , Deus
^c Israël. Confundentur & ^d revere-
buntur omnes , qui adversantur tibi ,
& cadent in ^e confessionem. Item ^f Je-
remias : Hic Deus noster est , & non
deputabitur alius absque illo , qui in-
venit omnem viam prudentiæ , & de-
dit eam Jacob puero suo , & ^g Israël

^a MS. Esaïam.

^b Hic inserit MS. Deum.

^c MS. Israhel.

^d MS. reberebuntur.

^e Forſan legendum est confuſionem.

^f MS. Hieremias.

^g MS. Israel.

dilecto sibi : Posthac in terris visus est , & cum hominibus conversatus est. Item, quod homo fuerit, idem Jeremias dicit : Et homo est , & quis cognovit eum ? Esaus quoque sic tradit : Et mittet eis Dominus hominem, qui salvabit eos , & judicans sanabit eos. Item Moyses ipse in Numeris : Orietur stella ex Jacob , & exsurgat homo ex Israël. Idcirco igitur cum Deus esset, suscepit carnem, ut inter Deum & hominem medius factus, hominem ad Deum magisterio suo superata morte perduceret.

CAPUT XLV.

Diximus de nativitate. Nunc de virtute operibusque dicamus, quæ cum magna inter homines ac mirabilia faceret, videntes illa Judæi, magicâ potentiâ fieri putabant, ignorantes ea omnia, quæ fiebant ab eo, prædicta esse à Pro-

phetis. Ægros & vario morborum genere languentes non ^a medela aliqua, sed vi ac potestate verbi sui protinus roborabat, debiles refanabat, claudos ad gressum erigebat, cæcis visum restituebat, mutis eloquium dabat, surdos inauribat, pollutos maculatosque purgabat, furiatum dæmonum incursum mentem propriam reponebat, mortuos aut jam sepultos ad vitam lucemque revocabat. Idem quinque ^b millia hominum quinque panibus & duobus piscibus saturavit. Idem supra mare ambulavit. Idem in tempestate præcepit vento ut conquiesceret, statimque tranquillitas facta est: quæ omnia & in Prophetarum libris, & in carminibus Sibyllinis prædicta invenimus. Ob hæc miracula cum ad eum magna concurreret multitudo, & , ut erat, Dei filium, & à Deo

^a MS. medella.

^b MS. milia.

missum crederet, repleti invidiâ Sacerdotes ac principes Judæorum simul irâ concitati, quod eorum peccata & injustitiam coarguebat, coierunt ut eum occiderent. Quod futurum ante annos mille paulo amplius Salomon in Sapientia pronuntiaverat his verbis: *Circumveniamus justum, quoniam insuavis est nobis, & a exprobrat nobis peccata legis. Promittit scientiam Dei se habere, & filium Dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum, gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius, & mutatae sunt viæ illius. Tanquam nugaces æstimati sumus ab illo. Continet se à b viis nostris, quasi ab immunditiis, et c præfert novissima justorum, et gloriatur patrem Dominum. Videamus ergo si sermones illius veri sunt, &*

^a MS. exprobat.

^b MS. viris.

^c MS. præferet.

tentemus, quæ eventura sunt illi.
^a Contumeliis ~~et~~ tormentis interro-^a
gemus eum, ^b ut sciamus reveren-^b
tiam illius, & probemus patientiam
illius. Morte turpissima condemne-
mus eum. Hæc cogitaverunt ~~et~~ er-
raverunt. Excacavit enim illos stul-
titia eorum, & nescierunt sacramen-
ta Dei. Harum igitur litterarum im-
memores, quas legebant, incitave-
runt populum tanquam adversus im-
pium, ut eum comprehensum ad
judicium ducerent, mortemque e-
jus impiis vocibus flagitarent. Inten-
tabant autem pro crimine id ipsum,
quod se Dei filium diceret, & quod
legem solveret, curando homines
in Sabbato, quam ille se non solve-
re, sed implere dicebat. Cumque
Pontius Pilatus, qui tum legatus in
^c Syria judicabat, perspiceret, cau-^c
sam illam ad officium Romani Ju-

^a MS. contumelia & tormenta.

^b MS. &.

^c MS. Syriam.

dicis non pertinere , misit eum ad Herodem Tetrarcham , permisitque Judæis , ut ipsi legis si & disceptatores essent , qui acceptâ sceleris potestate , addixerunt eum cruci , sed prius flagellis & palmis verberaverunt , spinis coronarunt , faciem conspuerunt , in cibum & potum dederunt ei fel & acetum , & inter hæc nulla vox ejus audita est. Tunc carnifices sortiti de tunica ejus & ^a pallio , suspenderunt ^a eum patibulo atque adfixerunt , cum postridie Pascha , id est , festum diem suum celebraturi essent. Quod facinus prodigia secuta sunt , ut intelligerent nefas quod admiserant. Eodem ^b namque momento , quo spiritum posuit , & terræ motus magnus , & deliquium solis fuit , ut in noctem dies ^c ^c verteretur.

^a eum non extat in MS.

^b MS. namque.

^c MS. vertetur.

CAPUT XLIV.

^a **H**Æc omnia Prophetæ sic futura esse prædixerant. Esaias ita dicit: *Non sum contumax, neque contradico, dorsum meum^b posui ad flagella, & maxillas meas ad palmas, faciem autem meam non averti à seditate sputorum.* Idem de silentio: *Sicut ovis ad immolandum adductus sum, & sicut agnus coram tondentibus sine voce, sic non aperuit os suum.* Item David in Psalmo xxxiv. *Congregata sunt in me flagella & ignoraverunt, dissoluti sunt, nec compuncti sunt, tentaverunt me, & striderunt super me dentibus suis.* Idem de cibo & potu^c Psalmo lxxviii. *Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potum mihi dederunt acetum.* Item de cruce Christi: *Et foderunt manus*

^a MS. *que.*

^b MS. non habet *posui.*

^c MS. non habet *Psalm.*

meas & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea, ipsi autem contemplati sunt, & viderunt me, diviserunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam sortem miserunt. Moyles in Deuteronomio: Et erit pendens vita tua ante oculos tuos, & timebis die & nocte, & non credes vitæ tuæ. Item in Numeris: Non quasi homo Dominus suspenditur, neque quasi filius hominis a minans patitur. Item ^b Zacharias: Et intuebuntur in me, quem trafixerunt. De solis obscuracione Amos ita dicit: In illo die, dicit Dominus, occidet sol meridie, & obtenebrabitur dies lucis, & convertam dies festos vestros in luctum, & cantica vestra in ^c lamentationem. Item Jeremias de civitate Hierosolyma, in qua passus est: Et subivit sol ei, cum adhuc medius dies esset, contusa est & maledicta, reliquos eo-

^a Forſan legendum eſt minas.

^b MS. Zaccharias.

^c MS. lamentatione.

rum in gladium dabo. Nec frustra hæc dicta sunt. Siquidem post breve tempus Imperator Vespasianus Judæos debellavit, & terras eorum ferro ignique depopulatus est, obsessos fame subegit, Hierosolymam evertit, captivos triumphavit, cæteris qui reliqui fuerunt, terris suis interdixit, nequando iis ad solum patrium reverti liceret. Quæ à Deo, propter illam Christi crucem facta sunt, ut hoc in scripturis eorum Salomoni ante testatus sit, dicens: Et erit Israël in perditionem, & in^a opprobrium populo, & domus hæc e-^arit deserta, & omnis qui transiet per illam, admirabitur, & dicet: Propter quam rem Deus fecit terræ huic & huic^b domui hæc mala, & dicent, quia^c dereliquerunt Dominum Deum suum, & persecuti sunt Regem suum dilectissimum Deo, & cruciaverunt illum in

^a MS. habet inproperium pro opprobrium.

^b MS. domi.

^c MS. derelinquerunt.

humilitate magna, pro hoc importavit illis Deus mala hæc. Quid enim non mererentur, qui Dominum, qui ad^a salutem ipsorum venerat, peremerunt?

CAPUT XLVII.

Post hæc detractum patibulo corpus monumento condiderunt. Verum tertio die ante lucem, terræ motu factò, ac revolutò lapide, quo sepulchrum clausèrant, resurrexit. In sepulchro autem nihil nisi exuviæ corporis sunt repertæ. Ipsum vero resurrecturum die tertio jam olim Prophetæ fuerant prælocuti. David in Psalmo xv. *Non derelinques animam meam ad inferos, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Item Osee: *Hic^b est filius meus sapiens, propter quod nunc non*

^a MS. salute.

^b est non extat in MS.

*resistet in contri-
bulatione filiorum suo-
rum, & de manu inferorum eruam
eum. Ubi est iudicium tuum, mors,
ubi est aculeus tuus? Idem rursus:*

^a Vivificabit nos post biduum die ter-^a

*tio. Profectus igitur in Galilæam
post resurrectionem, discipulos suos
rursus, quos metus in fugam ver-
terat, congregavit, datisque man-
datis quæ observari vellet, & ordi-
nata Evangelii prædicatione per to-
tum orbem, inspiravit in eos Spiri-
tum sanctum, ac dedit eis potesta-
tem mirabilia faciendi; ut in salu-
tem hominum tam factis, quam ver-
bis operarentur; ac tum demum
quingagesimo die remeavit ad Pa-
trem, sublatus in nubem. Hoc Da-
niel Propheta jampridem ostende-
rat, dicens: *Videbam in visu noctis,
& ecce in nubibus cæli ut filius homi-
nis veniens^b usque ad^c antiquum die-^b**

^a MS. vivificavit.

^b in MS. & usque.

^c MS. antiquum.

rum pervenit, & qui assistebant, obtulerunt eum, & datum est ei regnum, ^a & honor, & imperium, & omnes ^a populi, ^b tribus ^b et lingua ^c servient ei, & potestas ejus æterna, quæ nunquam transibit, et regnum ejus non corrumpetur. Item David in Psalmo CIX. Dixit Dominus Domino meo: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos sub pedaneum pedum tuorum.

CAPUT XLVIII.

CUm igitur ad dexteram Dei sedeat, calcaturus inimicos suos, qui eum cruciaverunt, quando ad ^d judicandum orbem ^d venerit, apparet nullam spem reliquam esse Judæis, nisi conversi ad pœnitentiam, ^e & à ^e sanguine, quo se polluerunt,

^a MS. populis.

^b & non extat in MS.

^c MS. habet servientes pro servient ei.

^d MS. venerat.

^e MS. sanguinem.

abluti

abluti sperare in eum cœperint ,
quem negaverunt. Ideo sic dicit
Hesdra : *Hoc Pascha Salvator noster
est & refugium nostrum. Cogitate &
ascendat in cor vestrum , quoniam ha-
bemus a humiliare eum in signo , &
post hæc speravimus in eum.* Exhære-
datos autem esse Judæos , quia Chri-
stum reprobaverunt , & nos , qui su-
mus ex gentibus , in eorum locum
adoptatos , scripturis adprobatur. Je-
remias ita dicit : *Dereliqui domum
meam , dimisi hæreditatem meam in
manus inimicorum ejus. Facta est hæ-
reditas mea mihi , sicut leo in sylva ,
dedit ipsa super me vocem suam , ideo
odivi eam.* Item ^b Malachias : *Non ^b
est mihi voluntas circa vos , dicit Do-
minus , & sacrificium non acceptum ha-
bebo ex manibus vestris , quia à solis
ortu usque ad occasum clarificabitur
nomen meum apud gentes.* Esaias quo-

^a MS. humilare.

^b MS. Malachiel.

que sic: *Venio colligere omnes gentes
& linguas, & venient, & videbunt
claritatem meam.* Idem alio loco ex
persona Patris ad filium: *Ego Domi-
nus^a Deus vocavi te in iustitiam, &
tenebo manum tuam, & confirmabo te
in testamentum generis mei, in lucem
gentium, aperire oculos cæcorum, pro-
ducere ex vinculis alligatos, & de do-
mo carceris sedentes in tenebris.*

C A P U T X L I X.

SI ergo Judæi à Deo rejecti sunt,
sicut sacrarum scripturarum fi-
des indicat, gentes autem, sicut vi-
demus, adscitæ, ac de tenebris hu-
jus vitæ secularis, deque vinculis dæ-
monum liberatæ, nulla igitur alia
spes homini proposita est, nisi ve-
ram religionem veramque sapien-
tiam, quæ in Christo est, fuerit se-
cutus, quem qui ignorat, à verita-

^a MS. vocabi.

te, ac Deo semper alienus est. Nec sibi de summo Deo, vel Judæi, vel philosophi blandiantur. Qui Filium non agnovit, nec Patrem potuit agnoscere. Hæc est sapientia, & hoc mysterium summi Dei. Per illum se Deus & agnosci & coli voluit. Ideo Prophetas ante præmisit, qui de adventu ejus prædicarent, ut cum facta essent in eo, quæcunque prædicata sunt, tunc ab hominibus & Dei Filius & Deus crederetur. Nec tamen sic habendum est, tanquam duo sint Dii. Pater enim ac Filius unum sunt. Cum enim Pater Filium diligat, omniaque ei tribuat, & Filius Patri fideliter obsequatur, nec velit quidquam, nisi quod Pater, non potest utique necessitudo tanta divelli, ut duo esse dicantur, in quibus substantia, & voluntas, & fides una est. Ergo & Filius per Patrem, & Pater per Filium. Unus est honos utrique tribuendus tanquam

uni Deo , & ita dividendus est per duos cultus , ut divisio ipsa compage inseparabili vinciatur. Neutrum sibi relinquet , qui aut Patrem à Filio , aut Filium à Patre fecernit.

C A P U T L.

^a **S**uperest respondere etiam ^a iis, qui putant inconueniens fuisse , nec habere rationem , ut Deus mortali corpore indueretur , ut hominibus subiectus esset , ut contumelias sustineret , cruciatus etiam , mortemque pateretur. Dicam, quod sentio , & rem immensam paucis , ut potero substringam. Qui aliquid docet , debet , ut opinor , facere ipse , quæ docet , ut cogat homines obtemperare. Nam si non fecerit , ^b præceptis suis fidem ^b derogabit. Exemplis igitur opus est , ut ea , quæ præcipiuntur , habeant firmitatem ,

^a MS. is.

^b MS. derogavit.

& si quis contumax extiterit, ac dixerit non posse fieri, præceptor illum præfenti opere convincat. Non potest ergo perfecta esse doctrina, cum verbis tantum traditur, sed tum perfecta est, cum factis adimpletur. Christus itaque cum doctor virtutis ad homines mitteretur, utique ut doctrina ejus perfecta esset, & docere & facere debuerat. Sed, si corpus hominis non induisset, non^a potuisset facere, quæ docebat, id^a est, non irasci, non cupere divitias, non libidine inflammari, dolorem non timere, mortem contemnere. Hæc sunt utique virtutes,^b sed fieri sine carne non possunt. Ergo^b ideo incorporatus est, ut cum vincenda esse carnis desideria doceret, ipse faceret prior, ne quis excusationem de carnis fragilitate prætenderet.

^a MS. posset.

^b MS. set.

CAPUT LI.

DIcam nunc de sacramento crucis, ne quis forte dicat : si fulcipienda illi mors fuerat , non
^b ^a utique infamis ac turpis ^b esse debuisse, sed quæ haberet aliquid honestatis. Scio equidem multos, dum abhorrent nomen crucis, refugere à veritate, cum in ea & ratio magna sit & potestas. Nam cum ad hoc missus esset, ut humillimis quibusque viam panderet ad salutem, se ipse humilem fecit, ut eos liberaret. Suscepit ergo id genus mortis, quod solet humilibus irrogari, ut omnibus facultas daretur imitandi. Præterea cum esset resurrecturus, amputari partem corporis ejus fas non erat, nec os infringi, quod accidit iis, qui capite plectuntur.

^a MS. *utique*.

^b Verba *esse debuisse* non extant in MS.

Crux ergo potior fuit, quæ resurre-
ctioni corpus integris ossibus ^a reser-
vavit. His etiam illud accedit, quod
passione ac morte suscepta sublimem
fieri oportebat. Adeo illum crux &
re & significatione exaltavit, ut om-
nibus majestas ejus ac virtus cum ip-
sa passione notuerit. Nam quod ex-
tendit in patibulo manus, utique a-
las suas in Orientem Occidentem-
que porrexit, sub quas universæ na-
tiones ab utraque mundi parte ad
requiem convenirent. Quantum au-
tem valeat hoc signum, & quid ha-
beat potestatis, in ^b promptu est, ^b
cum omnis dæmonum cohors hoc
signo expellitur ac fugatur. Et sicut
ipse ante passionem dæmonas verbo
& imperio proturbabat, sic nunc
nomine ac signo passionis ejusdem
spiritus immundi, quando in cor-
pora hominum ^c irreperunt, exi-
^c

^a MS. reservabit.

^b MS. promptum.

^c MS. irreperint.

guntur, cum extorti & excruciatī ac se dæmonas confitentes verberanti a se Deo ^a cedunt. Quid ergo speraverint de suis religionibus cumque sua sapientia Græci, cum videant, deos suos, quos eosdem dæmonas esse non negant, per crucem ab hominibus triumphari.

CAPUT LII.

^b **U**Na igitur spes ^b hominibus vita est, unus portus salutis, unum refugium libertatis, si abjectis, quibus tenebantur, erroribus, aperiant oculos mentis suæ Deumque cognoscant, in quo solo domicilium veritatis est, terrena & de terrâ ficta contemnant, Philosophiam, quæ apud Deum stultitia est, pro nihilo computent, ^c & verâ sapientiâ, id est, Religione sus-

^a MS. cadunt.

^b Forsan legendum *vita hominibus*.

^c MS. sed.

ceptâ, fiant immortalitatis hæredes.

^a At enim repugnant non tam veritati, quam propriæ salutis; cumque hæc audiunt, velut aliquod inextinguibile nefas detestantur. Sed ne audire quidem patiuntur; violari aures suas sacrilegio putant. Si audierint, nec jam maledictis abstinere, sed quantis possunt, verborum contumeliis insectantur, ^b iidemque si potestatem ^c nacti fuerint velut hostes publicos persequuntur, imo etiam plus quam hostes, quorum, cum bello victi fuerint, aut mors, aut servitus poena est, nec ^d ullus post arma deposita cruciatus, quamvis omnia pati meruerint, qui facere voluerunt, ^e ut inter mucrones locus pietas haberet. Inaudita est crudelitas cum in-

^a MS. *Adenim.*

^b MS. *idemque.*

^c MS. *Acti.*

^d MS. *ullus.*

^e MS. *Et.*

nocentia , nec victorum hostium
a conditionem meretur , a quæ tanta
hujus furoris est causa. Scilicet , quia
ratione congregari non queunt , vio-
lentiâ premunt , incognitâ causâ
tanquam nocentissimos damnant ,
qui constare de ipsâ innocentia no-
luerunt. Nec satis putant , si celeri
ac simplici morte moriantur , quos
irrationabiliter oderunt , sed eos ex-
quisitis cruciatibus lacerant , ut ex-
pleant odium , quod non peccatum
aliquod , sed veritas parit , quæ id-
circo male viventibus odiosa est ,
quia ægrè ferunt esse aliquos , qui-
bus facta eorum placere non pos-
sunt. Hos omni modo cupiunt ex-
tinguere , ut possint libere sine teste
peccare.

CAPUT LIII.

Sed hæc facere se dicunt, ut deos suos defendant. Primum si dii sunt, & habent ^a aliquid potestatis ^a ac numinis, ^b defensione hominis ^b patrocinioque non indigent, sed se ipsos utique defendunt. Aut quomodo ab iis homo sperare auxilium potest, si ne suas quidem injurias possunt vindicare. Stultum igitur & vanum, deorum esse vindices velle, nisi quod ex eo magis apparet diffidentia. Qui enim patrocinium Dei quem colit, suscipit, illum esse ^c nihil confitetur: si autem ideo colit, quia potentem arbitratur, non debet eum velle defendere, à quo ipse est defendendus. Nos igitur recte. Nam cum isti defensores falsorum deorum adversus verum Deum

^a MS. aliquod.

^b MS. defensionem.

^c MS. nihil.

rebelles, nomen ejus in nobis persequuntur, nec re nec verbo repugnamus, sed mites, & taciti, & patientes perferimus omnia, quaecunque adversus nos potest crudelitas machinari. Habemus enim fiduciam in Deo, à quo expectamus secuturam protinus ultionem. Nec est inanis ista fiducia. Siquidem eorum omnium, qui hoc facinus ausi sunt, miserabiles exitus partim cognovimus, partim videmus. Nec ullus habuit impune, quod Deum læsit, ^a & qui sit verus Deus, qui verbo discere noluit, supplicio suo didicit. Vellem scire, cum invitos adigunt ad sacrificium, quid secum habeant rationis, aut cui præstent, quod faciunt. Si diis, non est ille cultus, nec acceptabile sacrificium, quod fit ingratum, quod extorquetur per injuriam, quod eruitur per dolorem. Si autem ipsis, quos cogunt, non

est utique beneficium, quod quis
^a ne accipiat, etiam mori mavult.
Si bonum non est, ad quod me vo-
cas, cur malo invitas, cur non ver-
bis, sed verberibus; cur non ratione,
sed cruciatibus corporis. Unde ap-
paret malum esse illud, ad quod
non illicis volentem, sed trahis re-
cufantem. Quæ stultitia est, confu-
lere velle nolenti? An si aliquis
prementibus malis ad mortem con-
fugere conatur, num potes, si aut
gladium extorseris, aut laqueum
ruperis, aut præcipitio retraxeris,
aut venenum effuderis, conservato-
rem te hominis gloriari, cum ille,
quem servasse te putas, nec gratias
agat, & te male secum arbitretur
egisse, quod mortem sibi prohibue-
ris optatam, quod ad finem, quod
ad requiem malorum pervenire
non ^b sinueris? Beneficium enim ^b

^a MS. nec.

^b Ita habet MS, pro *sinueris*.

non ex qualitate rei debet, sed ex animo ejus, qui accipit, ponderari. Cur pro beneficio imputes, quod mihi maleficio est. Vis me deos tuos colere, quod ego mihi mortiferum duco. Si bonum est, non invideo. Fruere solus bono tuo. Non est quod velis errori meo succurrere, quem judicio ac voluntate suscepi. Si malum, quid me ad consortium mali rapis? Utere sorte tua. Ego malo in bono mori, quam in malo vivere.

CAPUT LIV.

HÆc quidem juste dici possunt. Sed quis audiet, cum homines furiosi & impotentes minui dominationem suam putent, si fit aliquid in rebus humanis liberum. ^{aa} Atqui religio sola est, in qua libertas domicilium collocavit. Res

est enim præter cæteras voluntaria, nec imponi cuiquam necessitas potest, ut colat, quod non vult. Potest aliquis forsitan simulare, non potest velle. Denique cùm metu tormentorum aliqui aut cruciatibus victi ad execranda sacrificia consenserint, nunquam ultro faciunt, quod necessitate fecerunt, sed data rursus facultate, ac reddita libertate referunt se ad Deum, eumque precibus & lachrymis ^a placant, agentes non voluntatis, quam non habuerunt, sed necessitatis, quam pertulerunt, pœnitentiam, & venia satisfaciendis non negatur. Quid ergo promovet, qui corpus inquinat, quando immutare non potest voluntatem? ^b Atenim homines inanis ^b cerebri, si quem fortem adegerint libare diis suis, incredibili alacritate insolenter exultant, & quasi ho-

^a MS. placat.

^b MS. adenim pro etenim.

item sub jugum miserint, gaudent. Si vero aliquis nec minis nec tormentis territus, fidem vitæ anteferre maluerit, in hunc ingenium suum crudelitas exerit, infanda & intolerabilia molitur, & quia sciunt, gloriosam esse pro Deo mortem, & hanc nobis esse victoriam, si superatis tortoribus animam pro fide ac religione ponamus, & ipsi enituntur, ut vincant. Non afficiunt^a morte, sed excogitant novos inauditosque cruciatus, ut fragilitas viscerum doloribus cedat, & si non cesserit, differunt, adhibentque vulneribus curam diligentem, ut crudis adhuc cicatricibus repetita tormenta plus doloris immittant, & hanc adversus innocentes carnificinam^b exercentes, pios utique se & justos & religiosos putant, (talibus enim sacris deorum delectantur) illos vero im-

^a MS. mortem.

^b MS. exercent.

pios & desperatos nuncupant. Quæ ista est perversitas, ut qui torque-
tur innocens, desperatus, atque im-
pius nominetur, carnifex autem ju-
stus piusque dicatur?

CAPUT LV.

Sed recte ac merito puniri eos,
aiunt, qui publicas religiones à
majoribus traditas execrantur. Quid
si majores illi stulti fuerunt in susci-
piendis religionibus vanis, sicut jam
supra ostendimus, præscribetur no-
bis, quò minus vera & meliora se-
ctemur? Cur nobis auferimus liber-
tatem, sed quasi addicti alienis ser-
vimus erroribus? Liceat sapere, li-
ceat inquirere veritatem, sed ta-
men, si libet majorum defendere
stultitiam, cur impune habent Æ-
gyptii qui pecudes, & omnis generis
bestias pro diis colunt? Cur de diis ip-

^a MS. non habet *stultitiam*.

^a *sis* ^a *jocantur*, & qui eos faceti-
deriserit, honoratur? Cur audiun-
tur philosophi, qui aut nullos deos
esse aiunt, aut si sunt, nihil cura-
re, nec humana respicere, aut nul-
^b lam esse omnino, quæ regat mun-
dum, ^b providentiam differunt. Sed
soli ex omnibus impii judicantur,
qui Deum, qui veritatem sequun-
tur. Quæ cum sit eadem justitia, ea-
dem sapientia, hanc isti vel impie-
tatis vel stultitiæ crimine infamant,
nec perspiciunt, quid sit, quod eos
fallat, cum & malo vocabulum bo-
ni, & bono mali nomen imponunt.
Primuli quidem philosophorum, sed
maxime Plato & Aristoteles, de ju-
stitia multa dixerunt, asserentes &
extollentes eam summa laude virtu-
tem, quod suum cuique tribuat,
quod æquitatem in omnibus fervet,
& cum cæteræ virtutes quasi tacitæ

^a in MS. pro *jocantur* extat *aguntur*.

^b *providentia* extat in MS.

sint, & intus inclusæ, solam esse justitiam, quæ nec sibi tantum conciliata sit, nec occulta, sed foras tota promineat, & ad bene faciendum prona sit, ut quamplurimis profit, quasi vero in iudicibus solis, atque in potestate aliqua constitutis justitia esse debeat, & non in omnibus.

^a Atqui nullus est hominum ne infirmorum quidem ac mendicorum, in quem justitia cadere non possit. Sed quia ignorabant, quid esset, unde ^b proflueret, quid operis haberet, summam illam virtutem, id est, ^c commune omnium bonum paucis tribuerunt, eamque nullas utilitates proprias aucupari, sed alienis tantum commodis studere dixerunt. Nec immerito extitit Carneades, homo summo ingenio & acumine, qui ^d refelleret istorum orationem, ^d

^a MS. *Adquin.*

^b MS. *profluerent.*

^c MS. *communem.*

^d MS. *refellet istorum.*

& justitiam, quæ fundamentum stabile non habebat, everteret, non quia vituperandam esse justitiam sentiebat, sed ut illos defensores ejus ostenderet nihil certi, nihil firmi de justitia disputare.

C A P U T L V I.

NAm si justitia est veri Dei cultus, (quid enim tam justum ad æquitatem, tam pium ad honorem, tam necessarium ad salutem, quam Deum ^a agnoscere ut ^b parentem, venerari ut ^b Deum, ejusque legi aut præceptis obtemperare?) nescierunt ergo justitiam philosophi, quia nec ipsum Deum ^a agnoverunt, ^c nec cultum ejus legemque tenuerunt, & ideo refelli potuerunt à Carneade, cujus hæc

^a cognoscere ed.

^b Dominum ed.

^c verba. nec cultum ejus legemque tenuerunt non ex-
tant in editis.

fuit disputatio, nullum esse jus naturale, itaque omnes animantes, ipsa ducente natura, commoda sua defendere, & ideo justitiam, si alienis utilitatibus ^a consulit, suas ^b negligit, ^a ^b stultitiam esse dicendam. Quod si omnes populi, penes quos sit imperium, ipsique Romani, qui orbem totum ^c possederint, justitiam sequi ^c velint, ac suum cuique restituere, quod vi & armis occupaverunt, ad ^d casas & egestatem revertentur. ^d Quod si fecerint, justos ^e quidem, ^e sed tamen stultos ^f judicari necesse ^f est, qui ut aliis profint, sibi nocere contendunt. Deinde, si reperiat aliquis hominem, qui aut aurum pro aurichalco, aut argentum pro plumbo vendat per errorem, atque

^a consulit. ed.

^b negliget. ed.

^c possedere.

^d Ita recte edit. At MS. causas.

^e In editis est: justos dicemus quidem.

^f ed. judicare.

id emere necessitas *a* cogat, utrum
b b dissimulabit & emet parvo, an
c d potius *c* indicabit? Si *d* indicabit,
 justus utique dicetur, quia non fe-
 fellit; sed idem stultus, qui alteri
 fecerit lucrum, sibi damnum. Sed
 facile de damno est. Quid, si vita
e ejus in periculum veniet, ut eum *e* ne-
 cesse sit aut occidere aut mori, quid
f faciet? Potest hoc *f* venire, ut nau-
 fragio facto, inveniat aliquem imbe-
 cillem tabulæ inhærentem, aut vi-
 cto exercitu fugiens, reperiat ali-
 quem vulneratum equo infidentem,
 utrumne aut illum tabula, aut hunc
 equo deturbabit, ut ipse possit eva-
 dere? Si volet justus esse, non fa-
 ciet; sed idem stultus judicabitur,
 qui dum alterius vitæ parcat, suam
g g prodit. Si faciet, sapiens quidem

a MS. coget.

b MS. dissimulavit.

c d bis indicavit.

e ed. eum aliquando necesse.

f ed. evenire.

g ed. perdet.

videbitur , quia sibi consulet , ^a sed ^a
idem malus , quia nocebit.

CAPUT LVII.

A Cuta ista sane : sed responde-
re ad ea^b facillime possumus. ^b
^c Immutatio enim nominum facit , ^c
ut sic esse videatur. Nam & iustitia
imaginem habet stultitiæ , non ta-
men est stultitia , & malitia imagi-
nem sapientiæ , non tamen sapientia
est. ^d Sed sicut malitia ista in con- ^d
servandis utilitatibus suis intelligens,
^e & arguta , non sapientia , sed cal- ^e
liditas & astutia est , ita & iustitia
non debet stultitia sed innocentia
nominari ; quia necesse est ^f & iu- ^f
stum esse sapientem , & eum qui sit
stultus , injustum. Nam neque ratio

^a ed. sed &.

^b ed. facile.

^c ed imitatio

^d sed non extat in MS.

^e ed. pro & arguta ponunt redargui videtur , quia.

^f & deest in ed.

neque natura ipsa permittit, ut is
^a qui justus ^a est, sapiens non sit; quo-
 niam justus nihil utique facit, nisi
 quod rectum & bonum est, pravum
 & malum semper fugit. Quis autem
 discernere bonum & malum, pra-
^b vum & rectum ^b poterit, nisi qui
 sapiens fuerit? Stultus autem male
 facit, quia bonum & malum quid
 sit, ignorat. Ideo peccat, quia non
 potest prava & recta discernere.
^c Non potest ergo neque stulto ju-
 stitia, neque justo sapientia conve-
 nire. Stultus igitur non est, qui nec
 tabula naufragum, nec equo fau-
 cium dejecerit, quia se abstinuit à
 nocendo, quod est peccatum: pec-
 catum autem vitare sapientis est. Sed
 ut stultus prima facie videatur, illa
 res efficit, quod extingui animam
^d cum corpore ^d existimant, idcirco

^a MS. *esset.*

^b MS. *potest.*

^c in ed. ita: *igitur neque stulto iustitiam, neque injusto sapientiam convenire. Ergo stultus non est.*

^d MS. *stimant.*

omne commodum ad hanc vitam referunt. Si enim post mortem nihil est, utique stulte facit, qui alterius animæ parcit cum dispendio suæ, aut qui alterius lucro magis quam suo consulit. Si mors animam delet, danda est opera, ^a quo jucundius commodiusque vivamus: si autem vita post mortem superest æterna & beata, hanc utique corporalem cum omnibus terræ bonis iustus & sapiens contemnet, ^b quia ^b sciet, quale à Deo sit præmium recepturus. Teneamus igitur innocentiam, teneamus justitiam, subeamus imaginem stultitiæ, ut veram sapientiam tenere possimus. Et si hominibus ineptum videtur ac stultum, torqueri & mori ^c malle, quam ^d li- ^e ^d bare diis, & abire sine noxa, nos ^e tamen omni virtute omnique pa- ^e

^a MS. quod iustius commodiusque.

^b MS. qui.

^c ed. velle.

^d ed. libere liceat pro libare diis.

^e MS. tam.

tientia fidem Deo exhibere nitamur.
^a Non mors terreat, ^a non dolor frangat, quominus vigor animi, & constantia inconcussa fervetur. Stultos ^b ^b vocent, dummodo ipsi sint hebetes, & cæci, & pecudibus æquales, qui non intelligunt esse mortiferum, relicto Deo vivo, prosternere se atque adorare terrena, qui nesciunt, ^c ^c & illos æternam pœnam manere, qui figmenta insensibilia fuerint ^d ^d venerati, & eos, qui nec tormenta, nec ^e mortem pro cultu & honore veri Dei ^f recusaverint, vitam ^g perpetuam consecuturos. ^g Hæc est fides summa, hæc perfecta. Nihil ad nos attinet, stulti quid homunculi sentiant. Nos iudicium Dei ex-

^a ed. nec.

^b ed. notant *dummodo ipsi stultissimi sint & cæci.*

^c ed. ex illis.

^d MS. adorati.

^e MS. morte pro cultui.

^f MS. non recusaverunt.

^g in ed. ita: *hæc est fidelissima, hæc est vera sapientia, hæc perfecta iustitia. Nihil ad nos attinet, quid iudicent stulti, quid homunculi sentiant.*

pectare debemus, ut eos postmodum, qui de nobis ^a judicant, judicemus.

CAPUT LVIII.

Dixi de justitiâ, quid esset. Sequitur ut ostendam quod sit verum sacrificium Dei, ^b qui sit ^b justissimus ritus colendi, ne quis arbitretur, aut victimas, aut odores, aut dona ^c pretiosa desiderari à Deo, ^c ^d à quo si fames, si sitis, si algor, si ^d rerum omnium terrenarum cupiditas ^e abest, non ergo utitur ^f his om- ^e ^f nibus, quæ templis ^g diisque fictilibus ^g inferuntur, sed sicut corporalibus ^h corporalia, sic utique ⁱ incor- ^h ⁱ

^a ed. judicaverint.

^b ed. quis pro qui sit.

^c ed. presentia.

^d MS. quod si.

^e MS. adest.

^f ed. iis.

^g alii, que ed.

^h ed. corporale.

ⁱ ed. incorporalibus.

porali incorporale sacrificium necessarium est. Illis ^a autem, quæ in usum tribuit homini Deus, ipse non ^b indiget, ^b cum omnis terra ipsius sit sub potestate, non indiget templo, cuius domicilium mundus est; non indiget simulachro, qui est & oculis & mente incomprehensibilis; non indiget terrenis luminibus, qui solem cum cæteris astris in usum ^c hominis potuit accendere. Quid igitur ab homine desiderat Deus, nisi cultum mentis, qui est purus & sanctus? Nam illa, quæ aut digitis fiunt, aut extra hominem sunt, ^d inepta, fragilia, ingrata sunt. Hoc est sacrificium verum, non quod ex arca, sed quod ex corde profertur, non quod manu, sed quod mente libatur. Hæc acceptabilis victima

^a autem non extat in ed.

^b ed. *Et est omnis terra sub potestate ipsius.*

^c ed. *hominibus.*

^d *inepta, fragilia, ingrata sunt* non extat in ed. Et sequentia quoque paulo aliter in editis inveniuntur.

est, quam de ^a seipso animus ^b im- ^a ^b
molaverit. Nam quid hostiæ? quid
thura? quid vestes? quid argentum?
quid aurum? quid pretiosi lapides
conferunt, si colentis pura mens
non est? Sola ergo justitia est, quam
Deus expetit. In hac sacrificium, in
hac Dei cultus est, de quo nunc
mihi differendum est, docendum-
que, in quibus operibus justitiam ne-
cesse sit contineri.

CAPUT LIX.

Duas esse humanæ vitæ vias
nec philosophis ignotum fuit,
nec poëtis, sed eas ^c utique diverso ^c
modo induxerunt philosophi, alte-
ram industriæ, alteram inertiae esse
voluerunt. Sed hoc minus recte,
^d quod eas ad sola vitæ hujus com-

^a MS. ipso.

^b ed. immolat.

^c utrique MS.

^d ed. quam eas ad solius vitæ,

moda retulerunt. Melius poëtæ, qui alteram justorum, alteram impiorum esse dixerunt. Sed in eo peccant, quod eas non in hac vita, sed apud inferos esse aiunt. Nos utique ^a rectius, qui ^a alteram vitæ, alteram mortis, & hîc tamen esse has vias dicimus. Sed illa dexterior, qua iusti gradiuntur, non in Elysium fert, sed in cœlum. Immortales enim fiunt. Sinisterior ad tartarum, æternis enim cruciatibus addicuntur iniusti. ^b Tenenda est igitur nobis iustitiæ via, quæ ducit ad vitam. Primum autem iustitiæ officium est, Deum agnoscere, ut parentem, eumque metuere ut dominum, diligere ut patrem. ^c Idem enim nos genuit, qui vitali spiritu animavit, qui alit, qui salvos facit. Habet in nos non modo ut pater, verum etiam ut dominus licentiam verbe-

^a in MS. deest alteram vitæ.

^b in ed. legimus: Veneranda est nobis.

^c in ed. is est enim, qui nos.

randi, & vitæ ac necis potestatem, unde illi ab homine duplex honos, id est, amor cum timore debetur. Secundum justitiæ officium est hominem agnoscere velut fratrem. Si enim nos idem Deus fecit, & universos ad justitiam vitamque æternam pari conditione generavit, fraterna utique necessitudine cohæremus, quam qui non agnoscit, injustus est. Sed origo hujus mali, quo societas inter se hominum, quo necessitudinis vinculum ^a dissolutum est, ab ignoratione veri Dei nascitur. Qui enim fontem illum benignitatis ignorat, bonus esse nullo pacto potest. Inde est, quod ex eo tempore, quo dii multi consecrari ab hominibus colique cœperunt, fugata ^b est, sicut poëtæ ^c ferunt, ^b ^c justitia. ^d Direptum est omne fœ- ^d

^a ed. dissolvitur, est, quod ab ignorantia.

^b est deest in MS.

^c ed. aiunt.

^d ed. sic direptum.

^a dus, ^a direpta societas juris humani.
^b ^b Tum sibi quisque consulens jus in
 viribus computare, nocere invicem,
 fraudibus aggredi, dolis circumscri-
 bere, commoda sua aliorum ^c in-
 commodis adaugere, non cognatis,
 non liberis, non parentibus parce-
 re, ad necem hominum pocula tem-
 perare, obsidere cum ferro vias,
 maria infestare, libidini autem, quo
 furor duxerit, fræna laxare, nihil
 denique sancti habere, quod non
 cupiditas infanda violaret. Quum
 hæc fierent, tum leges sibi homines
 condiderunt pro utilitate communi,
 ut se interim tutos ab injuriis face-
 rent. Sed metus legum non scelera
 comprimebat, sed licentiam submo-
 vebat. Poterant enim leges delicta
 punire, conscientiam munire non
^d poterant. ^d Itaque quæ ante palam

^a ed. dirempta.

^b quum sibi quisque consulere. Ita ed.

^c MS. commodis.

^d ed. quæ antea palam ceperunt circumscribi.

fiebant.

fiabant, clam fieri cœperunt. Circumscribi etiam jura, siquidem ipsi præsides legum præmiis muneribusque corrupti, vel in ^a remissionem ^a malorum, vel perniciem ^b bonorum ^b sententias venditabant. His accedebant dissensiones, & bella, & mutuæ deprædationes, & oppressis legibus sæviendi potestas licenter assumpta.

CAPUT LX.

IN hoc statu quum essent humanae res, misertus est nostri Deus, revelavit se nobis & ostendit; ut in ipso religionem, fidem, castitatem, misericordiam disceremus; ^c ut errore vitæ prioris abjecto, simul ^c cum ipso Deo nosmetipsos, quos impietas dissociaverat, nosceremus, legemque divinam, quæ humana

^a ed. remunerationem.

^b ed. iustorum.

^c ut usque ad nosceremus non extat in ed.

^a cum cœlestibus copulat, ^a tradente ipso Domino, sumeremus: quâ lege ^b universi, quibus irretiti ^b fuimus, errores cum vanis & impiis superstitionibus tollerentur. Quid ^c igitur homini debeamus, eadem illa lex præscribit, quæ docet quicquid homini præstiteris, Deo ^d præstari. Sed radix justitiæ, & omne fundamentum æquitatis est illud, ^e ut non facias, quod pati nolis, sed alterius ^f animum de tuo ^f metiaris. Si acerbum est injuriam ferre, & qui eam fecerit, videtur injustus, transfer in ^g alterius personam, quod ^g de te sentis, & in tuam, quod de altero judicas, & intelliges tam te injuste facere, si alteri noceas, quam alterum, si tibi. Hæc si mente ^h volva-

^a MS. tradentem.

^b ed. sumus.

^c ed. enim.

^d ed. præstare.

^e ed. vide, ut ne facias ulli, quod.

^f ed. metieris.

^g ed. in.

^h ed. volvemus.

mus, innocentiam tenebimus, in qua iustitia velut ^a primo gradu ^b in- ^a ^b sistit. ^c Primum est enim non ^d no- ^c ^d cere, proximum prodesse. Et sicut in rudibus agris priusquam ferere incipias, evulsis sentibus, & omnium stirpium radicibus amputatis, arva purganda ^e sunt: sic de nostris ^e animis prius vitia detrahenda, & tunc demum virtutes inferendæ, de quibus seminatae per verbum Dei fruges immortalitatis oriantur.

CAPUT LXI.

TRes affectus vel (ut ^f ita di- ^f cam) tres furiae sunt, quæ in animis hominum tantas perturbationes cient, & interdum cogunt ita delinquere, ut nec famæ, nec peri-

^a ed. in primo.

^b ed. consistit.

^c ed. primus.

^d ed. nocere proximo, sed officiose prodesse.

^e in ed. deest sunt.

^f in MS. deest ita.

culi sui respectum aut curam habere permittant : ^a ira quæ vindictam cupit ; avaritia quæ desiderat opes ; libido quæ appetit voluptates. His ^b vitiis ^b ante omnia resistendum est , ^c hæ stirpes eruendæ , ut virtutes ^c inferri possint. Hos affectus Stoici amputandos, Peripatetici temperandos putant. Neutri eorum recte, quia neque ^d in totum detrahi possunt, siquidem natura infiti certam habent magnamque rationem, neque ^e diminui, quoniam si mala sunt, carendum est etiam temperatis ^f & mediocribus, si bona, integris abutendum est. Nos vero neque detrahendos, neque minuendos esse dicimus. Non enim per se mala sunt, quæ ^g Deus homini rationabiliter ^g iniecit:

^a MS. iram.

^b ante omnia deest in ed.

^c feri est in ed.

^d in totum non extat in ed.

^e ed. minui.

^f MS. etiam.

^g ed. iniecit.

sed quum sint utique naturâ bona, quoniam ad tuendam vitam sunt attributa, male utendo fiunt mala, ^a & sicut fortitudo, si pro patriâ dimicemus, bonum est, si contra patriam, malum; sic & affectus, si ad usus bonos ^b habeas, virtutes erunt: ^b si ad malos, vitia dicentur. Ira igitur ad coërcitionem peccatorum, id est, ad regendam subditorum disciplinam data est, ^c ut metus licentiam comprimat & compescat audaciam. ^d Sed qui terminos ejus ^d ^e ignorant, ^f irascuntur paribus, aut ^e ^f etiam potioribus. Inde ad immania facinora profilitur: inde ad cædes, inde ad bella consurgitur. Cupiditas quoque ad desideranda & conqui- renda vitæ necessaria tributa est. Sed qui nesciunt fines ejus, insatiabiliter

^a aliter hîc ed. *sicut si fortissime pro patria dimices.*

^b MS *habeat.*

^c ed. *Et pro sed habent.*

^d ed. *est à Deo.*

^e ed. *ignorat.*

^f ed. *irascitur paribus aut fortioribus.*

opes congerere nituntur. Hinc venena, hinc circumscriptiones, hinc
a falsa *a* testamenta, hinc *b* omnia
 fraudum genera eruperunt. Libidinis autem affectus ad procreandos
 • *c* liberos infusus & innatus est, sed qui
d limites ejus *d* in animo non tenent,
e *e* utuntur eo ad solam voluptatem:
f Inde *f* illicitæ nuptiæ, inde adulteria & stupra, inde omnes corruptelæ oriuntur. Redigendi sunt ergo isti
g affectus intra fines suos, & *g* in viam
i *b* rectam *b* dirigendi. *i* Etiam si sint vehementes, culpam tamen habere non possunt.

a ed. testimonium.

b ed. omnium.

c ed. filios.

d in non extat in ed.

e MS. ut in eo.

f MS. indicent amores.

g in deest in MS.

b ed. redigendi.

i ed. in qua existunt.

CAPUT LXII.

Conhibenda est ira, quum pati-
mur injuriam, ut & malum
comprimatur, quod ex certamine
impendet, & ^a ut duas maximas vir-
tutes innocentiam patientiamque te-
neamus. Avaritia ^b frangatur, quum ^b
habemus, quod satis est. Quis enim
furor est, in his ^c coacervandis la-
borare, quæ aut latrocinio, ^d aut ^d
furto, aut proscriptione, aut morte
ad alios ^e necesse sit pervenire? Li-
bido extra legitimum torum non e-
vagetur, sed creandis liberis serviat.
Appetentia enim nimia voluptatis
& periculum parit & insaniam ge-
nerat, & (quod est maxime caven-
dum) mortem ^f acquirit æternam. ^f

^a ut deest in MS.

^b ed. frangitur.

^c ed. congerendis.

^d aut furto deest in MS.

^e facile pro necesse est in edit.

^f ed. incurrit.

Nihil est tam invisum Deo, quam mens incesta, & animus impurus. Nec hâc solâ voluptate abstinendum sibi ^a quis puret, quæ capitur ex fœminei corporis copulatione, sed & cæteris voluptatibus sensuum reliquorum; quia & ipsæ sunt vitiosæ, & ejusdem virtutis est eas contemnere. Oculorum voluptas percipitur ex rerum pulchritudine, ^b aurium de vocibus canoris & suasionibus, narium de odore jucundo, ^c saporis de cibis ^c dulcibus, quibus omnibus virtus repugnare fortiter debet, ne his illecebris irretitus animus à cœlestibus ad terrena, ab æternis ad temporalia, à vita immortalis ad pœnam perpetuam deprimatur. In saporis & odoris ^d voluptatibus hoc periculum est, quod trahere ad ^e luxuriam possunt. Qui enim

^a ed non habet quis.

^b aurium usque ad suasionibus deest in MS.

^c ed. dulcioribus.

^d ed voluptate.

^e ed. luxuriam poterit.

fuerit his deditus , aut non habebit ullam rem familiarem , aut , si habuerit , absumet , & aget postmodum vitam detestabilem. Qui autem rapitur auditu (ut taceam de cantibus , qui sensus ^a intimos ita sæpe deliniunt , ut etiam ^b statum mentis furore perturbent , compositis ^c certis orationibus numerosisque ^c carminibus , aut argutis disputationibus) ad impios cultus facile traducitur. Inde est quod scriptis cœlestibus , quia videntur incompta , non facile ^d credunt , ^e qui aut ipsi ^d sunt disertis , aut diserta legere ^f malunt , ^g nec quærunt vera , sed ^b dul- ^g ^h cia : imo illis hæc videntur esse verissima , quæ auribus blandiuntur. Ita respuunt veritatem , dum sermo-

^a *intimos* non extat in ed.

^b hæc paulo aliter leguntur in ed.

^c MS. *certe*.

^d ed. *creditur*.

^e ed. *quia*.

^f ed. *volunt*.

^g MS. *non*

^h MS. *dubia*.

^anis ^a suavitatem capiuntur. Voluptas vero, quæ spectat ad visum, multiformis est. Nam quæ percipitur ex rerum pretiosarum pulchritudine, avaritiam concitat, quæ aliena esse debet à sapiente atque iusto: quæ autem capitur de specie mulierum, ^b in alteram ^b rapit voluptatem, de quâ jam superius locuti sumus.

CAPUT LXIII.

Superest de spectaculis dicere, quæ quoniam potentia sunt ad corrumpendos animos, vitanda sapientibus & cavenda sunt ^c totaliter; quod ad celebrandos deorum honores inventa memorantur. Nam ^d munerum editiones ^e Saturno factæ sunt. Scena Liberi patris est. Ludi vero

^a ed. varietate.

^b MS. capit.

^c MS. sum.

^d MS. numerum.

^e MS. Saturni festa.

Circenses Neptuno dicati putantur, ut jam qui ^a spectaculis interest, ^a relicto Dei cultu, ad profanos ritus transiisse videatur. Sed ego de re malo dicere, quam de origine. Quid tam horribile, tam tetrum, quam hominis trucidatio? Ideo severissimis legibus vita nostra ^b munitur, ^b ideo bella execrabilia sunt. ^c Invenit ^c tamen consuetudo, quatenus homicidium sine bello ac sine legibus ^d faciat, & hoc sibi voluptas quod ^d scelus vindicabit. Quod si interesse homicidio sceleris conscientia est, & ^e eidem facinori peccator obstri- ^e ctus est, cui & admissor; ergo & ^f in ^f his gladiatorum cædibus non minus cruore profunditur, qui spectat, quam ille qui facit; nec potest es-

^a ed. spectat vel interest.

^b ed. multatur.

^c ed. inventa.

^d ed. faciant & hoc ut scelus vindicent.

^e ed. eodem facinore spectator obstrictus est, quo & admissor.

^f ed. & his gladiatorum sceleribus.

se immunis à sanguine, qui voluit effundi, aut videri non interfecisse, ^a qui interfectori & ^a favit & præmium postulavit. Quid scena? num sanctior? in quâ comœdia de stupris & amoribus, tragœdia de incestis & parricidiis fabulatur. ^b Histriorum etiam impudici gestus, quibus infames fœminas imitantur, libidines, quas saltando exprimunt, docent. ^c Nec minus corruptelarum ^d disciplina est, in ^d qua fiunt per imaginem, quæ ^e pudenda sunt, ut fiant sine pudore, quæ vera sunt. Spectant hæc adolescentes, quorum lubrica ætas, quæ frænari ac regi debet, ad vitia & peccata his imaginibus eruditur. Circus ^f vero innocentior existimatur, sed major hîc furor est, siquidem mentes spe-

^a ed. favet.

^b ed. histrionici.

^c ed. an non minus corruptela disciplinarum.

^d quâ legendum pato, non quo.

^e ed. non sunt pro pudenda sunt.

^f ed. pro vero habent non.

stantium tanta efferuntur insania, ut non modo in convitia, sed etiam in rixas ^a & prælia & contentiones ^a sæpe consurgant. Fugienda igitur omnia spectacula, ut tranquillum mentis statum tenere possimus. Renuntiandum noxiis voluptatibus, ne ^b deleniti suavitatem pestiferam, in mortis ^c plagas incidamus. ^c

CAPUT LXIV.

^d **P**lacet sola virtus, cujus merces ^d immortalis est, quum vicerit voluptatem. ^e Superatis autem ^e affectibus, & perdomitis voluptatibus, facilis in comprimendis cæteris labor est: ei, qui sit Dei veritatisque ^f sectator: non maledicet ^g unquam, ^g

^a ed. nec non &c.

^b ed. deliniti.

^c ed. laqueos pro plagas.

^d MS. placeat.

^e ed. suppositis.

^f ei, qui sit deest in MS.

^g ed. inquam.

^a qui ^a speravit à Deo benedictio-
^b nem. ^b Non pejerabit, sed ne jura-
 bit quidem, ne quando vel necessi-
 tate, vel consuetudine in perjurium
 cadat. Nihil subdole, nihil dissimu-
 lanter loquetur, neque abnegabit,
^c quod ^c sponderit, neque promit-
 tet, quod facere non possit, non in-
^d videbit cuiquam, qui ^d se suoque
^e contentus ^e sit, nec detrahet, aut
 male alteri volet, in quem forsitan
 beneficia Dei proniora sunt. Non
 furabitur, nec omnino quicquam
 concupiscet alienum, non dabit in
^g ^f usu pecuniam, (hoc est enim ^g de
^b alienis malis lucra ^b capere) nec ta-
ⁱ men negabit, ⁱ si quem necessitas
^k cogit mutuari. Non ^k sit asper in fi-

^a ed. expectabit.

^b pro non pejerabit. ed. hinc vitabit.

^c MS. sponderit.

^d ed. de suo pro se suoque.

^e sit non extat in ed.

^f ed. usura.

^g de alienis deest in MS.

^h ed. captare.

ⁱ MS. si qui si quem ed. si quidem.

^k ed. erit pro sit.

lium neque in servum : meminerit, quod & ipse patrem habeat & dominum. Ita cum his ager, quemadmodum secum agi ^a volet. Munera ^a superabundantia non ^b accipiet à ^b tenuioribus ; nec enim justum est augeri patrimonia locupletum per damna miserorum. Vetus præceptum est, non occidere, quod non sic accipi debet, tanquam jubeamur ab homicidio tantum, quod etiam legibus publicis ^c vindicatur, manus ^c abstinere. ^d Hâc jussione interposita, ^d nec verbo licebit periculum inferre, nec infantem necare aut exponere, nec seipsum voluntaria ^e morte damnare. Item non adulterare, sed hoc præcepto non solum corrumpere alienum matrimonium ^f prohibemur, ^f quod etiam communi gentium jure

^a ed. vellet.

^b ed. recipiet.

^c ed. jubetur.

^d pro hâc ed. habent sed nec.

— ^e MS mortis inferre.

^f ed. prohibetur.

damnatur, verum etiam prostitutis corporibus abstinere. Supra leges enim Dei lex est: ea quoque, quæ pro licitis habentur, vetat, ut justitiam consummet. Ejusdem legis est, falsum testimonium non dicere, ^a quod & ipsum latius patet. ^a Nam si falsum testimonium mendacio nocet ei, contra quem dicitur, nunquam igitur mentiendum est, quia mendacium semper aut fallit aut ^b nocet. ^b Non est ergo vir justus, qui etiam sine noxa in otioso sermone ^c mentitur. ^c Huic vero nec adulari licet, perniciofa est enim ac deceptorix adulatio: sed ubique ^d custodiet veritatem. Quæ licet sit ad præsens influavis, tamen, quum fructus ejus atque utilitas apparuerit, non odium pariet, (ut ait Poëta) sed gratiam.

^a ed. si mendacium nocet ei, contra quem dicitur & fallit eum; apud quem dicitur, nunquam.

^b ed non est vir justus, qui non sine noxa vitioso sermone.

^c ed. Hinc.

^d ed. custodiat.

CAPUT LXV.

DIxi de iis, quæ vetantur: dicam nunc breviter, quæ iubentur. Innocentiæ proxima est misericordia. Illa enim malum non facit, hæc bonum operatur: illa inchoat iustitiam, hæc complet. Nam, cum imbecillior sit hominum natura quam cæterarum animantium, quas Deus & instructas ad ^a inferendam & munitas ad vim repellendam figuravit, ^b affectum nobis misericordiæ dedit; ut omne præsidium vitæ nostræ in mutuis auxiliis poneremus. Si enim ^c facti ab uno ^a Deo, & orti ab uno homine, consanguinitatis jure sociamur: omnem igitur hominem diligere debemus. Itaque non tantum inferre injuriam non oportet, sed ne illatam quidem

^a MS *ferendum*.

^b verba *affectum* usque ad *dedit* desunt in MS.

^c ed. *facti*.

vindicare, ut sit in nobis perfecta innocentia. Et ideo jubet nos Deus etiam pro inimicis precem facere semper. Ergo animal commune atque consors esse debemus, ut nos in-
a vicem præstandis *a* & accipiendis au-
b xiliis muniamus. *b* Multis enim ca-
c sibus & incommodis fragilitas *c* no-
d stra subjecta est. *d* Spera & tibi acci-
 dere posse, quod alteri videas acci-
 disse. Ita demum excitaberis ad o-
e pem ferendam, si sumpseris ejus a-
e nimum, qui *e* operam in malis con-
 stitutus implorat. Si quis victu in-
g *f* diget, *f* impertiamur, *g* si quis nu-
h dus occurret, vestiamus, *h* si quis à
 potentiore injuriam sustinet, erua-
 mus. Pateat domicilium nostrum
 peregrinis vel indigentibus tecto.

a ed. recipiendisque.

b ed. in multis.

c nostra non extat in MS.

d ed. speres tibi accidere, quod alteri accidit.

e ed. opem tunc.

f MS. impertiamus.

g si usque ad vestiamus in ed. non extat.

h si quis à non extat in MS.

Pupillis defensio , viduis tutela nostra non desit. Redimere ab hoste captivos ^a magnum misericordiæ ^a opus est , ægros item pauperes visitare atque refovere. Inopes aut ^b ad-^bvenæ si obierint , non patiamur insepultos jacere. Hæc sunt opera , hæc officia misericordiæ , quæ si quis ^c obierit , verum & acceptum sacrificium Deo immolabit. Hæc ^d lit-^dabilior victima est apud Deum , qui non ^e pecudis sanguine , sed hominis ^e pietate placatur , quem Deus , quia justus est , ^f sua & ipsum lege , suâ ^f & conditione persequitur , misertur ^g ei , quem viderit misericordem , inexorabilis est ei , quem precantibus cernit immitem. Ergo , ut hæc omnia , quæ Deo placent , fa-

^a ed. magnanimi opus est , item ægros pauperes visitare atque refovere.

^b pro advenæ ed. habent pauperes.

^c pro obierit extat perfecerit in ed.

^d letabilior. Ita correxit in MS. antiquissima manus.

^e ed. pecudum.

^f MS. suam & ipsum lege sua condicione.

^g MS. ejus.

cere possimus, contemnenda est pecunia, & ad cœlestes transferenda
^a thesauros, ubi nec ^a fur effodiat,
^b nec rubigo ^b consumat, nec tyrannus
^c eripiat, sed nobis ad æternam
^d opulentiam, Deo custode, ^d serve-
 tur.

CAPUT LXVI.

Fides quoque magna justitiæ
 pars est: quæ maxime à nobis,
 qui nomen fidei gerimus, conser-
^e vanda est, præcipue in ^e religione,
^g ^f quia Deus prior est & ^f potior ^g quam
 homo. Et si est gloriosum pro ami-
 cis, pro parentibus, pro liberis, id
 est, pro homine suscipere mortem,
 & qui hoc fecerit, diuturnam me-

^a ed. fur non effodiet.

^b ed. consumet.

^c eripiet in ed.

^d ed. servabitur.

^e ed. religionem.

^f ed. potentior.

^g quam non est in MS.

moriam laudemque consequitur, quanto magis pro Deo, qui potest æternam vitam pro temporali morte præstare ? Itaque quum inciderit ejusmodi necessitas, ut ^a desciscere ^a à Deo, atque ad ritus gentium transire cogamur, nullos nos metus, nullus terror inflectat, quominus traditam nobis fidem custodiamus. Deus sit ante oculos, sit in corde, cujus ^b interno auxilio ^c dolorem viscerum, & adhibita corpori tormenta ^d superemus. Nihil tunc aliud, ^d quam vitæ immortalis præmia cogitemus. Ita facile, etsi dissipandi ^e aut urendi artus fuerint, tolerabimus ^f universa, quæ in nos tyrannicæ ^g crudelitatis amentia molietur. ^g Postremo ipsam mortem non inviti, aut timidi, sed libentes, & in-

^a ed. *discedere*.

^b *æterno*. Ita correxit manus antiqua in MS.

^c ed. *dolor*.

^d *superentur*. ed.

^e *aut urendi* deest in MS.

^f *universa* non extat in ed.

^g *dominationis pro crudelitatis* habent ed.

^a territi subire nitamur, ^a cum sci-
^b mus quali apud Deum gloria ^b fi-
^c mus functuri ^c triumphato seculo ad
promissa venientes, quibus bonis,
quantâ beatitudine brevia hæc pœ-
narum mala & hujus vitæ damna
pensemus. Quod si facultas hujus
gloriæ deerit, habebit fides etiam
in pace mercedem. Teneatur ergo
in omnibus vitæ officiis, teneatur in
matrimonio. Non enim fatis est, si
^d ^d aut alieno toro, aut lupanari ab-
stineas. Qui habet conjugem, nihil
quærat extrinsecus, sed contentus
^f ^e ea sola ^e casti & inviolati ^f cubilis
^g sacramenta custodiat. ^g Est enim
Deo & incestus, qui abjecto jugo,
vel in liberam, vel in servam pere-
grina voluptate luxuriat. Sed sicut

a ut qui pro cum ed.

b ed. sumus.

c triumphato usque ad venientes non extat in MS.

d aut non extat in ed.

e in ed. carnem castiget.

f MS. cubili.

g Adulter enim Deo est perinde atque incestus ita ed.

fœmina castitatis vinculis obligata est, ne aliud concupiscat, ita vir eadem lege teneatur, ^a quoniam Deus ^a virum & uxorem unius corporis compage solidavit. Ideo præcepit, non dimitti uxorem, nisi crimine adulterii ^b relictam : & nunquam ^b conjugalis fœderis vinculum, nisi quod perfidia ruperit, resolvatur. Illud quoque ad consummandam pudicitiam jungitur, ut non modo peccatum ^c absit, verum etiam co-^cgitatio. Pollui enim mentem quamvis inani cupiditate ^d manifestum ^d est. Itaque iustum hominem, qui scit se nec facere oportere, nec velle. Purganda est igitur conscientia, quam Deus pervidet, qui falli non potest. ^e Emaculetur omni labe pe-^ectus, ut templum Dei esse possit,

^a ed. quo Deus & viro uxorem.

^b relictam extat in ed.

^c MS. obsit

^d MS. ita iustum hominem quod sit secus nec facere.

^e evacuetur ed.

quod non auri, nec eboris nitor,
sed fidei & castitatis fulgor illu-
strat.

CAPUT LXVII.

Sed hæc enim omnia difficilia
sunt homini, nec patitur con-
^aditio fragilitatis ^a naturæ esse quen-
quam sine macula. Ultimum ergo
remedium illud est, ut confugiamus
ad pœnitentiam, quæ non minimum
locum inter virtutes habet, quia sui
correctio est; ut quum forte aut re
aut verbo lapsi fuerimus, statim re-
^bsipiscamus, ^b ac nos deliquisse fa-
teamur, oremusque à Deo veniam,
quam pro sua misericordia non ne-
^cgabit, nisi ^c perseverantibus in er-
rore. Magnum est pœnitentiæ auxi-
lium, magnum solatium. Illa est
vulnerum peccatorumque sanatio:

^a natura non extat in MS.

^b ed. aut.

^c ed. perseverabimus.

illa spes, illa portus salutis : quam
 qui tollit, viam vitæ sibi amputat,
 quia nemo esse tam justus potest,
 ut nunquam sit ei poenitentia neces-
 saria. Nos vero etiamsi nullum sit
 peccatum, confiteri tamen debemus
^a Deo, & pro debitis nostris identi-^a
 dem deprecari, gratias agere etiam
 in malis. Hoc ^b enim semper obse-^b
 quium Domino deferamus. Humi-
 litas enim ^c chara & amabilis Deo ^c
 est, ^d qui quum magis suscipiat pec-^d
 catorem confitentem, quam justum
 superbum, quanto magis justum
 suscipiet confitentem, eumque in
 regnis cœlestibus faciet pro humili-
 tate sublimem. Hæc sunt quæ ^e de-^e
 beat cultor Dei exhibere, ^f hæ sunt ^f
 victimæ, hoc sacrificium placabile :

^a non extat in ed. Deo, sed in MS. invenitur.

^b enim non extat in MS.

^c tam chara. ed.

^d ed. ut cum angelis suscipiat peccatorem confitentem,
 quem in regnis cœlestibus faciat pro humilitate sublimari.

^e ed. debet.

^f MS. hæc.

hic verus est cultus, quum homo
 a mentis suæ pignora in a aram Dei
 confert. Summa illa majestas hoc
 b cultore lætatur: hunc ut filium b sus-
 c cipit, c quia donum immortalitatis
 d d impertit, de quâ nunc mihi disse-
 rendum est, & arguenda persuasio
 e eorum, qui extinguere animas cum
 e corporibus e arbitrantur. Qui quia
 nec Deum sciebant, nec arcanum
 f mundi f perspicere poterant, ne ho-
 minis quidem animæque rationem
 comprehenderunt. Quomodo enim
 b g possent g sequentia pervidere, b qui
 scientiam nullo modo habebant?
 i i Negantes igitur esse ullam provi-
 dentiam, utique Deum, qui fons
 & caput rerum est, negaverunt. Se-

a MS. iram.

b e l. suscipit sibi.

c MS. idoneum premium pro quia donum.

d ed. impartitur.

e ed. putaverunt.

f MS. prospicere.

g ed. sapientia providere.

b MS. qui summam non tenebant.

i ed. negantes ergo providentiam, utique Deum, qui fons
 & caput ejus est.

quebatur ut ea quæ sunt, aut semper fuisse dicerent, aut suâ sponte esse nata, aut minutorum seminum conglobatione concreta. Semper fuisse ^a non potest, quod & est ^a & visui subjacet; ipsum enim esse sine aliquo initio non potest. Suâ sponte autem nihil nasci potest, quia nulla est sine ^b generante natura. Semina vero principalia quomodo esse potuerunt, quum & semina ^c ex ^c rebus oriantur, & vicissim res ex feminibus? Nullum igitur semen est, quod originem non ^d habet. Sic factum est, ut quum putarent mundum nulla providentia ^e factum, ne ^e hominem quidem putarint aliqua ratione generari. Quod si nulla esset in fingendo homine ratio versata, ^f immortalem igitur animam es- ^f

a dici non potest; quia quicquid est, esse sine aliquo initio non potest.

b ed. ratione.

c ed. exordiis.

d ed. habeat.

e MS. generatum.

f hæc paulo aliter leguntur in ed.

se non posse. Alii vero ex adverso
^a & Deum esse unum, & ab eo^a mun-
 dum factum, & hominum causa fa-
 ctum, & animas esse immortales
 existimaverunt. Sed quum vera sen-
 tirent, hujus tamen divini operis at-
 que consilii, nec causas, nec ratio-
 nes, nec exitus perspexerunt, ut om-
 ne veritatis arcanum consumma-
^b rent, atque ^b aliquo veluti fine con-
 cluderent. Sed quod illi facere non
 potuerunt, quia veritatem perpe-
 tuo non tenebant, nobis faciendum
 est, qui eam cognovimus, Deo
 annuntiante.

CAPUT LXVIII.

^c **C**onsideremus igitur, quæ ra-
 tio fuerit hujus tanti ^c tam-

^a ed. mundum & hominem esse factum, & animas im-
 mortales existimavere. Sed quum ea senserunt, ii tamen di-
 vini.

^b aliquo non est in ed.

^c tamquam MS.

que immensi operis fabricandi. Fecit Deus mundum, sicut Plato existimavit, sed cur ^a fecerit, non ostendit. Quia bonus, inquit, & invidens nulli, fecit quæ bona sunt. Atqui videmus in rerum natura & bona esse & mala. Potest ^b ergo ^b existere perversus aliquis, qualis fuerit ^a ~~de~~ ille ^c Theodorus & Platoni ^c respondere: Imo quia malus est, fecit quæ mala sunt. Quomodo illum redarguet? Si quæ bona sunt, Deus fecit: unde igitur tanta mala eruperunt, quæ plerumque etiam prævalent bonis? In materia, inquit, continebantur. ^d Bona igitur ^d & mala, aut nihil fecit Deus. Si bona tantum fecit, æterniora sunt mala, quæ facta non sunt, quam bona, quæ habuerunt exordium. Finem

^a ed. fecit.

^b ergo deest in MS.

^c MS. Theodorus.

^d MS. Si mala, ergo & bona, ut aut nihil fecerit Deus: aut si bona tantum.

igitur habebunt, quæ aliquando cœ-
^aperunt, & permanebunt, ^a quæ sem-
 per fuerunt. Mala ergo potiora sunt.
 Si autem potiora esse non possunt,
 ne æterniora quidem possunt. Ergo
 aut utraque semper fuerunt, & Deus
 otiosus: aut utraque ex uno fonte
^bfluxerunt. Est enim ^bconvenien-
 tius, ut Deus omnia fecerit potius
 quam nihil. Ergo secundum senten-
^ctiam Platonis ^cidem Deus & bo-
 nus est, quia bona fecit, & malus,
 quia mala. Quod si fieri non potest,
^dapparet non ideo factum ^desse à
 Deo mundum, quia bonum est
 mundus. Omnia enim complexus
^eest bona & mala, nec ^efecit pro-
 pter se quicquam, sed propter aliud.
^{ff}Domus enim ædificatur non ad

^a quæ deest in MS.

^b ed. *conveniens*.

^c ed. *ideo*.

^d esse mundum, quia mundus bonus est. Quoniam enim
 complexus est, ita edit.

^e MS. *fiet*.

^f enim deest in MS.

hoc solum, ut sit domus, sed ut suscipiat & tueatur habitantem. Item navis fabricatur, non ^a ad hoc ut ^a navis videatur ^b tantum, sed ut in ^b ea possint homines navigare. Vasa ^c item fiunt, non ut vasa sint solum, ^c sed ut capiant, quæ sunt usui necessaria. Sic & mundum Deus ad usum aliquem fecerit necesse est. Stoici aiunt causa hominum factum ^d esse: ^d & recte. Homines enim fruuntur his omnibus bonis, quæ mundus in se continet. Sed ipsi homines cur facti sint, aut quid in illis ^e utilitatis habeat fabricatrix illa rerum providentia, non explicant. Immortales esse animas idem Plato affirmat: sed cur aut quomodo, aut quando, aut per quem immortalitatem assequantur, aut ^f quod sit omnino tan-^f

^a ad hoc deest in MS.

^b tantum deest in ed.

^c autem ed.

^d esse deest in MS.

^e Hæc paulo aliter expressa sunt in ed.

^f ed. quidnam tantum.

tum illud mysterium, cur ii, qui sunt immortales futuri, prius mortales nascantur, deinde decurso ^a temporalis vitæ spatio, atque abjectis fragilium corporum exuviis ad æternam illam beatitudinem transferantur, non comprehendit. Denique nec iudicium Dei, nec discrimen iusti & iniusti explicavit: sed ^c ^b animas, quæ ^b se sceleribus immerferint, hætenus condemnari putavit, ut in pecudibus renascantur, & ita peccatorum suorum luere pœnas, donec rursus ad figuras hominum revertantur, & hoc fieri semper, ^d nec ^d esse finem transmeandi: ludum mihi nescio quem inducit, somnio similem, cui nec ratio ulla, nec Dei gubernatio, nec consilium aliquod inesse videatur.

^a ed. *temporis*.

^b *se* non extat in MS.

^c ed. *immiserint*.

^d ed. *citra* habent pro *esse*.

CAPUT LXIX.

DIcam nunc quæ sit illa ^a sententia, quam ^b ne ii quidem, ^b qui vera dixerunt, collatis in unum causis atque ^c rationibus connectere ^c potuerunt. Factus à Deo mundus, ut homines nascerentur: nascuntur autem homines, ut Deum patrem agnoscant, ^d in quo est sapientia; ^d agnoscunt, ut colant, in quo est iustitia; colunt, ut mercedem immortalitatis accipiant; accipiunt immortalitatem, ut in ^e æternum Deo serviant. Videsne, quemadmodum sibi connexa ^f sint & prima cum mediis, & media cum extremis? ^g Inspiciamus singula, & videamus u-

^a *summa* MS.

^b *ed. nec.*

^c *ed. fictionibus.*

^d *hæc verba usque ad ut desunt in ed.*

^e *æterno* MS.

^f *MS. sunt.*

^g *ed. inspiciantur.*

^atrumne illis ratio ^a quoque subsi-
^bstat. Fecit ^b ergo Deus mundum pro-
 pter hominem. Hoc qui non videt,
 non multum distat à pecude. Quis
 cœlum suspicit nisi homo? quis so-
^clem? quis astra? quis ^c omnia Dei
 opera miratur, nisi homo? Quis co-
 lit terram? quis ex eâ fructum ca-
 pit? Quis navigat mare? Quis pis-
 ces, quis volatilia, quis quadrupe-
 des habet in potestate nisi homo?
 Cuncta igitur propter hominem
^dDeus fecit: quia usui ^d hominis cun-
^ecta cessere. ^e Viderunt hoc philoso-
 phi, sed illud quod sequitur, non
 viderunt, quod ipsum hominem
 propter se fecerit. Erat enim conse-
 quens, & pium, & necessarium, ut
^fquum hominis causa ^f tantam ope-
 ram molitus sit, quum tantum illi

^a quoque deest in MS.

^b ergo deest in MS.

^c omnia deest in ed.

^d ed. hominum.

ed. recte ergo viderunt philosophi.

^f MS. tanta opera.

honoris, ^a tantum dederit potestatis ^a
 ut dominetur ^b in mundo, ^c & homo ^b
 agnosceret ^d Deum, tantorum be- ^d
 neficiorum autorem, qui ^e & ipsum ^e
 fecit mundum propter ipsum, eique
 cultum & honorem debitum redde-
 ret. Hic Plato aberravit: hic perdi-
 dit, quam primùm arripuerat, ve-
 ritatem, quum de cultu ejus Dei,
 quem conditorem rerum ac paren-
 tem fatebatur, obticuit; nec intelle-
 xit hominem Deo ^f pietatis vincu- ^f
 lis esse religatum, unde ipsa religio
 nominatur, & hoc ^g esse solum, ^g
 propter ^b quod animæ immortales ^b
 fiant. Sensit tamen æternas esse: sed
 non per gradus ad eam sententiam
 descendit. Amputatis enim mediis,

^a ed. tantum illi potestatis tribuerit.

^b in deest in ed.

^c & deest in ed.

^d ed. Dominum.

^e & ipsum deest in ed.

^f ed. potestatis.

^g ed. est.

^g MS. quid.

^a *a* incidit potius in veritatem quasi per abruptum aliquod præcipitium: nec ulterius progressus est, quoniam ^b *b* casu non ratione verum invenerat. Colendus est igitur Deus, ut per religionem, quæ eadem iustitia est, accipiat homo à Deo immortalitatem, nec est ullum aliud præmium piæ mentis: quæ si est invisibilis, ^c non potest ab invisibili Deo, *c* nisi invisibili mercede donari.

CAPUT LXX.

Purimis vero argumentis colligi potest æternas esse animas. Plato ait quod per seipsum semper ^d movetur, neque principium *d* motus habet, etiam finem non habere; animum autem hominis per se semper ^e moveri, *e* qui quia sit ad cogi-

a ed. incidit in totius rei veritatem.

b ed. casu ad eam non ratione pervenerat.

c nisi invisibili deest in MS.

d ed. motus neque finem posse habere.

e ed. non habet quia.

tandum mobilis , ad inveniendum
 solers , ad percipiendum facilis , ad
^a discendum capax , ^b & quia præ- ^a ^b
 terita teneat , præsentia comprehen-
 dar , futura prospiciat , multarum-
 que rerum & artium scientiam com-
 plectatur , immortalem esse ; siqui-
 dem nihil habeat in se terreni pon-
 deris labe concretum. Præterea ex
 virtute ^c ac voluptate intelligitur æ- ^c
 ternitas animæ. Voluptas ^d omnibus ^d
 est communis animalibus , virtus so-
 lius est hominis ; illa vitiosa est , hæc
 honesta ; illa secundum naturam ,
 hæc adversa naturæ , nisi anima im-
 mortalis est. Virtus enim pro fide
^e & pro justitia nec egestatem timet , ^e
 nec exilium metuit , nec carcerem
 perhorrescit , nec dolorem reformi-
 dat , nec mortem recusat , quæ quia

^a MS. dicendum.

^b ed. ut qui.

^c an pro ac habent ed.

^d ed. omnis communis.

^e & nec in ed. nec in MS. extat.

naturæ contraria sunt, aut stultitia est virtus, si & commoda impedit & vitæ nocet: aut si stultitia non est, ergo anima immortalis est, & ideo præsentia bona contemnit, quia sunt alia potiora, quæ post dissolutionem corporis sui assequatur. Illud ^a etiam maximum argumentum immortalitatis, quod Deum solus homo agnoscit. In mutis nulla suspicio religionis est, ^b quia terrena sunt in terramque prostrata. Homo ideo rectus aspicit cælum, ut Deum ^d quærat. ^c Non potest ^d igitur non esse immortalis, qui immortalitatem desiderat. Non potest esse solubilis, qui cum Deo & vultu & mente communis est. Denique cælesti elemento, quod est ignis, homo solus utitur. Si enim lux per ignem, vita per lucem, apparet eum, qui usum ig-

^a ed. *autem.*

^b ed. *quia terrena prospiciunt, homo.*

^c ed. *an.*

^d ed. *ergo esse mortalis.*

nis ^a habet , non esse mortalem ;
 quoniam ^b id illi proximum , id fa-
 miliare est , sine quo non potest nec
 lux nec vita constare. Sed quid ar-
 gumentis colligimus æternas esse a-
 nimas , quum habeamus testimonia
 divina ? Id enim sacræ literæ ac vo-
 ces Prophetarum docent. Quod si
 cui parum ^c videtur , legat carmina ^c
 Sibyllarum , Apollinis quoque Mi-
 lesii responsa consideret ; ut intelli-
 gat delirasse Democritum , & Epi-
 curum , & Dicæarchum , qui soli
 omnium ^d mortalium , quod est evi-^d
 dens , negaverunt. Confirmatâ im-
 mortalitate , superest docere , ^e à ^e
 quo , & quibus , & quomodo , &
 quando tribuatur ? Quum certa &
 constituta divinitus tempora com-
 pleri cœperint , ^f interitum & con-^f

^a MS. habeat.

^b id deest in MS.

^c ed. videatur.

^d mortalium deest in MS.

^e ed. à quo ei tribuatur.

^f ed. & interitum.

^a summationem ^a rerum fieri necesse est, ut innovetur à Deo mundus. Id ^b vero ^b tempus in proximo est, quantum de numero annorum, deque signis, quæ ^c prædicta sunt à Prophetis, colligi potest. Sed quum ^d sint innumerabilia, quæ de fine sæculi, ^e & ^e conclusione temporum dicta sunt, ea ipsa quæ dicuntur, nuda ponenda sunt, quoniam ut testimoniis utamur immensum est. Si ^f quis illa desiderat, aut ^f nobis minus credit, adeat ad ^g ipsum sacrum cœlestium literarum, quarum ^h fide ^h instructus errasse philosophos sentiat, qui aut æternum esse hunc mundum, aut infinita esse annorum millia putaverunt, ex quo fuerit instructus. Nondum enim sex millia

^a rerum non est in MS.

^b ed. tempore.

^c MS. prædicata.

^d sint deest in MS.

^e ed. consummatione.

^f MS. novissimus.

^g ipsum deest in ed.

^h ed. instructor.

completa sunt , quo numero consummato , ^a tunc demum malum ^a omne ^b tolletur , ut regnet sola ju- ^b stitia. Quod quatenus eventurum sit , paucis explicabo.

CAPUT LXXI.

HÆc ^c autem à Prophetis , sed ^e ut vatibus , futura dicuntur. Quum cœperit mundo finis ultimus propinquare , malitia invalescet , omnia vitiorum & fraudum genera crebrescent , justitia interibit , fides , pax , misericordia , pudor , veritas non erit , vis & audacia prævalebit , nemo quicquam habebit , nisi ^d male partum , manuque defen- ^d sum. Si qui erunt boni , prædæ ac ludibrio habebuntur. Nemo pietatem parentibus exhibebit , nemo in-

^a tum ed.

MS. tollatur.

^c à Prophetis & à vatibus ed.

MS manu.

fantis aut senis miserebitur , avari-
 a^a tia^a & libido universa corrumpet.
 Erunt cædes & sanguinis effusiones.
 Erunt bella non modo externa & fi-
 nitima , verum etiam intestina. Ci-
 vitates inter se belligerabunt , om-
 nis^b sexus & omnis ætas arma^b tra-
 ctabunt. Non imperii dignitas con-
 servabitur , non militiæ disciplina ,
 sed more latrocinii deprædatio &
 c^c vastitas fiet. Regnum multiplica-
 bitur , & decem viri occupabunt or-
 bem^d & partientur , e^e & vora-
 g^g f^f bunt , f^f & existet g^g alius longe po-
 tentior ac nequior , qui tribus^h ex
 eo numero deletis , aliam possidebit ,
 k^k iⁱ & cæteris in k^k potestatem suam re-

^a & deest in ed.

^b MS. tractabit.

^c ed. vastatio.

^d & non extat in MS.

^e MS. devorabunt.

^f & non extat in MS.

^g alius non est in ed.

^h ex eo numero deest in ed.

ⁱ & non est in ed.

^k ed. potestate sua.

daetis & ^a adscitis vexabit omnem^a terram. Novas leges statuet, veteres abrogabit, rempublicam suam faciet, nomen imperii sedemque mutabit. Tunc erit tempus infandum & execrabile, ^b quo nemini libeat vivere. Denique in eum statum res cadet, ut ^c omnes vivos lamentatio, mortuos gratulatio sequatur. Civitates & oppida interibunt, modo ferro, modo igni, modo terræ motibus crebris, modo aquarum inundatione, modo pestilentia & fame. Terra nihil feret, aut ^d frigori^d bus nimis, aut caloribus sterilis. Aqua omnis partim mutabitur in cruorem, partim ^e amaritudine vitiabitur^e; ut nihil sit nec ad cibos utile, nec ad ^f potum salubre. His malis ^f ^g accedent etiam prodigia de cœlo, ^g

^a abscissis vorabit omnem ita ed.

^b in MS. desunt verba quo nemini libeat vivere.

^c omnes deest in MS.

^d ed. rigoribus.

^e MS amaritudinem.

MS. potu.

^f ed. accedent prodigia hominibus ad timorem.

ne quid desit hominibus ad timorem. Cometæ crebro apparebunt. ^a Sol perpetuo ^a pallore fuscabitur. ^b Luna sanguine inficietur, nec ^c missæ lucis damna ^c reparabit. Stellæ omnes decident, nec temporibus sua ratio constabit, hyeme atque æstate ^d confusis. Tunc & annus, & mensis, & dies breviabitur. Et hanc esse mundi senectutem ac defectiōnem Trismegistus elocutus est. Quæ ^e cū ^e evenerint, adesse tempus ^f sciendum est, ^f quo Deus ad commutandum sæculum revertatur. Inter hæc autem mala surget Rex impius, non modo generi hominum, sed etiam Deo inimicus. Hic reliquias illius ^g prioris tyranni conteret, cruciabit, vexabit, interimet.

^a ed. squalore.

^b ed. lunam color sanguinis obumbrabit.

^c MS. reparavit.

^d MS. confusi.

^e ed. venerit.

^f MS. quod.

^g MS. priorib.

Tunc ^a erunt lachrymæ juges, lu-^a
 ctus & gemitus perpetes; & ^b ad ^b
 Deum cassæ preces: nulla requies
^c à formidine, nec somnus ad re-^c
 quietem. Dies cladem, nox ^d metum ^d
 semper augebit. Sic orbis terrarum
 pene ad solitudinem, ^e certe ad ra-^e
 ritatem hominum redigetur. Tunc
^f & impius justos homines, ac ^g di-^f ^g
 catos Deo persequetur, & se coli
 jubebit ut Deum. Se enim dicet es-
 se ^h Christum, ⁱ cujus erit adversa-^h ⁱ
 rius. Ut credi ea possint, accipiet po-
 testatem mirabilia faciendi, ut ig-
 nis descendat ^k à cœlo, ut sol ^l de-^k ^l
 sistat à cursu ^m suo, ut imago, quam ^m

^a edita habent non nisi etiam lachryma.

^b ed. ad eum.

^c ed. ad formidinem aut somnus ad quietem.

^d MS. tecum. ed. metus, sed apparet legendum esse me-
 um, si ista comparemus.

^e certe ad raritatem deest in ed.

^f & deest in ed.

^g deditos est in ed.

^h ed. Deum pro Christum habet.

ⁱ ed. quum sit Antichristus: qui ut adversari ei possit.

^k ed. de

^l MS. resistat.

^m suo non extat in ed.

posuerit, loquatur. Quibus prodigiis ^a illiciet multos, ut adorent eum, signumque ejus in manu aut fronte suscipiant. Et qui non adoraverit, signumque susceperit, exquisitis cruciatibus morietur. Ita fere duas partes exterminabit, tertia in desertas solitudines fugiet. Sed ^b ille ^b vecors, ira implacabili furens, adducet exercitum, & obsidebit montem, quo justī confugerint. Qui quum se viderint circumfessos, implorabunt auxilium Dei voce magnā, ^c & exaudiet eos, & mittet eis liberatorem.

CAPUT LXXII.

^d **T**unc cœlum ^d in tempestate patefiet, & descendet Christus in virtute magnā, & ^e anteibit

^a alliciet ed.

^b ed. protervia.

^c ed. & audiet eos Deus & immittet.

^d ed. in tempesta nocte.

^e ed. antecedit.

cum claritas ignea , & ^a vis inæsti-
 mabilis Angelorum , & extinguetur
 omnis illa multitudo impiorum , &
 torrentes sanguinis current , & ipse
 ductor effugiet , atque exercitu sæ-
 pe reparato , quartum prælium fa-
 ciet , quo captus cum cæteris ^b om- ^b
 nibus tyrannis, ^c tradetur exustioni. ^c
 Sed & ipse dæmonum princeps , au-
 ctor & machinator malorum , cate-
 nis ^d igneis alligatus , custodiæ dabi- ^d
 tur ; ut pacem mundus accipiat , ^e & ^e
 vexata sæculis terra requiescat. Pa-
 ce igitur ^f parta , compressoque om- ^f
 ni malo , Rex ille justus & victor ,
 iudicium magnum de vivis & mor-
 tuis faciet super terram , & viventi-
 bus quidem justis traderet in ^g servi- ^g
 tium gentes universas , mortuos au-

^a ed. *virtus*.

^b *omnibus* non extat in ed.

^c *traditur* MS.

^d *igneis* deest in MS.

^e *ut pro* & extat in ed.

^f MS. *parata*.

^g *servitutem* ed.

tem ad æternam vitam suscitabit, &
^a in terrâ cum ^a iis ipse regnabit, &
 condet sanctam civitatem, & erit
^b hoc regnum justorum mille annis.
^c Per idem tempus ^c & stellæ candi-
 diores erunt, & claritas solis auge-
 bitur, & luna non patietur diminu-
 tionem. Tunc descendet à Deo plu-
 via benedictionis matutina & ves-
 pertina: & omnem frugem terra si-
 ne labore hominum procreabit. Stil-
 labunt mella de rupibus, lactis &
 vini fontes exuberabunt. Bestiæ de-
 posita feritate mansuescent, lupus
 inter pecudes errabit innoxius, vi-
 tulus cum leone pascetur, columba
 cum accipitre congregabitur, ser-
 pens virus non habebit, nullum ani-
 mal vivet ex sanguine. Omnibus e-
 nim Deus copiosum atque innocen-
 tem victum ^d ministrabit. Peractis

^a ed. *his*.

^b hoc deest in ed.

^c & deest in MS.

^d ed. *dabit*.

vero mille annis, ac resoluta dæmonum principe, rebellabunt gentes adversus justos, & veniet innumerable multitudo ad expugnandam^a sanctorum civitatem. Tunc fiet ultimum^a iudicium Dei adversus gentes. Concutiet enim à fundamentis suis terram, & corruent civitates, & pluet super impios ignem cum sulphure & grandine, & ardebunt, & se invicem trucidabunt. Iusti vero sub terra paulisper latebunt, donec perditio gentium fiat, & exibunt post diem tertium, & videbunt campos cadaveribus opertos. Tunc^b fiet terræ motus, & c^c scindentur^b montes, & subsident valles in altitudinem profundam, & congerentur in^d eam corpora mortuorum, & vocabitur nomen ejus^e πολυάνδριον. Post^e

^a ed. delendam sanctorum gentem. Concutiet

^b ed. fient.

^c ed. scindent se montes, & subsident in latitudine vallis profunda.

^d ed. eā.

^e MS. Polyandrium.

^a hæc renovabit ^a Deus mundum, & transformabit justos in figuras Angelorum; ut immortalī veste donati, ^b serviant Deo in sempiternum. ^b Et hoc erit regnum Dei, quod finem ^c non habebit. Tunc ^c & impii resurgent, non ad vitam, sed ad poenam. ^d Eos quoque secundā resurrectione factā, Deus excitabit, ut ^e ad perpetua tormenta ^e damnati, & æternis ignibus traditi, merita pro ^f sceleribus suis ^f supplicia persolvant.

^a Deus deest in ed.

^b ed. figuram.

^c ed. immortalitatis.

^d verba hæc & hoc usque ad habebit non extant in ed.

^e ed. enim pro &

^f ed. eosque.

^g ed. damnet æternisque.

^h supplicia non extat in ed.

E P I L O G U S.

Q Uare quum hæc omnia vera & certa sint, Prophetarum omnium consonanti adnuntiatione prædicta, quum eadem Trismegistus, eadem ^b Hydaspes, eadem Sibyllæ ^c cecinerint, dubitari non potest ^d quin spes omnis vitæ ^d ac salutis in sola Dei religione ^e sit ^e posita. Itaque nisi homo ^f Christum ^f susceperit, quem Deus ad liberationem misit ^g atque missurus est, nisi summum Deum Christum cognoverit, nisi mandata ejus ^h legemque ^h servaverit, in eas incidet pœnas, de

^a ed. Hæc omnia vera, omnium consona administratione prædicta.

^b MS. Hystaspes.

^c ed. concinuerint.

^d ed. curæ spes omnes vitæ.

^e ed. sunt.

^f Christum non est in ed.

^g ed. ista non habent, sed nisi summum Deum per eum, qui missus est, cognoverit.

^h ed. legesque.

quibus locuti sumus. Proinde fragilia contemnenda sunt, ut solida consequamur, spernenda terrena, ^a ut cœlestibus ^a honoremur, temporalia fugienda, ut ad æterna ^b fugiamus. Erudiat se quisque ad justitiam, ^c reformet ad continentiam, ^d præparet ad agonem, instruat ad virtutem, ut si forte adversarius indixerit bellum, nullâ vi, nullo terrore, nullis cruciatibus à recto & bono ^e depellatur, non se subternat insensibilibus figmentis, sed verum & solum Deum rectus ^f agnoscat, abjiciat voluptates, quarum illecebris anima sublimis deprimitur ad terram, teneat innocentiam, profit quamplurimis, incorruptibiles sibi thesauros bonis operibus ac-

^a Ita MS. sed ed. *oneremur*.

^b ed. *veniamus*.

^c ed. *firmet*.

^d *præparet ad agonem* deest in MS.

^e ed. *divellatur*.

^f ed. *cognoscat*.

quirat, ut possit, Deo iudice, pro
virtutis suæ meritis, vel coronam
fidei, vel præmium immortalitatis
adipisci.

FINIS.

HISTORIA HÆRESEOS Manichæorum.

^a **S**cythianus quidam fuit ex genere Saracenorum, à quo hæresis Manichæorum orta est, qui adversus veram rectamque fidem quatuor libros conscripsit, quorum unum vocavit *mysterium*, secundum *Capitulorum*, tertium *Evangelium*, quartum vero *Thesaurum* appellavit, & habuit discipulum nomine *Terebintus*, qui discipulus, mortuo *Scythiano*, ^b sumens memoratos quatuor libros, nec non & pecuniam ^c non parvam, quoniam ^c fuit *Scythianus* valde ditissimus erat. Ergo, ut memorabimus, *Terebintus* devenit in Persida, & à quâdam viduâ

^a MS. Scitianus.

^b sumebat.

^c hoc fuit delendum esse arbitror.

solitariâ susceptus est, quæ sola secreta ejus scire potuit. Hic elatione tumidus dicebat se de virgine natum, & ab Angelo in montibus enutritum, qui etiam, mutato sibi nomine, *Buddam* se pro *Terebinto* appellavit. Sed cum quâdam die in solario ascenderet, ab immundo spiritu exinde dejectus, repente spiritum reddidit. Tum vidua, quæ eum susceperat, pro morte ejus pecuniæ cupiditate gavisâ puerum sibi pro senectutis solatio ^a comparavit, nomine *Curbitius*, quem & litteris non mediocribus erudit, post cujus mortem non solum libros, quos *Terebintus* reliquerat, sed & pecuniam *Curbicii* sumens, Trembi discipulos adquisivit, quorum unus *Thomas*, alius *Abda*, tertius est *Hermas*. Hos ad prædicandum libros, quos *Scythianus* conscripserat, mittebat, ^b qui-^b

^a MS comparabit.

^b MS. per quibus.

bus plurimæ provinciæ in memora-
tâ sectâ irretitæ sunt. Tamen & ipse
Curbicius post mortem viduæ, im-
mutato sibi nomine *Manen* se pro
^a *Curbicio* nuncupavit, qui aliquan-
do à Rege Persarum comprehensus,
tali sententiâ damnatus est, ut hir-
corum more discoriatus, uter ejus ad
portam penderet, carnes vero ejus
volucris cœli ad escam profice-
rent. Hæc ita esse melius nosse cu-
pientes Archelaum legant.

F R A G M E N T U M
de origine humani generis.

UNde homo si natus est, ha-
bet genitorem, si factus est,
habet autorem? Dei omnipotentis
sapientia limum terræ sumens ho-
minem facere cogitavit, & cum fa-
ctus esset homo in animam viyam,

^a MS. *Curbicius*.

& esset solitarius, adparens in oculis Dei, quem tamen in abdito duos in unam carnem fecisset, palam ostendit, os de ossibus ejus sumens ex eâdem, unamque carnem mulierem illi faciens, adparuerunt duo in unam carnem, & cum illam vidisset, ita se agnoscens in illam, & ex se prolata testus lingua ait: Hoc de ossibus meis est, & caro ista ex carne meâ est, propter hoc mulier vocabitur, & per invidiam diaboli, qui jampridem ceciderat Lucifer de cœlo, qui mane oriebatur, mors introivit in orbem terrarum, ita ut per mulierem abundaret poculum mortis, & per auctorem vitæ vox salutis adpareret in tabernaculis justorum, & claresceret per virginem resurrectio mortuorum. Ipse enim Adam, quem Dominus eduxerat à dilecto suo, & ex limo terræ evocavit, vultum quidem nativitatis à dilecto suo, id est, ab speculum ma-

jestatis , & carnem è limo terræ,
cognovit mulierem suam , & pepe-
rit hominem primogenitum suum ,
quem nuncupavit nomine Cain.
Quem ille superbus Lucifer stella a-
maritudinis seduxit , ut germanum
suum , pastorem ovium , interimeret
parricida terræ cultor. Deinde ge-
nuit Adam loco Abel , de quo ait
mater : Comparavi hominem per
Deum , & vocavit nomen ejus Seth,
cujus nomen latina lingua resurre-
ctio interpretatur ; quoniam per ip-
sum suscitavit Deus semen justo-
rum , per quam progeniem perve-
nitur usque ad Christum , ducem ,
vitæ autorem , qui suscitavit in se
& per se semen justorum. Ipse enim
Seth ut resurrectio genuit Enos , qui
appellatus est latina lingua renova-
tio. Enos genuit Cainan , cujus no-
men appellatur natura Dei. Cainan
genuit Malelehel , qui interpretatur
Plantatio Dei. Malelehel genuit Ja-

red, cujus nomen interpretatur descensio. Jared genuit Enoch, cujus nomen latina lingua renovans dicitur. Enoch genuit Mattufalam, cujus nomen appellatur missus. Mattufalam genuit Lamech, qui appellatur bonæ mentis. Lamech genuit Noë, qui interpretatur requies, quoniam de ipso prophetavit pater ejus dicens: Hic nobis dabit requiem ab omnibus operibus nostris. Enoch, quem cum justum invenisset Dominus, antequam eum transferret, genuit Mattufalam, qui una cum Helian oportebit prophetare in novissimo tempore diebus mille CCLX. quos & interficiet Antichristus, ubi & Dominus eorum crucifixus est, in regno utique Romano, non in Calvariæ locum. Cain vero, cujus nomen interpretatur crescens, id est, perseverans in malitia superbiæ, genuit Enos, Enos genuit Gedam. Ipse est qui habuit murorum scien-

tiam. Gedam genuit Malelelech ;
cujus nomen interpretatur auditio
fortis. Malelelech genuit Mattusa-
lam. Mattufalam genuit Lamech,
illum , qui habuit duas uxores , una
nomine Ada , & alia nomine Sella.
Ipse occidit virum in vulnere suo ,
& juvenem in livore suo , qui & ait:
Septies vindicatum est de Cain , de
Lamech autem septuagies septies ,
quem apparet occidisse Cain. La-
mech genuit Tobel , qui est pater
inhabitantium in tabernaculis , &
aliud genuit Jubal. Ipse est qui o-
stendit psalterium & citharam , qui
de Adana nascitur Jubal. De Sella
vero nascitur Tobel , qui fuit faber
ferrarius & ærarius , & habuit foro-
rem nomine Noëma. Ipsa est quæ
psallebat voce , non organo. Per
hanc progeniem excrevit multitu-
do hominum , quoadusque adveni-
ret super eos horrenda catago , &
cooperuit eos cataclysmus , & dis-

perdit eos, quoniam miscuerunt se filii Dei cum filias hominum, ex quibus nati sunt Gigantes. Sem post diluvium genuit filios sex, Elam, ex quo Elamitæ nati sunt; secundum Assyr, ex quo Assyrii, quem Nebroth gigas, nepos Cham exclusit de terra Sennar, id est, de terra servili. Tunc fugiens condidit Nineve, & Rooboth, & Calechi, & Dasen. Tertius filius Arfaxat, qui dictus est leo veniens, ex quo Chaldæi. Quartus filius Lud, qui interpretatur nascens, ex quo Latones. Quintus filius Aram, qui interpretatur altus, ex quo Hei nati sunt. Sextus filius Canaan, qui interpretatur natura Dei, ex quo veniunt Lydii filii Aram, nepotes Sem. Primus filius Obs, qui interpretatur chorus; secundus Ul, qui dicitur in perpetuum, ex quo Armenii veniunt; tertius Cateria, qui interpretatur superans, ex quo Caspen. Filii autem

Salæ, qui est filius Arfaxat, qui dictus est leo veniens, & ideo leo veniens, quia ex ipso venit Dominus Christus, leo fortis. Hic Sala interpretatur nuntius. Ex ipso natus est Heber, qui interpretatur trans flumen. Sala ergo genuit Phalech, Phalech genuit Ragau, Ragau genuit Seruch.

De Jectan Indii.

De Salech Bactriani.

De Soromot Arabes minores.

De Iduram Camerii.

De Odera Mardi.

De Jetel Parti.

De Clam Cedrusi.

De Gabel Scythæ.

De Abimelech Scani.

De Sabeu Arabes majus.

De Ebilath Gymnosophistæ.

Hi tribus Sem fortiti sunt terram à Persida, & è Bactra non usque India longitudine à Riconorura usque Gadis, quæ est usque ad austrum.

Ipsa est pars Orientis , & habent
fluvium Euphratem. Item tribus fi-
liorum Cham. Cham genuit Chus,
ex quo Æthiopes.

De Mestrau Ægypti.

De Phul Trogoditæ.

De Canaan Afri & Phœnices.

Filii Chus. Primus Siba , qui inter-
pretatur tolle & veni , ex quo Sa-
baitæ ; secundus Ebilach , qui inter-
pretatur parturiens ; tertius Sebath,
id est , tolle tu ; quartus Regma , id
est , clamatus ; quintus Sabacatha ,
id est , ornatus ; sextus Nebroth , id
est , rebellans. Ipse gigas venatur
ante Dominum ; septimus Esraim , id
est , totum mollens. Ipse genuit Lu-
din , ex quo Lybii , qui interpretatur
sui negotii homo. Hic Esraim , filius
Cham septimus , genuit filios sex.
Primus Ludin , id est , ut dictum est ,
sui negotii homo ; secundus Emi-
meg , id est , prophetatus est ; ter-
tius Latin , id est , iracundus , quar-

tus Neptabiim, id est, inflatus; quintus Patrosyn, id est, crudus; sextus Caillonin, id est, cornutus, ex quo Philistini & Captorini. Tertius vero filius Cham Fut, id est, profectus. Hic nusquam comparuit. Quintus filius Canaan, id est, adorans iniquitatem, qui genuit filios undecim. Primus Sydona, id est, exivit in iudicium venatrix, ex ipso Sydonienfes. Inde Jejabel. Secundus Cetheus, id est, peccans. Tertius Jebusæus, id est, confusus. Ipse ædificavit Jebus, quæ est Hierusalem. Quartus Amorræus, id est, viliabundus. Quintus Gergesseus, id est, creditus. Sextus Euvæus, id est, coluber. Septimus Aruchus, id est, scotomatus, ex quo Tripolitani. Octavus Asenneus, id est, non est ejus. Nonus Assyrius, id est, iracundus. Decimus Samareus, id est, audivit reum. Undecimus Amatheus, id est, delinquens. Hi sunt filii Cham undecim,

decim , quorum terminum habitationis eorum à Rinocorura usque ad Gadis ad Austrum , quorum Tribus dispersa est à Sydona , usquequo veniatur Gerara , & Gaza , & Ascalonia , Azotum & Geth , usquequo veniatur Sodoma & Gomorra , & Seboym , & Segorubiloth confugii. Ipsa est terra Chanaan , quæ habet fluvium Geon. Tunc ædificaverunt turrem ex lateribus coctis , & bitumen pro luto. Et ibi confudit Deus linguas eorum , & tunc apparuit secundum Heber lingua Hebræa. Gentes vero quæ de ipsis sunt , Æthiopes , Trogoditæ , Isabini , Sciofagi , Alani , Ægypti , Phœnices , Lybii , Marmarici , Cari , Phylistei , Mussi , Mussionici , Phryges , Macedones , Bythinii , Nomadi , Cilices , Maurusi , Cretes , Nagartheni , Numidi , Meroni , qui obtinuerunt ab Ægyptum usque ad Oceanum , à Rinocorura , quæ dividet Syriam & Æ-

gyptum usque ad Gadis longitudinem, quibus sunt civitates seu regiones Ægyptus, Æthiopia, quæ aspicit Indiam, & alia Æthiopia, unde prodit Rubus fluvius, qui aspicit contra Orientem, Thebais, Lydia, quæ extendit ad Cyrenas, quæ est Pentapoli, Marmaris, Sirtis, Nasa, Monasta, Utamona, Lyiba, Lephti magna, quæ extendit ad Syriam, Inus, Numidia, Masuria, Mauritanea, quæ extendit usque ad statuam Herculis, & sunt illis insulæ Cossura, Lampadusa, Gaulos, Meleta, Circina, Mœnis, Sardinia, Galata, Corsica, Cretes, Rhodos, Thera, Carpatus, Chios, Astipalis, Lesbos, Tenedus, Jamrus, Jassus, Samos, Chamos, Chydus, Nisyros, Ciprus. Hi sunt termini, sive insulæ, seu gentes Tribuum Cham cum regionibus suis.

Item generatio Jafet. Jafet genuit primum Gamri, id est, mensu-

ram, ex quo Cappadoces; secundum Magog. Hic obtinuit Pamphyliam, ex ipso Celatæ & Galatæ; tertius est Mazias, ex quo Medi, hic obtinuit Parthiam; quartus Lotam, ex quo Græci; quintus Elisa, id est, ad me veni, ex ipso Siculi; sextus Thober, id est uberans, ex quo Hettali; septimus Mosoch, id est tollere, ex quo defantes Illyrii; octavus Thiras, id est, lanciator, ex quo Thraces & Tyrii, qui obtinuerunt Carthaginem ut coloni. Lotan filius Jafet genuit filios sex. Primus Esrifan, ex quo Saurobatæ: secundus Tharsis, id est, lanciator, ex quo Hiberii: tertius Citthim, id est, calco te, ex quo Macedones: quartus Rhodii, id est, majus diis, ex quo Armenii: quintus Ascanaz, ex quo Sarmatæ: sextus Tyrrenin, ex quo Romani & Latini, & sunt termini eorum à Media usque ad Gadis, quæ est ad aquilonem. Hi obtinue-

runt Pamphyliam, Parthiam & omnem Græciam, Rhodiam, Ciliciam, ex quibus Rhodii, Mazianitæ, Tharsenses, Carthaginienſes, & habent insulas, quæ aspiciunt aquilonem, Britias, Sicilia, Eubia, Rhodus, Chios, Lesbos, Citera, Trace, Sarcintus, Cefalonia, Corgira, quæ habent fluvium Tygris. Redeamus ad progeniem Salæ, filii Arfaxat, nepotis Sem. Pronepos Noë Sala genuit Heber. Heber genuit filios duos: primum Phalech, id est, partitus: secundum Jectan, id est, pusillus. Jectan genuit filios duodecim. Primus Elmadan, id est, agitatus: secundus Saleph, id est, alienatus: tertius Soromoth, id est, domus mortis: quartus Seruch, id est, visibilis: quintus Odorrem, id est, satis altum: sextus Azaer, id est, levis: septimus Declaz, id est, transi hinc: octavus Abimelech, id est, nubilum: nonus Sobab, id est, tolle, veni: decimus Su-

pher, id est, lumen curationis: undecimus Ebilath, id est, ostende hoc: duodecimus Jobab, id est amans Deum. Hi sunt duodecim filii Jectan, quorum commoratio facta est à Meffa, usquequo venias Gophera, montem Orientis. Hi sunt Tribus filiorum Noë secundum creaturæ eorum, & secundum gentes illorum. Ab his dispersæ sunt insulæ gentium post diluvium, quia fuit terra labium unum & vox una omnibus. Tunc Noë avus eorum divisit filiis suis terram, in quâ habitarent, & sortitus est Sem primitivus partem temperiem: Cham sortitus est partem calidam: Japet sortitus est partem frigidam. Abiit autem Cham in partem fratris sui majoris, quæ est tranquilla post mortem Noë patris eorum, & per vim invasit eam genus illius annis multis, & fecerunt ibi omnem malignum. Hæc est terra promissionis. Et quoniam de semine

Sem nascitur Abraham. In forte paterna illum restituit Dominus, id est, filios Israhel, qui sunt semen ejus, ut compleretur sententia Noë dicentis: Si quis transgressus fuerit limites fratris sui, gladio & igne morietur.

Revertamur ad progeniem Phalech. Phalech genuit Ragau, id est, vide nam: Ragau genuit Seruch, id est, fascis visibilis: Seruch genuit Nachor, id est, longitudo: Nachor genuit Tharra, id est, odor suavitatis: Tharra genuit filios tres. Primus Arran, secundus Nachor, tertius Abram. Arran genuit filios tres. Primus Melcha, secundus Jescan, tertius Loth, id est, liberatus. Nachor genuit filios octo. Primus Obs, secundus Bauz, tertius Gamuel, quartus Canazat, quintus Bathuel, sextus Faldas, septimus Azan, octavus Judul. Bathuel genuit filios duos Laban & Rebeccha. Laban genuit filias duas

Lya & Rachel. Item Nachor genuit filios quatuor de concubina Regma. Primus Guam, secundus Thaber, tertius Thocos, quartus Mochas, qui habitaverunt cum suis omnibus in Mesopotamiâ Syriæ. Arran genuit Loth. Loth genuit filios duos, Amman, id est, aqua paterna, & Moab, id est, plebs mea. De Amman venit filia Pharaonis Regis Ægypti, quam habuit Salomon uxorem, unde progenies pervenit usque ad Ioseph, qui disponfaverat virginem Mariam. De Moab vero oritur Ruth, quæ fuit proavia David, unde venit ad sancta Maria. Abrahamæ progenies, qui dictus est pater gentium. Abraham genuit filios novem. De Sarra genuit Isaac de libero matrimonio. De Agara ancilla Ægyptia Ismaël & Eliezerum. De Cethura concubina genuit filios sex. Primus Lebda, secundus Bauz, tertius Jectan, quartus Mazian,

quintus Jeboc, sextus Coferi. Jectan genuit filios tres. Primus Abaudus, secundus Temnan, tertius Dedan. Dedan genuit filios quinque. Primus Raguel, secundus Nabdel, tertius Affur, quartus Latifin, quintus Lomen. Mazias genuit filios quinque. Primus Cephur, secundus Afer, tertius Enodi, quartus Abira, quintus Ezrafa. Ismaël genuit filios tredecim. Primus Nabeoth, secundus foemina Mahelelet, tertius Accedar, quartus Nabdel, quintus Azza, sextus Masman, septimus Iduma, octavus Massen, nonus Cadan, decimus Themam, undecimus Jechur, duodecimus Nafer, decimus tertius Cedmar. Hi sunt filii Ismaël tredecim, qui habitaverunt ab Ebilath usque Sur, quæ est contra faciem Ægypti, usque dum veniatur ad Assyrios contra faciem omnium fratrum suorum, ex quibus sunt Arabes, qui junguntur Ægyptiis. Pro-

genies Isaac , filii Abrahamæ , qui interpretatur gaudium. Isaac genuit duos filios , Esau , id est , odibilis , Jacob , id est , dilectus. Esau duxit uxores quinque. Prima Judin , filia Heber Cetthæi , secunda Basemat filia Helon Euvæi , tertia Malelelet filia Ismaël , quarta Ada filia Elon Cetthei , quinta Elibema filia Annei Euvei. De Ada filia Elom Cetthei genuit Eliphas Teman eorum. De Elibema genuit filios tres. Primus Jeul , secundus Jeclom , tertius Correm. Jeul genuit Zara. Zara genuit Jobab , id est , Job. Eliphas Teman eorum genuit filios quinque. Primus Themaris , secundus Omera , tertius Sophar Nomades , quartus Gothom , quintus Cenet , ex quo Cenetei. Item de concubina nomine Etham , quæ fuit soror Lotan , filia Seir Cetthei genuit filium Amalech , ex quo Amalechitæ , qui pugnaverunt contra filios Israhel. Hic Esau,

qui dictus est Edom, hunc nomen tunc accepit, quando primatus amisit. Ipse exclusit Chorreos, & habitavit in monte Seir. Filii Correi septem fuerunt, & soror eorum The-man, & nepotes viginti duo. Primus filius Lotan, & filii duo Teman & Chorri: secundus Subal & filii sex, Gollam, Macha, Cath, Gebel, Sofan & Onan: tertius Sebegeon & filii duo Aea, & Oman: quartus Anor & filii duo Deson & Evibathe: quintus Deson & filii quatuor Emdan, Asban, Tharram, Corram: Asan, & filii quatuor Balam, Zucan, Joascan, Juscan: Rison & filii duo Oe, Arram. Hi sunt filii Correi septem & nepotes viginti duo. Hæc est gens Zozomites, quos disperdit Esau de terrâ Seir, ut possideret eam, & facti sunt Gabaonitæ, dum fugerent à facie ipsius, quæ gens descendit de Euveo filio Cham.

Hic Esau obtinuerunt montem

Seir secundum verbum ipsorum & regiones eorum. Et hi Reges, qui regnaverunt in Edom, antequam regnarent filii Israhel. Balac, filius Beor, & nomen civitatis ejusdem Neba. Ipse misit ad Balam filium Sepphor, ut malediceret filios Israhel. Post hunc regnavit Job Patriarcha, quando fuerunt filii Israhel in heremo. Post hunc regnavit Asor de terra Theman. Deinde regnavit Adad filius Barac, qui occidit Mazian in campo Moab. Nomen civitatis ejus Cetthem. Post hunc regnavit Salma & Masecas. Post hunc regnavit Saul de civitate Roboth, quæ est juxta flumen. Post hunc regnavit Balenon filius Agnobor. Ipso mortuo, regnavit Arad de civitate Fogor. Nomen uxoris ejus Metabel, filia Matrad, filii Mezub, & hi duces eorum Theman, Gola, Jephthe, Elimas, Elas, Finon, Genez, Themna, Mazar, Magediel, Eram, Faton. Hi

sunt duces Edom in terra possessionis eorum. Iste est Edom, qui & Esau, qui propter aviditatem robeæ coctionis perdidit primatum, tunc istum nomen accepit, & ipsa est natio habitans in monte Seir. Item generationes Jacob. Jacob genuit filios duodecim & Dinam sororem eorum. De Lya filios septem, Ruben, Symeon, Levi, Juda, Issachar, Zabulon & Dyna: de Zelpha ancilla filios duos Dan & Nephthaly: de Balla ancilla filios duos Gad & Aser: de Rachel sorore Lyæ genuit filios duos Joseph & Benjamin. Iste enim Jacob, cujus nomen secundum Hebræum, novissima tenens, secundum Græcum, dilectus. Et ideo novissima tenens dictus est. Vestigium fratris tanquam supplantator manu contingens apparuit natus ex utero matris ideo & dilectus est. Hic Ruben, qui dictus est primitivus filius, cujus primatus acceperunt filii Jo-

seph. Ipse Ruben genuit filios quatuor. Enoch, id est, renovatio: Palus, id est, mirabilis: Afron, id est, arcum: Carmin, id est, vinea mea. Palus genuit filios duos Enoch & Eliab. Eliab genuit filios tres, Dathan, Namuel & Abyron. Hi ipsi Ruben animæ decem. Symeon genuit filios sex. Primus Jamuel, id est, terra Dei: secundus Jamin, id est, dextera: tertius Aoth, id est, habitatio: quartus Jachim, id est, paratus: quintus Sara, id est, alvum: sextus Salamiel, id est, petitum. Hi ipsi Symeon animæ septem. Levi genuit filios tres. Primus Gesson, id est, inquilinus: secundus Cath, id est, Ecclesiastes: tertius Merarii, id est, inundator. Hi ipsi Levi animæ quatuor. Juda genuit filios tres. Primus Er, id est, sylva: secundus Aunan, id est, anomina: tertius Selom, id est, petitio. Item de Thamar nupum suam genuit filios duos. Primus

Phares, id est, divisus: secundus Zaira, id est, lucens. Phares genuit filios duos. Primus Efrom, id est, arcum: secundus Jemuel, id est, misericors. Zaira genuit Zambri, id est, fornicarius. Zamri genuit Carmin. Carmin genuit Achar, illum qui furatus est ab Jericho ligna Idoli aurea, & armilla varia. Hi ipsi Judæ animæ septem. Isacchar genuit filios quatuor. Primus Thola, id est, vermis: secundus Gaum, id est, fixum: tertius Jasub, id est, salvatus: quartus Zamra, id est, servatus. Hi ipsi Isacchar animæ quinque. Zabulon genuit filios tres. Primus Seder, id est, doctus: secundus Sallon, id est, semperpiternus: tertius Em, id est, nubilum. Hi ipsi Zabulon animæ quatuor. Gad genuit filios septem. Primus Fonan, Arces, Saunis, Soban, Isma, Roëlis, Ariobs. Hi ipsi Gad animæ octo. Aser genuit filios quatuor. Jemma, id est, numerus: se-

cundus Iesua, id est, petitus : tertius Zeut, id est, honor : quartus Baria, id est, petens : quinta eorum soror Sara. Filii autem Bariae duo. Primus Chober, id est, exoperans : secundus Mechiel, id est, missus à Deo. Hi ipsi Aser animæ septem. Dan genuit filium unum Ason, qui interpretatur lingua Chaldaea Episcopus, secundum Hebræa, speculator. Hi ipsi Dan animæ duæ. Nephtalyn genuit filios quatuor. Primus Mafiel, id est, fortis Deus : secundus Guni, id est, fortitudo : tertius Enzer, id est, æternus : quartus Silven. Hi ipsi Nephtalyn animæ quinque. Joseph genuit filios duos. Primus Manasse, id est, oblivio : secundus Efrem, id est, latus. Manasse genuit filios duos. Primus Machir, id est, venundatus : secundus Galaad, id est, testimonium. Galaad genuit Sufi. Sufi genuit Gad-di. Filii autem Efrem duo. Primus Sutalam, id est, dignitas Apostolica:

secundus Cham, id est, nubilum. Sutam genuit Aedem, id est, templum. Hi ipsi Joseph animæ decem. Benjamin genuit filios tres. Primus Balac, id est, gluttitus: secundus Chober, id est, primitivus: tertius Afibel, id est, ignis à Deo. Filii Balac numero septem. Primus Arad, id est, hospitatio: secundus Noëman, id est, pallens: tertius Jachim, id est, frater meus: quartus Rhos, id est, initiatus: quintus Memphyn, id est, similitudo: sextus Ophimin, id est, secundum, & nepos ejus Arad, id est, descensio. Hi ipsi Benjamin animæ undecim. Hæc sunt nomina filiorum vel nepotum Israhel, qui introierunt in Ægypto animæ septuaginta quinque. Filius quidem ipsius Jacob. Juda potens in virtute genuit Phares ex Thamar nurum suam. Phares genuit Esrom, id est, altus. Esrom genuit Aram, id est, gens. Aram genuit Aminadab, id est

est concupiscentia. Aminadab genuit Naasson, id est, refrigerium. Soror ejus Elilafat, id est, gratia Dei, ipsam sortitus est Aaron, de quâ nati sunt Sacerdotes. Naasson genuit Salmon, id est, fortitudo. Salmon genuit Boos, id est, perfectus. Ideo perfectus Boos, quia in ipso adparuit, quod Deus perfecit. Moab olla spei ipsius, sicut & in Deuteronomio dictum est: *Et tu Moab decimus mihi adparebis in domo mea quoniam Ruth Moabitidem ipse Boos duxit uxorem.* Boos genuit Obeth, id est, serviens. Obeth genuit Jesse, id est, obliviscens Jesse genuit filios octo, & filias duas. Primus Eliab, secundus Aminadab, tertius Samaa, quartus Natael, quintus Jadeu, sextus Alomu, septimus Aram, octavus David, Sarvia & Abigea. Filii Sarviæ tres. Primus Abeffa, secundus Joab, tertius Afaël. Filius Abigeæ Amesa. David genuit Sala-

monem , id est , pacatus. Salamon genuit Roboam de Naaman filia Pharaonis , Regis Ægypti , id est , filiorum Ammon. Roboam genuit Abiud , id est , patri Deo. Abiud genuit Asaf , id est , volat. Asaf genuit Joram , id est , visibilis. Joram genuit Ochoziam , id est , fortitudo. Ochozias genuit Joas , id est , mansuetus. Joas genuit Amessian , id est , rogans. Amessias genuit Oziam , id est , amans. Ozias genuit Jonathan , id est , perfectus. Jonathan genuit Ahaz , id est , tenens. Ahaz genuit Ezechiam , id est , regnum Dei. Ezechias genuit Manassen , id est , obliuio doloris. Manasse genuit Amos , id est , verecundus. Amos genuit Josian , id est , rogans. Josias genuit Joachim , id est , amans. Joachim genuit Jecchoniam , id est , præparatio. Jecchonias genuit Salatiel , id est , misit Deus. Salathiel genuit Zorobabel , id est , seminat Deus. Hic est Zoro-

babel, qui inventus est sapiens inter
tres apud Regem Darium, qui &
Asuerio. Zorobabel genuit Abiud,
id est, pater confessionis. Abiud ge-
nuit Eliachim, id est, resurgens. E-
liachim genuit Azor, id est, occisus.
Azor genuit Saddoc, id est, iustus.
Saddoc genuit Achim, id est, para-
tus. Achim genuit Eliud, id est, for-
tis. Eliud genuit Eleazar, id est, ad-
jutor. Eleazar genuit Matthan, id
est, munus. Matthan genuit Jacob, id
est, dilectus. Jacob genuit Josef, id
est, congregans, cujus, ut putabatur
Dominus Christus secundum car-
nem esse filius, quoniam ipse dispo-
nere fecerat virginem Mariam, de quâ
nasci voluit Salvator mundi, quam
generationem introducit Mattheus.
Item David genuit Natham. Na-
tham genuit Emam. Emam genuit
Eliacim. Eliacim genuit Jona. Jona
genuit Josef. Josef genuit Juda. Ju-
da genuit Symeon. Symeon genuit

Levvi. Levvi genuit Matthata. Matthata genuit Jorim. Jorim genuit Eliezer. Eliezer genuit Hieu. Hieu genuit Er. Er genuit Eldema. Eldema genuit Chofa. Chofa genuit Adi. Adi genuit Melchi. Melchi genuit Neri. Neri genuit Salatiel. Salatiel genuit Zorobabel. Zorobabel genuit Rhesa. Rhesa genuit Anna. Anna genuit Juda. Juda genuit Jofech. Jofech genuit Seme. Seme genuit Matthati. Matthati genuit Naum. Naum genuit Jofe. Jofe genuit Genne. Genne genuit Melchi. Melchi genuit Levvi. Levvi genuit Heli. Heli genuit Jofeph. Jofeph genuit Joachim. Joachim genuit Mariam, matrem Domini nostri Jefu Chrifli. Hanc progeniem fecundum Nathan introducit Lucas, & fecundum Salomonem Mattheus, ut cognoscatur ex una radice Jefse, id est, David venire Jofeph, five Maria Mater.

Item progenies Levvi, unde Sacerdotes venerunt & Levitæ. Levvi genuit Cath. Cath genuit Ambram. Ambram genuit filios tres, Aaron, Moyſes & Mariam ſororem eorum, id eſt dominatrix. Aaron genuit filios duos Nadab & Abiud. Hi ſumferunt ignem alienum ad altare Dei, & ibi iudicio divino conſumti ſunt. Item genuit filios duos Eleazar & Ithamar. Eleazar genuit Phinees. Moyſes genuit filios duos, Gerſam & Eliezer, qui Moyſes ſecundùm Hebræa lingua interpretatur ſervans Domino, ſecundùm Ægyptiaca de aquâ ſuſceptus.

Explicit de generationibus.

Incipit annorum ætas.

Ab Adam uſque ad diluvium anni ſunt MMCCXLII.

Ab Arfaxat uſque ad Falech ſunt LXXXIV.

A Falech uſque ad promiſſionem Dei ad Abraham anni DCXXX.

A promissione Dei ad Abraham, usque ad legem datam filiis Israel anni sunt CCCCXXX.

A lege data usque ad David anni sunt LXXX.

A David usque ad Christi Domini nativitatem anni ^a MCXIV.

A nativitate Jesu Christi usque ad passionem anni XXX.

Fieri simul ab Adam usque ad passionem Domini Christi sunt anni A. MIL. LX.

^a MS. habet signum lX l

F I N I S.

QUINTI JULII

HILARIANI

EXPOSITUM

DE DIE PASCHÆ

ET MENSIS.

Ex Bibliotheca Regia Taurinensi
erutum.

§. I.

IN unum, fratres, nonnulli
ac servi Dei, de divinis
scripturis ut aliqua tractare-
mus, sæpe convenimus, ibique de-
siderantibus eis, de PASCHALI
CIRCULO pauca interim locuti,
O iiij

plenam me exhibiturum rationem
promissi. Igitur jussio fratrum meum
promissum iterum & sæpe admo-
nuit, ut illud, quod dudum de ra-
tione Paschæ sensim patienterque
tractavimus, id jam scripto meo de-
finiretur, hoc est, ut cùm non aliud
Dominus Deus Moyfi quam pri-
mum mensem nominarit, & in eo
Pascha celebrari præcepit, dicens:
*Mensis hic initium mensium, primus
erit vobis in mensibus anni. Fare ita-
que ad omnem Synagogam filiorum Is-
rahel, ut faciant Pascha, incipientes
à quarta decima mensis hujus ad ves-
peram usque in vicesimam primam.*
Unde vero primus iste mensis inci-
piat, vel ubi terminum habeat,
scriptura divina haut nobis eviden-
tissima responsione declaravit. Cur
^a ergo hodie abs ^a tertio Nonarum
^b Martiarum usque in ^b quartum No-

^a MS. tertiu.^b MS. quartu.

narum Aprilium ^a diem luna prima ^a
à nobis quæritur, seu ex ^b quinto de- ^b
cimo Kalendarum Aprilium in sep-
timo decimo Kalendarum Majarum
die, ut sit quarta decima, confir-
matur. Exinde ubicumque occurre-
rit dies Paschæ, legitime celebra-
mus, sicuti à Patribus nostris cele-
bratum traditumque esse cognovi-
mus. Nunc tempus advenit, quo ra-
tione legis oratione mea ^c adfare ^c
cuncta ordinanterque discurremus,
videlicet retinentes, quod Pascha
non à principio mundi, sed à ^d Moy- ^d
se sacrâ voce celebrari præceptum
est, & quod ^e mense primum non
ut Ægyptii ex quarto Kalendarum
Septembrium die, aut ut Romani è
Kalendis ^f Januariis primum suum ^f

^a MS. die.

^b M. • *quintu decimu*. Ita sæpius quoque in sequentibus
ista exprimit Codex MS.

^c legendum *adfabre*.

^d MS. *Moyfen*.

^e scilicet, *quod mensis primus nobis sit determinandus*.

^f MS. *Januariis*.

incipiunt mensem, sed ex divinæ legis auctoritate semper, omnique anno luna suo cursu primum nobis generat mensem. Sed mensem istum primum propter Pascha nostrum ut legitime cognoscamus, ad originem mundi certâ ratione ire compellimur; ut diem, in quo luminaria facta sunt, vel qualem mundo Deus fecerit lunam, cognoscere possimus, licet in constructione mundi non aliud credendum est, nisi quia Deus omnipotens omnia æqualia, plena perfectaque constituit.

§. 2.

DEmonstrandum est igitur *primo* cùm mundi fabrica inchoaretur, quia fit dies, quem Deus omnipotens creando lucem constituit, *in secundis* ostendemus, lunam à Deo ad vesperum ^a qualis profecto

^a sc. factam est ubi.

fit facta, vel ubinam ejus annus finem accipiat, sic *deinde* ^a enarrabimus, quare abs III. Nonarum Martiarum usque in IV. Nonarum Aprilium ^b diem prima luna à nobis ^b quæritur, vel ex XV. Kalendarum Aprilium usque in XVII. Kalendarum Majarum ^c diem ad celebrandum integre Pascha XIV. requiratur ut omni ex parte præcludatur aditus ^d his, qui contradictionibus ^d student, ne in aliquo nos minus rationem ^e definivisse arbitrentur. ^e

§. 3.

CUm necdum esset lex ab omnipotente Domino tradita, homines in cursu lunæ sæpius hæsitabant. Alii in orbem plenam, qua-

^a MS. *enarravimus.*

^b MS. *die.*

^c MS. *die.*

^d MS. *his ut sæpe.*

^e MS. *definisse.*

lis Dei jussu mundo orta fuerat, primam appellabant, alii aliud sentiebant. Menses igitur tantummodo per tricenarium numerum computantes, in trecentis sexaginta diebus ^acursum duodecim a mensium explicabant, sicut tempus illud diluvii Geneseos Scriptura tricenos dies in mense cucurrisse monstratur. Quinque scilicet dies, qui supersunt ad annum finiendum, in memoriam fabricæ Dei vacui nominabantur. Quinque enim diebus fabricatus est mundus, homo vero sexto die post omnia factus est, ex quo etiam die ad duodecim percurrentes menses computus ei dierum fuit trecentorum sexaginta in pridie diei illius, quem primo constituit Deus. Quinque deinde vacivi dies fuerunt usque in pridie nativitatis ejusdem hominis, qui primo fictus est, ex qua consuetudine vel traditione sic apud

^a MS. *Epagomenos.*

aliquas gentes remansisse cognoscitur, ut apud Ægyptios, qui hos quinque dies vacivos habent, quos ^a ἐπαγομένους appellant. Et ab aliquibus descriptoribus Romanis, qui rationem dierum scribere voluerunt, atros intercalaresque fuisse nominati sunt. Nemo igitur priscis temporibus, quia necdum ostenderat Deus cursum solis ac lunæ, nemo hominum adprehendebat ^b verni æstatis ^bque tempora, autumnii & hyemis metas, crementa ^c decrementaque ^c dierum ac noctium colligebat, quem suis quoque temporibus hæc luminaria imperio Dei explicare usque ad finem temporis iussa sunt. Unde pro tempore Job illum sanctissimum beatissimumque Deus omnipotens inter multa correptionis verba etiam de hoc admonuit, dicens: *Et hoc mihi dic, an scias cursum solis & lu-*

^a MS. epagomenos.

^b veris scilicet.

^c MS. detrimentaque.

ne? Eo quippe tempore, quo à Domino Deo nostro legem Moyſi datam eſſe cognoſcimus propter Paſcha celebrandum, ^a menſium annorumque rationem per lunæ curſum ei tradidit, ut ex ^b neomenia menſem primum ſeu alios habere potuiſſet, qui nunc ex legis traditione colligitur, ſi modo is, qui colligere velit, diligentiffime perſcrutetur, cui rei nos operam dantes ſingula exponimus, incipientes, ut diximus, à die primo mundi.

§. 4.

IN principio, inquit Moyſes, fecit Deus cælum & terram, terra autem erat inviſibilis & incompoſita, *et* tenebræ erant ſuper abyſſum, *et* ſpiritus Dei ſuperferebatur ſuper aquas. Et dixit Deus, fiat lux, *et*

^a MS. menſum.^b MS. comeia.

facta est lux. Et vidit Deus lucem, quia bona est, & divisit inter lucem & tenebras. Et vocavit Deus lucem diem, & tenebras vocavit noctem. Et factum est vespere, & factum est mane dies unus. Et divisit Deus inter lucem & tenebras, hoc est, libavit diem & noctem. Ad jussionem enim Dei lux facta ita tenebras intercidit, ut cursus inter utraque æqualis appareret, & exinde jam dies ac nox crementa & decre-^amenta alterna vice susciperent, & tempora demonstrarent. Sicut enim terra & maria omnem animam vivam Deus omnipotens, primo in ætate integra ad genus, nec non & omnes fructus terræ perfectos cum suis seminibus mox jussit educi, sic deinde in primis lucis ac tenebrarum spatium æquali cursu constituit. Iste igitur dies primus cognoscitur esse, qui in origine factus est, in quo lu-

^a MS. detrimenta,

224 Q. J. Hilariani Expositum
cem noctemque Dominus Deus fe-
cit æqualem, a verni scilicet tempo-
re, quo caput anni esse voluit om-
nipotens Deus.

§. 5.

Isto igitur tempore fabricavit &
mundum. Ante omnia enim tem-
pora etiam tempus istud primo con-
stituere dignatus est Dominus, quod
præ cæteris sit blandus, aëris quali-
tate libratus, quo cuncta terræ nas-
centia glacialis hyemis torpore de-
functo, & læto hoc verni temporis
aëre suscepto, in varios diversi gene-
ris flores seminaque prorumpunt; ut
laudes quodammodo etiam ipsa Do-
mino Creatori fœcundis primitia-
rum fructibus cum hominum festis
gratissima suavitatis fertilitate con-
celebrent, in quo etiam nunc insti-
tutus à Domino primus occurrit æ-

a lege veris.

quinoctius,

quinoctius, qui secundum cognominationem ^a mensium Romanorum VIII. Kalendarum Aprilium invenitur. Hinc ergo initium sumentes, universa, quæ proposuimus, decurremus.

§. 6.

DE die primo mundi locuti breviter explicuimus. Jam ad lunæ rationem veniamus. Transactis enim tribus diebus, quarto die, id est, V. Kalendarum Aprilium in signis temporibusque, diebus, & annis haut simul luminaria sunt constituta. Licet enim uno die sunt facta, tamen Deus omnipotens, ut clarum nobis efficeret diem, solem mane constituit. Adpropinquante igitur nocte in numeros & tempora vario cursu volventem menstrua-lem instituit lunam: quæ luna ad

^a MS. mensium.

^a vesperum quarta decima ^a dodran facta est, eâ ratione, ut & omnes primæ noctis tenebras illustraret, totamque percurreret noctem, & ut homini novo, cui hæc Dominus Deus faciebat, sexto die, sicuti jam sol diei factus sit, ita ei aliud opus luna nocti proficiens procedere videretur, ne desertus à lucis ^b exitu, solisque claritate, insperatas seu solas tenebras pateretur. Eo enim tempore lunam talem mane quod oritur, sol respicit in Occidentem, in ^c inchoatione vero noctis post ^c abcessum lucis, consummatosque cursus solis, quæ cum virtute lucis suæ clypeata luna procedit. Non immerito etiam per Moysen in Exodo Dominus Deus populo suo iussit ex quarta decima luna primi mensis plena ad vesperum usque ad vicesi-

^a Ita sane in MS. apparet legendum esse *dodrantem*. In sequentibus eâdem ratione scriptum inveniēmus.

^b MS. *exitum*.

^c MS. *abcessus*.

nam primam Pascha debere celebrari. Voluit enim Dominus ^a hebdomadam Paschæ à quarta decima plena ad vesperum habere initium, ut illucescente die Paschæ, qui primus est hebdomadis ejusdem quinta decima luna prima eis fuisset dies azymorum. Dominus enim in Levitico declarat, hoc dicens: *In primo mense, in quarta decima die mensis, in medio vespertinorum Pascha Domino, & in quinta decima mensis hujus dies festi azymorum Domino.* Dies enim lunares ^b vespere incipiunt, & in ^b vespere finiuntur; quoniam luna à Deo ut sua luce propter rudem adhuc hominem noctis tenebras temperaret, à vespere quinto Kalendarum Aprilium die nativitatis accepit ortum, & usque in ^c aliam vesp^ceram, id est IV. Kalendas Aprileis primi diei sui exhibuit cursum,

^a MS. *ebdomadam*. Ita & in seq.

^b MS. *vespera*. Ita & in seq.

^c MS. *alia vespera*.

quapropter hodie nos lunarem cursum edocti à Deo, retinentes vigiliis Paschæ initiante vespera celebramus.

§. 7.

EXposuimus, luna à Domino qualis sit V. Kalendas Apriles ad vesperam facta. Nunc & ubi annum suum explicuerit, demonstramus. Iste enim annus cæteris annis terminum posuit. Sed quod menses & annos, ut supra memoravimus, suo cursu luna demonstraret per neomenias, id est, novos ac primos^a dies^a mensum, quos generat luna, Dominus Deus suâ testatione declarat. Sic enim & scriptum est: *Et locutus est Dominus Deus ad Moysen, dicens: In die primo neomeniæ mensis primi^b dedicabis tabernaculum testi-*

^a lege mensium.

^b MS. dedicavis.

monii. Et alio loco, cùm de sacrificiis, quando & quomodo offerri deberent, ait: *Etiam offeretis sacrificia, & in neomeniis mensis ex mense in mensibus anni.* In libro etiam Regnorum dictum est: *Cum se absconderet David, timens Regem Saul, & facta sunt neomenia, & intravit Rex ad mensam, ut manducaret, & cum eo soliti convivæ venerunt. David autem non intravit cum eo, & adparuit locus ejus, & nihil locutus est Saul illo die, & factum est in crastinum in secundo die mensis.* In Psalmis quoque dictum est: *Lunam posuit Deus in tempora.* Igitur in viginti novem semis dies lunæ explicat mensem. Quapropter? quia non penitus tenuatâ luce finitur. Cæterum jam aliud opus esset, non id quod primo fecerat omnipotens Deus. Tricesima ergo luna latens in semisse cavatur. Duodecies igitur vicies nonus semis efficiuntur dies

§. 8.

ITaque in V. Nonas Martias eadem luna annum suum currendo complevit. Hoc per singulos menses anni ipsius lunæ probare possumus. Nam primum suum mensem hæc luna II. Id. Aprileis consummavit, eo quod eam^a plenam Deus mundo fecit, ac procedere iussit, Secundum mensem IV. Id. Majas explicuit.

Tertium vero mensem III. Id. Junias consummavit.

Quartum mensem sexto Idus Julias.

Quintum mensem V. Idus Augustas.

Sextum mensem VII. Idus Septembres.

Septimum mensem Nonas Octobres.

^a MS. plena.

Octavum mensem Nonas Novembres.

Nonum mensem Nonas Decembres.

Decimum mensem III. Nonas Januarias.

Undecimum mensem IV. Nonas Februarias.

Duodecimum quippe suum mensem V. Nonas Martias adsignavit, die vero IV. Nonarum Martiarum post die V. Nonarum earundem transactis duodecim lunis, id est, duodecim mensibus apparuit nativitas ejusdem lunæ.

§. 2.

PRoinde in trecentis quinquaginta quatuor diebus luna perexplicat annum, sol vero in trecentis sexaginta quinque & quadran, undecim scilicet dies sunt & quadran, quos quasi minus habere vi-

detur ratio lunæ à ratione solis. Sex dies cavaturarum lunæ duodecim semisses, & quinque illi, qui in memoriam fabricæ Dei, vacivi nominabantur, quos nunc compositio Romana super aliquos menses divi-
^a sit, quos intercalares nominavit, ^a & quadrantem illum, quem potius ratio continet solis, qui quadran superputatus, quater per accessus quatuor annorum efficiens assem ad cursum solis accedit bis sexti Kalendarum Martiarum. Sed quoniam sol & luna, dies & nox alter in alterius connexam habet disputationem super CCCLIII. dies annum lunarem, accedunt hi undecim dies & quadran bissextilis, & sic annus solis habere cognoscitur dies CCCLXV. & quadran. Igitur, quia luna primum suum explicuit annum, id est, in V. Nonarum Martiarum, III. Nonarum Martiarum dies ad primum

§. 19.

Sed quoniam divina pietas ita
sanxit, ut Paschæ solennitas non
aliter quam in primo mense procul
dubio celebretur, eâ ratione non à
IV. Nonarum Martiarum die pro-
pter ^a rationem Paschæ prima luna ^a
à nobis quæritur; quoniam in isto
die anno ipso primo vertente non
assis plenus, sed semis apparuit luna,
alio vero die, id est, III. Nonarum
Martiarum in asse pleno prima fuif-
se cognoscitur. Unde ^b intelligimus, ^b
eam nonnisi à IV. Nonarum Mar-
tiarum die, ut rectius nobis III. No-
nas Martias prima possit occurrere,
incrementa assis ejusdem Lunæ or-
tum ad nativitatem debere tenere.
Nunc igitur IV. Nonas Martias cum

^a MS. *ratione.*

^b MS *intelligimus.*

occurrerit luna prima , idcirco declinamus , quia in XXIV. horas noctis & diei assis ipse conficitur , & de die ultimi mensis anni transacti ejus , qui est V. Nonas Martias ad assem suum incipit incrementum , & ne ultimo mense initium adcrementa luna prima mensis primi habere videatur. Iste dies IV. Nonarum Martiarum medius à nobis retinetur , ut sit inter ^a die ultimi mensis transacti , & inter III. Non. Mar. ut luna prima , quæ fuerit III. Non. Mar. ex die IV. Non. earundem initium habeat adcrementum. In eo enim die , id est , in III. Non. Mar. si fuerit luna prima sine scrupulo anni , & in die primi mensis prima esse invenitur , & de die primi mensis ad nativitatem suam accipit incrementum.

^a l. diem.

§. II.

Igitur ex die isto III. Non. Mar. usque in die IV. Non. April. quaeri à nobis debet, ut sit luna prima, quia in quocunque die ex his XXIX. diebus luna prima cùm fuerit, inde incipit primus mensis lunaris. Ex die vero XV. Kal. Aprilium usque in XVII. Kal. Majarum ^a diem legaliter luna ut sit quarta decima, vera ratione firmatur. Hinc namque decurrentes, ubi occurrerit dies sacrosanctus Paschæ, sane in eodem pridem primo mense, quem luna genuerit, juste ac sine ulla intermissione Pascha facere oportet. Sic enim de eâ re Dominus in Exodo testatur & dicit; *Diem festum Paschæ observabitis, septem diebus edetis azyma, sicut præcepit ibi per tempus mensis novorum. In eo enim existi de ter*

^a MS. die.

236 Q. J. Hilariani Expositum
ra Aegypti. Item in Levitico præce-
pit Dominus & dicit: In primo men-
se in XIV. mensis in medio vesperti-
norum Pascha Domini, & in XV.
mensis hujus dies festi azymorum Do-
mino. Item in Numeris: Locutus est
Dominus ad Moysen in deserto Syna
anno secundo profectionis eorum ex A-
gypto in mense primo, dicens: Dic &
faciant filii a Israhel Pascha in tem-
pore suo, quarta decima die mensis
b primi ad b vespera facies illud secun-
dum tempora, secundum legem suam,
& secundum comparationem suam fa-
cies illud. Et locutus est Moyses filiis
Israhel facere Pascha in deserto Syna,
& secundum quod præcepit Dominus
Moysi, sic fecerunt filii Israhel. Et pau-
lo post cum comminatione præcepit
Dominus & dicit: Homo qui fuerit
mundus, & in via longa non fuerit,
& cessaverit facere Pascha, extermi-

a MS. Israhel uti sæpius alibi.

b l. vesperam.

de die Paschæ & mensis. 237
nabitur anima illa de populo suo, quia
munus Domino nostro non obtulit tem-
pore suo, & peccatum suum accipiet
homo ille. Item in Deutheronomio
Moyſes ad populum loquitur, dicens:
Obſerva menſem novorum, & facies
Paſcha Domino Deo tuo, quia in men-
ſe novorum existi de terra Ægypti no-
cte, & immolabis Paſcha Domini Deo
tuo. Etiam in libro primo Heſdræ
apertius ſcriptum eſt: Et egit Joſias
Paſcha in Hieroſolymis Domino, &
immolavit Faſec quarta decima luna
primi menſis ad ^a vesperam.

§. 12.

Sed quid multa diſcurremus, cū
idem in omnibus ſcripturis ſa-
cris memoratum ſit, in primo men-
ſe Paſcha debere ^b celebrare. Sed ^b
menſem iſtum primum luna iſta tu-

^a MS. vespere.

^b l. celebrari.

238 *Q. J. Hilariani Expositum*
tum terminatumque non habet, ut
idem & ipse semper occurrat, sed
dies, quos supra memoravimus,
XXIX. ex III. Nonarum Martiarum
a in IV. Nonarum Aprilium a die, in
quibus anno primo transacto à fa-
brica mundi, primum suum exhibuit
menssem, ut cum in uno die ex his
fuerit prima, exinde ipsa primum
nobis generat menssem. Hæc etenim
ratio embolysmos & communes an-
nos facit. Si quando enim in duo-
decimo mense ante III. Non. Mar.
die Non. explicitis diebus anni sui,
quem superius memoravimus, ea-
dem luna adparuerit prima, tertium
decimum menssem necesse est im-
pleat & faciat annum embolysmum.
Si anno completo suo tempore com-
petenti, id est, in diebus, qui ad
primum menssem pertinere viden-
tur, transactis scilicet duodecim
mensibus suis fuerit prima luna,

a sc. esse ut passim.

communis annus effectus est. Hi namque XXVIII. dies embolysmos & communes annos sic manifestant. Undecim dies sunt ex III. Non. Martiarum in die Iduum earundem, in quibus prima si fuerit luna, quia post duodecim menses nata videbitur, præteritos annos communes fuisse ostendit, præsentibus vero, in quibus nata mensem primum facit, embolysmos designat. Octo dies sunt ex die XVII. Kal. Aprilium, in die X. Kal. April. in quibus luna si adparuerit prima, & præteritos & præsentibus annos communes significat. Decem proinde dies sunt ex VIII. Kalend. April. in III. Non. earundem diem, in quibus si fuerit prima luna, præteritos annos embolysmos facit, præsentibus communes ostendit, qui anni communes habent dies trecentenos quinquagenos quaternos, aut enim undecim dies, minus habet ratio lunæ à ra-

240 *Q. J. Hilariani Expositum*
tione solis & facit annum commu-
nem, aut X. & IX. transcendit, &
facit embolysmum.

§. 13.

INde per annos singulos hâc di-
versitate dies annorum lunæ cum
diebus solis, qui in trecentis sexa-
ginta quinque & quadran conficit
annum, non sibi concordare viden-
tur. Proinde etiam hoc ostendimus,
ut adpareat omnibus æquales eos
invicem dies habere, & ab initio
cursus eorum isto ordine cucurrisse,
& damna communium annorum
eâdem lunâ in annis embolysmis
compensasse. Octo annorum ratio-
nem, quæ perfecta fore videtur, in
medium proferamus. In octo scili-
cet annos luna quinque annos ha-
bet communes & tres embolysmos.
Ergo quinquies CCCLIV. ^a faciunt

^a MS. pro verbo *faciunt* habet signum 1×1 id signifi-
cans, ut apparet.

DCCLXX.

DCCLXX. & ter CCCLXXXIV.
a faciunt MCLII. fiunt simul dies a
duo millia DCCCCXXII. Sic dein-
de & solis octo annorum summam in
unum colligamus octies CCCLXV.
quadran duo millia DCCCCXXII.
Ita igitur congregavit solis ac lunæ
cursus cum diebus superscriptis.

§. 14.

E Narravimus qui sit dies mun-
di, quem Deus omnipotens
creando lucem constituit, & lunam
in inchoatione noctis qualis sit fa-
cta, vel ubi primum annum suum
explicuerit, & quare abs III. Nonar.
Martiar. die prima luna à nobis quæ-
ritur, & ex quibus diebus quarta de-
cima comprehendatur, etiam em-
bolyfismorum & communium anno-
rum rationem ad plenam instructio-
nem, ut etiam istum cursum lunæ

a faciunt non extat in MS.

Q

cum diebus Paschæ posterius nostri
per infinitos annos currentes, & fu-
tura tempora facilius ac veridice in-
vestigare percurrant, ut quoto Kal.
Idusve foret, ut qui dies vel quota
luna primo mense occurrere possit,
ut hoc Opusculum nostrum omni-
bus sine labore sit constitutum, cum
& ratio vera superius præmissa sit,
& sine labore vel sine offendiculo
falsitatis à dubitantibus atque igno-
rantibus multis dies ipsi Paschæ suo
quoque tempore cognoscantur. A-
liud est enim Pascha nostrum, aliud
Judæorum. Longe etiam aliud est
ab ipsis nostrum denique sacramen-
tum, nec sicut illi Pascha Domino
celebramus, quod in lectione se-
quenti clarâ ratione monstratur.

§. 15.

Quinto decimo namque anno imperii Tiberii Cæsaris Dominus Christus, cùm esset quasi triginta annorum, incipiens à baptismo Johannis accessit. Hæc Evangelista testatur. Uno proinde anno Judaicæ genti, ad quam venerat, prædicavit, in quo anno non solum regnum cælorum advenire prædixit, sed &, ut crederent, in virtutibus manifestum se Dominum ostendit, hoc usque in annum sextum decimum imperii Tiberii ^a Cæsaris, in quo jam non, ut adsolet Judaicæ solemnitati agnus ex ovibus, sed ipse pro nobis Dominus immolatus est Christus; ut non ex Ægypto, sed ex mundo & vitiis ejus credentes liberari possimus. Eo quippe anno, ut supputationis fides ostendit, & ratio

^a MS. Cæsariis.

ipsa persuadet, passus est idem Dominus Christus luna XIV. VIII. Kal. April. feria sexta. Tertio verò die illucescente feria prima, quæ est post Sabbatum Judæorum, dies dominica, sabbatum scilicet nostrum & verum Pascha, in quo idem Dominus Christus morte devicta resurgendo Pascha nostrum sanctificavit, id est, vivorum & mortuorum à veteris hominis sententia liberationis transitum fecit, ortusque est timen- tibus Dominum, & credentibus Christo, sol verus justitiæ, & sanitas in pin- nis ejus. Unde nos hodie Christiani in memoriam liberationis nostræ jam non ut Judæi in agno occiso, & azymis similæ, & in quolibet die, sed ad instar resurrectionis ejusdem Domini nostri feria prima, hoc est, die dominica primum tantummo- do mensem ex lege retinentes, quem luna currendo suis numeris gi- gnit, sicut scriptum est: A quarta de-

cima plena ad vesperum usque ad
viceſimam primam in azymis ſin-
ceritatis & veritatis, mentis ſcilicet
^a puritate, Paſcha Domino celebra-
^a mus.

E P I L O G U S.

Univerſa, Deo favente, de-
currentes explicuimus, quic-
quid ad rationem Paſchæ fuerat di-
cendum. Jam finem hîc faciamus
noſtro ſermoni, conſummavimusque
hoc laborioſum Opus in die iſto III.
Nonarum Martiarum poſt ^b Conſu-
latum Arcadii IV. & Honorii III.
Quapropter admonemus eos, qui
ante à nobis non emendata hæc ſcri-
pta accipere feſtinaverunt, ut ſe-
cundùm iſtum ordinem emendatum
Opus habere conentur, ideoque
& diem & conſules, quod non po-

^a MS. puritatem.

^b MS. Conſulatu Arcadii.

fuimus primo , nunc huic rationi
infiximus , ut exhinc sciat quis e-
mendatum hoc esse Opus.

Quintus Julius Hilarianus expli-
cuit emendavit die III. Nonarum
Martiarum Cæsario & Attico Con-
sulibus.

*Finis Expositi de ratione Pasche
& mensis.*

INDEX

VERBORUM

ET RERUM.

A.

A Bda,	183
Academici,	53
Adamum androgynum quidam docuere. Præf.	
49	
Adami corpus luminosum fuisse, & veterum & recentiorum sensere nonnulli. Præf.	29
Ægyptus,	81
Ægyptii,	113
Æsculapius,	14
Affectus per se non mali. 132. nec detrahendi nec minuendi. <i>ibid.</i>	
Agellius,	40
Amalthea,	30. 31
Ambrosius. Præf.	42
Anaxagoras, 76. Nivem nigram dixit,	71
Anaximenes,	8
Androgynus de stupro Veneris à Mercurio genitus,	15
Angeli se cum mulieribus coinquinarunt, 42. Dæmones à Poëtis vocantur, <i>ibid.</i> Astrologiæ,	
Magiæ idololatriæ authores sunt,	43. 44
Animæ immortalitas, 121. argumentis demonstratur,	164

I N D E X

Plato immortales esse animas affirmat,	159
Antichristi adventus, miracula, mors, 172. <i>et</i> <i>seq.</i> Mathusalem & Eliam interficiet,	187
Antipodum causam qui sustinere pro hæreticis habiti, Præf.	33
Antisthenes,	8
Apollo & Mars,	14
Apollinis Milesii responsa,	167
Arcadii consulatus quartus,	245
Archelaus,	184
Archelaus, Præf. 97. Disputatio Archelai cum Manete, Præf.	10
Ariadne,	15
Aristippus,	55. 74
Aristoteles,	8. 58. 114
Attici consulatus,	246
S. Augustini sermo, Præf.	8

B.

B Aylius Manichæorum errores revocavit, Præf.	30
Balufius, Præf.	2. 16
Bandurius, Præf.	6
Belus Saturni fuit æqualis,	31
Bentleius, Præf.	40
Benzelius, Præf.	6
Bertulphus, Præf.	12
Bibliotheca Ambrosiana, Præf.	4. 10
Bibliotheca Bodleiana, Præf.	41
Bibliotheca sancti Columbani, Præf.	9. 10
Bibliotheca Taurinensis, 4. Ejus codices manus- cripti, Præf.	4. 58
Boernerus, Præf.	60
Bonum summum quale esse debeat,	53

VERBORUM ET RERUM.

Bonorum communio in Frisia occidentali erecta

Præf.	39
Budda,	183
Bullus, Præf.	38

C.

C Aca Dea,	25
Cæsarii consulatus,	246
Callipho,	57
Cardonus, Præf.	6
Carneades,	115. 116
Caryophilus, Præf.	43
Castor & Pollux,	14
Catamitus,	18
Caveus, Præf.	54
Ceres,	15. 29
Chiron,	14
Christi nativitas æterna, 78. & seq. Christus in primâ nativitate ex solo Deo spiritus sanctus factus est, 84. Pater & Filius unum sunt, 99. In Patre & Filio substantia, & voluntas, & fides una est, <i>ibid.</i> Christus majestati ac virtuti patriæ responderet, 79. Ex omnibus Angelis solus in consortium summæ potestatis ascitus, <i>ibid.</i> Hujus nomen nulli notum, nisi ipsi & Patri,	80
Christum jussit summus Pater in terram descendere, 84. Cur Deus ad Judæos filium suum miserit,	83
Christi de morte Prophetarum testimonia, 91. 92 Salomon in Sapientia Christi mortem prædixit, 79 Cur Christus incorporatus,	100. 101
Christi nativitas secunda, 81. Uno anno prædica- vit, 243. Ejus miracula, 87. Cur Christi mors infamis & turpis fuit, 102 Resurrectio Chri- sti,	95. 96

INDEX

Christi descensus in virtute magnâ, iudicium de vivis & mortuis, regnum mille annorum in terra,	174. & seq.
Christiani velut hostes publici vexantur,	105. 106
Eorum qui Christianos persecuti sunt misera- biles exitus,	108
Chrysippus ,	8. 46. 47. 74
Chrysostomus , Præf.	30
Cicero , Præf. 6. 26. vid. <i>Tullius</i> ,	60.
Cleantes ,	8. 74
Cloacina Dea , 24. Quomodo à Tatio consecra- ta, <i>ibid.</i>	
Codices vetustissimi distingui quoad sæcula non possunt, Præf. 13. vid. <i>Bibliotheca</i> .	
Coelus ,	22
Corybantes ,	30
Cottiæ Alpes , Præf.	12
Creta ,	15. 21
Crucis sacramentum , 102. Crucis signo dæmones fugantur,	103
Culletus , Præf.	62
Cumææ solius tres libri qui Romanorum fata con- tineant,	10
Cunina Dea , quæ cunis infantium præest,	25
Curbitius ,	183
Cybele Gallis sacerdotibus gaudet, 15. Unde istud, <i>ibid.</i>	
Cynici palam cum uxoribus cubitabant.	73
Cynocephalus ,	29
Cynosuræ ,	14
Cyrenaïca Secta ,	56
Cyprianus , Præf.	26

VERBORUM ET RERUM.

D.

- D**æmones sortes & oracula invenerunt, 44.
 Interdum in sacrilegos aliquid edunt ul-
 tionis, vide *Angeli*.
 Danae, 18
 David Trojana tempora annis 180. anteceffit, 80
 Democritus, 73. 74. 76. 107
 Deus caret nomine, 9. Unus necessario admitten-
 dus, 6. Poëtæ, philosophi & vates testimo-
 nium singulari Deo perhibent, *ibid.* Providen-
 tia ex mundi dispositione demonstratur, 4.
 Quid contra Epicurus, 65
 Dei ignoratio scelera omnia peperit, 127. 128
 Plato de cultu Dei obtruncit, 163. & de primo &
 secundo Deo, ut vates loquitur, 79
 Dii à Senatu instituti, 25. Dii geniti sunt & ge-
 nuerunt, 11
 Diabolus, 41
 Dicæarchus, 167
 Didymus, 31
 Dinomachus, 37
 Diodorus, 50
 Diogenes, 50. 73
 Dionysius Siciliae tyrannus deos irrisit & spolia-
 vit, 34

E.

- E**lysium, 126
 Embolysmi, 238. 240
 Emeritus Donatista episcopus, Præf. 8
 Empedocles, 74. 76
 Ennius, 21
 Epicurus, 167. Solus fere ex omnibus philosophis
censuit sine artifice Deo potuisse mundum fieri,

INDEX

ac sine rectore constare, 3. Ejus doctrina de diis
& providentia, 159. vid. *Deus*.

Epidaurum,	14
Eriethonius,	16
Erillus Pirrhonius,	58
Esaïas,	85. 97
Euhemerus Messenius,	21. 22. 32
Euphorbus,	67
Europa,	19

F.

F Atua Fauna soror & conjux Fauni,	26
Faula meretrix,	23
Faunus,	26
Faustuli conjux, Romuli Remique nutrix, 23. E- jus honori Laurentinalia sunt dicata, <i>ibid</i> . Lu- pa appellata ob impudicitiam, <i>ibid</i> .	
Febris Dea apud Romanos,	25
Flora meretrix, 23. In ejus honorem floralia,	24
Fornacalia sacra,	25
Franciscus de la Nouë, Præf.	2

G.

G Arnierus, Præf.	60
Gnossum oppidum,	21

H.

H Ebræos penes solos religio Dei mansit,	82
Henschenius, Præf.	4
Hercules, 12. Ab eo paulo amplius quam mille & quingentos annos computat Lactantius, <i>ibid</i> . Ex adulterio genitus est, 13. Nec fœminis nec	

VERBORUM ET RERUM.

maribus abstinuit, *ibid.* Uxorem trucidavit,
ibid. Se vivum cremavit, *ibid.*

Herculis sacra,	30
Hermas,	183
Hermes,	79. 80
Hermes Trismegistus apud Ægyptios ut Deus co- litur, 8. Ejus de Deo sententia, <i>ibid.</i> vid. <i>Tris- megistus</i>	
Herodes,	90
Hesdra,	97
Hippolitus Virbius vocatus,	16
Hieronymus, Præf.	14. 26. 43. 56
Hierosolyma,	93
Hilariani ætas, Præf. 54. Et ejus libri 245. 246. De Paschæ celebratione stat à partibus Latino- rum, Præf.	56
Homerus,	14
Homo peccando scientiam boni & mali accepit, 40. E paradiso usque ad diem judicii ejectus, <i>ibid.</i> Hominis vita ante diluvium annorum mil- le, post diluvium annorum centum, <i>ibid.</i>	
Homicidii crimine tenetur qui se interficit,	74
Honor & virtus à Romanis coluntur,	24
Honorii consulatus tertius,	245
Hydaspes,	179

I.

J Apeto natus Prometheus,	36
Jeremias,	97
Job Patriarcha, 221. regnavit post Sephor,	203
Isis,	19. 29
Judæi, 82. 96. 98. 99. Judæorum Principes,	86
Jupiter, 16. Sibi ipse fana posuit, 22. Jovi pistori Romani templum & aram posuere, 24. Cur, <i>ibid.</i> Jovis libidines, 17. In una Thetide ab-	

INDEX

stinentior fuit. Quare, <i>ibid.</i> Jovis sepulchrum in Creta,	21
Jupiter Capitolinus,	26
Jupiter Creticus,	30
Jupiter Cyprius,	28
Jupiter Latialis humano sanguine propitiatus est,	28
Justitia male à Platone & Aristotele definita,	
15. 116. 117. 118. Justitiæ officia, 126. 127. Ne- mo sine macula, 152. Nemo tam justus, ut nun- quam sit ei pœnitentia necessaria,	152
Joannes de Labadie, Præf.	32
L.	
L Actantii prosapia ignobilis, Præf. 26. Illius non est liber de mortibus persecutorum, Præf. 16. Lactantius interdum nimis subtilis, Præf. 3	3
Lactantii sententia de Christi divinitate explica- tur, Præf. 33. Argumentum de animæ immorta- litate frigidum, Præf. 46. Sententia de fine mun- di, Præf. 47. Opinio de naturâ mali, Præf. 26. De Antipodis sine risu audiri non potest, 72. Ab Ilio capto numerat annos 1470.	32
Lambecius, Præf.	51
Lamia,	27
Latona,	15
Lampsaceni asellum Priapo mactant,	29
Laudus, Præf.	52
Laurentinalia,	23
Leolfius, Præf.	60
Lequien, Præf.	54. 60
Liber,	15
Lindos oppidum Rhodi,	30

VERBORUM ET RERUM.

Louvardus, Præf.	60
Lucilius,	27
Lucretius,	34

M.

M Abillonius, Præf.	5
Machetus, Præf.	61
Malachias,	97
Mali quæ natura, Præf.	26. 157
Manes,	184
Manes, Præf.	47
Manichæi, Præf.	27. 182
Maronis de Deo sententia;	7
Martianæus, Præf.	40
Martis Antistites suo sanguine litant,	29
Melissa,	21
Melisseus rex Crætensium primus diis sacrificavit,	31
Mens colitur à Romanis,	24
Mensis primus Romanorum, Ægyptiorum, Christianorum, 217. Intercalares dies apud antiquos	221
Mentiri non licet,	143
Mercurius,	14
Messinghamus, Præf.	10
Millius, Præf.	46
Minerva & Diana non castæ,	16
Minutius Felix, Præf.	26
Misericordiæ opera,	146
Montfauconius, Præf.	6. 11. 41
Moralis,	55
Morinus, Præf.	43
Moyse,	82. 86. 222. 226
Mundum fecit Deus propter hominem, 161. Deus verno tempore creavit mundum, 224. Platonis	

INDEX

sententia de mundi creatione, 157. Ab initio mundi, nondum sex millia annorum numerat Lactantius,	169
Mundi finem in proximo esse putat Lactantius,	168
Quid sentiat de iis quæ sub finem mundi venient, 169. Et de regno mille annorum ante ultimum iudicium, 177. Mundus à Deo aliquando innovandus,	168
Muratorius, Præf.	48
Muta Dea,	25

N.

N oe sententia quædam,	198
Nicolaus le Nourry, Præf. 16. 27. 62. Librum Lucii Cæcilii de mortibus persecutorum à Lactantio scriptum non fuisse recte demonstrat, Præf.	16
Numa,	26. 27.

O.

O rigenis Homiliæ, Præf.	8
Orphei de Deo sententia,	7
Osiris,	29
Ovidius non ignoravit instructum esse à Deo mundum,	7.

P.

P apebrochius, Præf.	4
Paradisus,	39. 40
Pavor & pallor dii apud Romanos,	24
Pentadius,	1
Peripatetici,	57. 132
Perſæ,	184
Petavius, Præf.	38
Philadelphica societas in Anglia, Præf.	29
Philosophia	

VERBORUM ET RERUM.

Philosophia gentilium inanis & inutilis,	64
Physice,	55
Pilatus,	89
Plato, 7. 49. 69. 76. 99. 114. 159. Deum ignoravit, 69. Nonnullæ ejus leges vituperantur à Lactantio, <i>ibid.</i> Sententia ejus de mundi origine & mali natura,	157
Pœnarum æternitas,	122. 126
Pœnitentia,	152
Poëtæ non omnia confingunt,	19
Poiret, Præf.	27. 29. & 49
Priapus,	29
Prometheus fabricandorum simulacrorum auctor,	36
Proserpina,	29
Pythagoras,	8. 66

R.

R Eligio debet esse libera,	110
Remus,	23
Resurrectio secunda,	178
Romani quo sacrificio Joyi Pistori & Veneri facto Gallos repulere,	24
Romulus,	23
Rubigo Dea apud Romanos,	25
Ruinart, Præf.	12. 51. 59

S.

S Abbatum,	89
Sacramentarium Bobiense, Præf.	9
Sacramenta casti cubilis,	150
Sacrificium incorporale Deo incorporali necessarium est, 124. Verum sacrificium Dei in quo positum, 123. 125. Quam ineptum sit ad sacrificium invitos adigere, 108. 109. Qui victi ad	

R

I N D E X

sacrificia exsecranda consenserint, his satisfacientibus venia non negatur, 111. Sacrificia in quibus humana hostia immolari solebat, 28.	
& 29	
Sandius, Præf.	53
Saraceni,	182
Saturnus, 22. 26. Saturno regnante nulli dii colebantur, 33. Munerum editiones Saturno factæ sunt,	138
Scena Liberi patris est,	138
Scripturæ sacræ loca à Lactantio citata, Præf.	38
Scythianus,	182
Seneca,	8
Serpens unus ex Dei ministris,	39
Socinus, Præf.	34
Sociniani in Anglia,	34
Socrates, 43. 76. Scientiam sustulit, 52. Æsculapio voverat gallum, 69. Per anserem canemque jurabat,	<i>ibid.</i>
Spectacula vitanda,	138
Stoici, 58. 132. 139. Universa cœlestia in deorum numero habent,	27
Sybillarum carmina, 167. Supposita, 37. Quid in eis de Deo definitum.	

T.

T Arquitius,	14
Terebintus	12
Terminus Deus apud Romanos,	26
Thales,	8
Thallus,	32
Theodorus,	157
Tloaitesius, Præf.	6
Trismegistus, 79. 172. 179. vide <i>Hermes</i> . Troico bello antiquior annis CCCXXII.	<i>ibid.</i>

VERBORUM ET RERUM.

Thomas ,	183
Trembi ,	133
Tullius , 8. 27. Et philosophus & sacerdos ,	28
Tullus Hostilius ,	24

V.

V arro , Præf.	26
Valesius , Præf.	10. 47
Venus , 14. 16. 18. 24. Artem meretriciam reperit , 16. Veneri Cetræ aram & templum posuere , 24. Cur istud ?	<i>ibid.</i>
Versio Itala sacre scripturæ , Præf.	40
Vespasianus ,	93
Vesta dicitur tellus ,	31
Vitæ humanæ duæ viæ ,	125
Vossius , Præf.	51
Uranus Saturni pater	22
Uxor non dimittenda nisi crimine adulterii reuicta ,	131

X.

X enophanes lunam incolam putavit ,	72
--	----

Z.

Z acagnius , Præf.	48
Zenon ,	8. 56. 71. 74
Zeno sustulit opinionem ,	52

FINIS.

A P P R O B A T I O.

E Go infrascriptus Doctor Sorbonicus, & sancti Petri ab Arcisiis in civitate Pastor, jussu Illustrissimi Galliarum Cancellarii, legi librum, cui titulus est, *Firmiani Lactantii Epitome Institutionum divinarum, &c.* opus sanè prælo dignum, & Reipublicæ litterariæ utilissimum. Datum Parisiis die 27. Aprilis anno salutis reparatæ 1712.

DE LA COSTE.

I N D E X

SECTIONUM DISSERTATIONIS præliminaris.

- §. **P** Refatiuncula autoris, pag. 3
§. 2. Ex codicibus Taurinensibus quædam in
Acta SS. Antuerpientia translata sunt. ibid.
§. 3. Bibliotheca Taurinensis post incendium adhuc
superest, flammis erepta. 5
§. 4. Hebraorum Græcorumque codicum indicem ab
Autore confectum esse enarratur. 6
§. 5. Recensentur codex Lactantii MS. ejusque
contenta. 7
§. 6. Ineptus & linguæ Latine ignarus librarius eum
exaravit. 8
§. 7. Pertinuit hic codex ad Monasterium Bobiense, &
sæculo quinto scriptus esse videtur. 9
§. 8. Confertur cum aliis codicibus MSS. antiquis-
simis. 11
§. 9. Num ætas codicum MSS. certo determinari
semper possit, inquiritur. 12
§. 10. Maxima pars Epit omes Lactantii lucem non-
dum vidit, nec à S. Hieronymo quoque visa est. 13
§. 11. Esse eam Lactantii docet stylus. 15
§. 12. Lactantius nunquam appellatus fuit Lucius
Cacilius, nec ad eum pertinet Lucii Cacilii de
persecutorum moribus liber. 16
§. 13. Lucii Cœlii nomen Lactantio præfigendum non
esse ex codicibus MSS. docetur. 17
§. 14. Rationes contrariæ refutantur. 18

- §. 15. Quid sit Epitome, quis etiam Pentadius, Lactantii frater, exponitur. 19
- §. 16. Capita Epitomes dudum edita designantur. 21
- §. 17. De præjudicata Lactantii opinione circa carmina Sibyllina differitur. ibid.
- §. 18. Ejusdem rationes refelluntur. 23
- §. 19. Recensetur Lactantii opinio de origine & necessitate mali. 24
- §. 20. Rationes pro eadem adstruenda refutantur. 25
- §. 21. Ostenditur, quomodo opinio Lactantii distet ab heresi Manichæorum. 27
- §. 22. Lactantius statuit corpus malum, animam bonam esse. 28
- §. 23. Diversi ab hoc sunt Petri Poireti & Petri Bailii errores. Lactantius excusatur. 29
- §. 24. Frigida quædam Lactantii contra philosophos responsiones recensentur. 30
- §. 25. Lactantii de communione bonorum sententia refutatur. 31
- §. 26. Ridicula ejusdem est contra Antipodes indignatio. 33
- §. 27. Lactantii de Christo sententia recensetur. ibid.
- §. 28. Et defenditur atque excusatur. 34
- §. 29. 30. De varia allegandi testimonia sacra ratione à Lactantio usitata. 36
- §. 31. Optat Autor genuinam versionis veteris Italice editionem à Millio olim tentatam. 39
- §. 32. Codices ejus MSS. recensentur. 41
- §. 33. Num ad editionem versionis Italice conficiendam loca sacra ex SS. Patrum scriptis officiisque Ecclesiasticis offerri debeant, inquiritur. 42
- §. 34. Ex veteri versione codices Græci non sunt emendandi juxta Caryophilum & Morinum, etsi vera lectio aliquando ex ea restitui possit juxta Simonium & Boisium. 43

- §. 35. *Lactantius immortalitatem animæ egregiè ac desiderio beatitudinis homini innato, frigide vero ex igne probare conatur.* 44
- §. 36. 37. *De fine mundi peculiaria habet Lactantius, regnumque Christi in terris millenarium statuit. Adduntur quædam de emendationibus in Epitome adhibitis.* 45
- §. 38. *Historia synoptica de hæresi Manichæorum ex actis Archelai cum Manete excerpta est. Cur hic edita sit, ratio affertur.* 47
- §. 39. *De fragmento originem generis humani enarrantem differitur. Auctoris enormis in linguâ Latinâ & Hebraicâ ignorantia notatur.* 48
- §. 40. *Ridicula ejus de Adamo Androgyno sententia atro notatur lapillo. Adhinnit huic Auctori P. Poiretus. Argumenta errantium ex litteris sacris petita nullius sunt momenti.* 49
- §. 41. *Argumentum fragmenti hujus recensetur & convenientia cum collectionis Historica tempore Caroli M. factæ parte primâ.* 51
- §. 42. *Q. J. Hilariani expositum de ratione Paschæ & mensis scriptum fuit ante ejusdem libellum de mundi duratione.* 52
- §. 43. *Fuisse Q. Julium Hilarianum verumque hoc ipsius nomen esse contra futes Sandii rationes ostenditur.* 53
- §. 44. *Vixisse Hilarianum sub finem seculi IV. ex propriis ejusdem verbis ostenditur. Vossii verba hic adduntur.* 54
- §. 45. *Hilarianum Latinorum sententiam de Paschate ante decisionem Concilii Nicani tenuisse observatur.* 56
- §. 46. *Summi codicum Taurinensium tituli primis labiis attinguntur.* 57

§. 47. Ostenditur quid utilitatis ex iisdem redun-
dare potuisset in novissimas SS. PP. editiones, si
editoribus cognitus fuisset hic thesaurus. 59

§. 48. Virorum amplissimorum studium erga Auto-
rem laudatur. §. 49. 50. 61

Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus,

Epitome institutionum divinarum

Parisii 1712

P.lat. 1336

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10743727-1